



# **Specimen historico-theologicum de commissariis politicis sive delegatis summi imperii ad synodos Ecclesiae Reformatae in nostra patria**

<https://hdl.handle.net/1874/303870>

SPECIMEN HISTORICO-THEOLOGICUM

DE

# COMMISSARIIS POLITICIS

SIVE

DELEGATIS SUMMI IMPERII AD SYNODOS  
ECCLESIAE REFORMATAE IN NOSTRA  
PATRIA,

QUOD,

ANNUENTE SUMMO NUMINE,

EX AUCTORITATE RECTORIS MAGNIFICI

LUDOVICI CHRISTIANI VAN GOUDOEVER,

MED., CHIR. ET ART. OBST. DOCT. ET PROF. ORD.,

NEC NON

AMPLISSIMI SENATUS ACADEMICI CONSENSU

ET

NOBILISSIMAE FACULTATIS THEOLOGICAE DECRETO,

## Pro Gradu Doctoratus

SUMMISQUE IN

THEOLOGIA HONORIBUS AC PRIVILEGIIS,

IN ACADEMIA RHENO-TRAJECTINA,

RITE ET LEGITIME CONSEQUENDIS,

ERUDITORUM EXAMINI SUBMITTIT

JOHANNES JUSTINUS BERGSMA,

JURIS ROMANI ET HODIERNI DOCTOR

Rheno-Trajectinus.

A. D. XIX DECEMBRIS ANNI MDCCCLVII, HORA VI.



Trajecti ad Rhenum,  
APUD KEMINK ET FILIUM, TYPOGR.  
MDCCCLVII.

ANNO 1793

# COMMISSARIIS POLITICIS

DELEGATIS SINGULI LIBERTI AD SYNODOS  
ECCLÉSIAE HEBRONITAE IN NOSTRA

PARTIA

ANNO 1793

LUDOVICI CHRISTIANI VAN GOUVERNEUR

ANNO 1793

ANNO 1793

ANNO 1793

ANNO 1793

ANNO 1793

ANNO 1793

ANNO 1793

ANNO 1793

ANNO 1793

ANNO 1793

ANNO 1793

PARENTIBUS OPTIMIS CARISSIMIS

SACRUM.

TABLETTE DES OBTIENS CARMINIS

Faint, illegible text, possibly bleed-through from the reverse side of the page.

---

## PRAEFATIO.

---

*Ecce, Lector benevole, parvus libellus mihi conscribendus ad summos in Theologia honores consequendos. Argumentum revera prorsus novum neque adhuc excultum; attamen me non poenitet id arripuisse, quippe quod opportunitatem praebuit majoris ineundae familiaritatis cum patriae historia, imprimis Ecclesiae Reformatae conditionis externae.*

*Doleo mihi non licuisse vernaculo scribere sermone, nam revera fusiis, clarius, melius imprimis ni scripsissem, pudisset. Nunc vero gaudeo opere absoluto, neque mihi libet, nonnihil mutata dispositione, rerum mutationem instituere. Quum enim in mente haberem praesertim agere de Synodis Provincialibus, de Synodo Nationali Dordracena verbo monere suffecisset; postquam tamen mihi visum est librum scindere in tres partes, secunda pars magis elaboranda erat, quam nunc adest. Insuper tempus urget: studiis in Academia, jam nimis tractis, tandem finis statuendus est.*

Quaestionem de nexu civitatem inter et ecclesiam non nimis movi, dissuadentibus nonnullis, quibus magis spinosa videtur, quam quae conveniat juvenilibus viribus. Hoc tandem teneas, Lector, fieri posse, ut hic illicve mutilatus sit textus MStorum, quae adhibui; non adeo tamen, spero, ut inde sensus cognosci nequeat.

Mihi restat Vobis testari gratum animum, Praeceptores, quorum egregia institutione usus sum; Tibi praesertim, clar. VINKE, quo Promotore gaudeo, probevolentia, quam semper a Te expertus sum. Quoties Te adii, nunquam mihi vacare denegasti. Semper me teneat grata Tuae praeclarae institutionis ac insignis benignitatis recordatio!

Neque possem Te non compellare, clar. VREEDE, qui in prioribus studiis Praeceptor aestumatissimus nunquam in posterioribus me deseruisti; contra semper singulari me prosecutus es amicitia, et nuperrime in conscribendo hoc specimine praeclare de me meritus es. Accipe, quaeso, grati animi testimonium. Utinam diu incolumis serveris, et quo in me animo semper fuisti, ut manere velis, etiam atque etiam rogo!

Tu quoque, Vir doctissime R. C. BAKHUIZEN VAN DEN BRINK, sinas, ut palam gratum ergo Te animum profitear; non tantum Regni Archivi Thesaurus mihi patere voluisti, verum etiam roganti Tuis consiliis adfuisti.

Tandem Vos, Amici, qui pauci mihi superestis in Academia, valete, mei non immemores!



---

## CONSPECTUS.

---

	Pag.
Introductio. . . . .	1.
PARS I. De Commissariis Politicis in Synodis Particularibus s. Provincialibus. . . . .	14.
CAPUT I. Traduntur nonnulla historica de Commissariis Politicis ante annum 1618. —	—
CAPUT II. Ex quibus collegiis electi fuerint Commissarii Politici. . . . .	30.
CAPUT III. De modo quo creabantur Commissarii Politici. . . . .	40.
CAPUT IV. Nonnulla adjunguntur de officiis Commissariorum Politicorum. . . . .	55.
PARS II. De Commissariis Politicis in Synodis Nationalibus. . . . .	70.
PARS III. De Commissariis Politicis in Synodis post annum 1795. . . . .	90.

---



CONTENTS

Introduction

PART I

Chapter I. The General Principles of the Theory of the State

Chapter II. The Historical Development of the Theory of the State

Chapter III. The Modern Theory of the State

Chapter IV. The Theory of the State in the Middle Ages

Chapter V. The Theory of the State in the Renaissance

Chapter VI. The Theory of the State in the 17th and 18th Centuries

Chapter VII. The Theory of the State in the 19th Century

Chapter VIII. The Theory of the State in the 20th Century

PART II

Chapter IX. The Theory of the State in the 21st Century

Chapter X. The Theory of the State in the 22nd Century

Chapter XI. The Theory of the State in the 23rd Century

Chapter XII. The Theory of the State in the 24th Century

Chapter XIII. The Theory of the State in the 25th Century

Chapter XIV. The Theory of the State in the 26th Century

Chapter XV. The Theory of the State in the 27th Century

Chapter XVI. The Theory of the State in the 28th Century

Chapter XVII. The Theory of the State in the 29th Century

Chapter XVIII. The Theory of the State in the 30th Century

---

## INTRODUCTIO.

---

Quum argumentum nostrum ad Ecclesiae regimen referendum sit, in antecessum nonnulla dicenda videntur de regimine Ecclesiae Christianae (Romano) Catholicae. Ecclesia Christiana oritur in Palaestina tanquam secta Iudaismi, sed quia eam non agnoverunt Iudaei neque Romae inter religiones toleratas admissa est, quod attinet ad prima tempora recta fuit ab episcopis et diaconis absque omni vi politica. CONSTANTINO MAGNO vero converso ad Religionem Christianam, haec facta est Religio civitatis et simul translata est ex Ethnicismo illa confusio civitatis cum Ecclesia, unde postea vel hierarchia vel caesaropapia nata est<sup>1</sup>. Arcissime nunc jungitur Ecclesia cum civitate, ut statim patet ex Concilio Nicaeno a<sup>o</sup> 325, qui conventus habitus est CONSTANTINI ipsius jussu. Lites de natura CHRISTI, Alexandriae ortae, tractantur eodem modo ac res politicae, et quum CONSTANTINUS ad eas

---

<sup>1</sup> Cf. PAPER, *Het Protestantisme en zijne betrekking tot den Staat* pag. 92 sq.

dirimendas convocaverit Synodum, hoc considerari tantum potest tamquam benevolentiae Imperatoris indicium; nam legitimam potestatem non transgressus fuisset secundum principia juris publici ejus temporis, si sectatores ALEXANDRI vel contra Arianos jusserat, ut suam sententiam missam facientes, sententiam adversariorum amplecterentur. Antecessores idem fecerant, nemine contradicente, quum per leges et diras poenas coercerent haereticos eosque cogere, ut adscriberentur huic alterive religioni toleratae per summum Imperium, quod competitivum inde a tempore AUGUSTI ipsi Imperatori. Initio CONSTANTINUS voluit, ut omnes se a lite abstinerent, sed rei momento cogito et forsitan tanquam Christianus verens, ne alios secum in malam partem duceret, maluit ut controversiam diiudicarent rei periti. Ideo convocavit *ipse ut Imperator* concilium Nicaenum, non tamen ut trecenti et duodeviginti, qui aderant, episcopi secundum liberum arbitrium iudicium ferrent; sed ipse adfuit ut omnia dirigeret et consilia probaret vel rejiceret. Nicaenum proprie fuit *documentum politicum* (staatsstuk) cui contradicens civis non fuit, postea omissum, quia non omnes successores CONSTANTINI orthodoxi fuerunt. Cetera concilia oecumenica in Oriente ejusdem generis sunt ac Synodus Nicaena, convocata ad diiudicandas lites religiosas, artissime cohaerentes cum factionibus politicis. Semper adfuerunt Commissarii ab Imperatore legati, qui consultationibus praeerant, ac vim habebant in decreta, ita ut praeses ecclesiasticus fere omni auctoritate destitutus fuerit<sup>1</sup>.

---

<sup>1</sup> Cf. BROES, *Kerk en Staat*, I. pag. 103.

Nullum decretum fit nisi consentiente Imperatore, et factio, cui favet, saepius victrix de campo decedit. Acta etiam coetuum minoris gradus confirmanda erant ab Imperatore, antequam ullam vim haberent <sup>1</sup>.

Haec omnia non mutata sunt in Oriente; Patriarcha quidem Constantinopolitanus gavisus est multo favore et magna auctoritate, sed opponens se Imperatoris voluntati in exilium mittitur, et exsul non multorum misericordia utitur, ut Papae in Occidente. Hic Ecclesia aetissimo vinculo obstricta civitati initio non multum differt ab ecclesia Orientali; ecclesiastici pro parte sunt politici. Zelotypia episcopum Romanum inter et ceteros primos episcopos, illum avidum reddidit honorum terrestrium, cui studio favit summum Imperium saepe commutatum et rebus adversis debilitatum. Exarchatus, quem Constantinopolis parvi fecit, tandem magna pro parte a PEPINO Romano Episcopo addicitur, quod donum benevole CAROLUS MAGNUS confirmavit et adauxit. Pseudo-Isidori decreta Papae in praeterito tribuit auctoritatem, ad quam in futuro avide provocavit. Sic liber ab omni principum tutela simul consideratus est tamquam verus et unicus PETRI Apostoli Successor, et Vicarius CHRISTI in terra, cui competit auctoritas constringendi et solvendi. Quae causae insuper concurrerint ad hierarchiam papalem fundandam, inquirere nostrae provinciae non est, nec latent haec historiae amantes; sufficiat annotare papam non tantum suffragium decisivum habuisse in rebus ecclesiasticis, sed simul cum vigore se immiscuisse

---

<sup>1</sup> Cf. BROES, l. l. I. pag. 104.

rebus mundanis. Ille solus potuit convocare synodos generales <sup>1</sup>.

Alia quaestio fuit, num tali synodo convocatae supremum iudicium competeret etiam de persona papae, quod contendit ecclesia Gallicana, et quam opinionem quamquam inter heterodoxias annumeranda sit, sibi revera vindicavit inter libertates ecclesiae Gallicanae <sup>2</sup>. Saepius principes legatos ad synodos miserunt, qui viderent ne civitas detrimenti quid caperet ut Constantiae, Basiliae et Pisae, sed hi non pertinent ad nostrum argumentum. Volumus nos tantum significare olim fuisse aeternum vinculum inter civitatem et ecclesiam, sed ita ut civitas dominetur in ecclesiam non tantum quod attinet ad huius regimen et omnia acta externa, verum etiam quoad doctrinam, quia tendere possunt ad salutem vel perniciem civitatis; quae conditio plane contraria per papismum, secundum quem ecclesia dominatur in civitatem. Multi quidem principes se opposuerunt <sup>3</sup>, sed non semper felici cum eventu, quae omnia nota

---

<sup>1</sup> BROES, l. l. I. pag. 289.

<sup>2</sup> Libertates hae derivandae a duobus principiis, quorum alterum hoc: „La puissance du pape est bornée par les saints canons. Toutesfois en France la puissance absolue et infinie n'a point de lieu, mais est retenue et bornée par les canons et regles des anciens conciles de l'Église receus en ce royaume" cet. DUPIN, *Manuel du Droit Public Ecclésiastique Français*, p. 4 et 7.

<sup>3</sup> Unum exemplum sufficiat nempe LUDOVICI SANCTI, de quo legimus apud DUPIN l. l. pag. 5: „C'est une maxime fondamentale en France que le roi ne tient que de Dieu et de son épée. Cette règle était écrite dès le temps de Saint Louis, car on lit dans ses Établissements que le roy ne tient de nullui, fors de Dieu et de lui.

sunt ex historia ecclesiae. Redierunt ad meliorem conditionem per Reformationem, quamquam ut semper fieri solet alicubi civitas denuo nimiam sibi vindicaverit auctoritatem.

Eo tempore maxime conversae sunt res in nostra patria, nam non tantum forma religionis externa mutata est, sed etiam ipsius civitatis; et hic causa videtur quaerenda, quod ibi presbyterianismus praevaluerit, nam ob tristem rerum politicarum conditionem summum Imperium arripere non potuit summi Episcopi q. d. jura ac privilegia, sed ipsa ecclesia emancipata, secuta Galliae et Helvetiae exemplum, sibi constituit regimen. Primo loco nonnullas mutationes describere debemus, ut sciamus penes quem fuerit summum Imperium, dein demonstramus, quo modo semper civitas inspexerit coetus ecclesiasticos imprimis Synodos provinciales s. particulares per delegatos, vulgo dictos *Commissarios Politicos*.

Nostrum argumentum ut sponte patet, cohaeret cum quaestione, quis fuerit nexus Ecclesiam Nederlandicam Reformatam inter et civitatem, vel potius pro parte est solutio huius quaestionis. Accurate indicare, quando civitas tanquam civitas libera et reformata, si non jure, saltem facto exstiterit, difficile est dictu. Ante 1575 variae provinciae suo Marte et suo periculo se Hispaniae opposuerunt. In Principem Arausiacum omnes oculos conjiciunt, sed hic ne Hollandiam quidem et Zelandiam, quae ambae tamen tot communibus fatis et vicinitate junctae erant, in unanimitatem redigere potuit<sup>1</sup>.

---

<sup>1</sup> WAGENAAR, *Vaderlandsche Historie*, VII. pag. 15. De dif-

Ordines utriusque regionis conscribebantur Dordracum<sup>1</sup>, et mense proximo redacti sunt nonnulli articuli<sup>2</sup> Conjunctionis Hollandiae et Zelandiae sub obedientia Principis Arausiaci<sup>3</sup>. Mox vero nonnullis commissum est, ut novum Ordinem conficerent de regundis Hollandia et Zelandia (op 't stuk der regering)<sup>4</sup>, quae confirmata in Ordinum conventu. Huc redit<sup>5</sup>, quod ad religionem attinet, Principem tuiturum esse Evangelicam Reformatam Religionem, et impediturum, quominus incolae profiterentur Religionem Romano-Catholicam. Summam probavit GUILIELMUS sperans fore ut sensim paulatimque nonnulla mutarentur; statim suasit ut assumeretur Ordo ecclesiasticus confectus in prima Ecclesiarum Hollandiae et Zelandiae Synodo Dordraci habita<sup>6</sup>, omissis omnibus quae pertinerent ad res politicas. Subscripserunt die 4<sup>o</sup> mensis Jun. 1575 mandatarii Ordinum Hollandiae et Zelandiae Dordraci pacto Conjunctionis (verbond van Unie), sed tantum mense April. 1576 omnia absoluta.

Ordines Hollandiae et Zelandiae sanxerunt mense Julio haec omnia, et mandatum est nonnullis, ut principium summum Imperium offerrent, quod factum est die 11<sup>c</sup>

---

ficulatibus, quae superandae fuerunt GUILIELMO cf. GROEN VAN PRINSTERER, *Willem I. gelijk hij uit zijne briefwisseling nader gekend wordt.*

<sup>1</sup> *Res. Holl.* 9 Maart 1575.

<sup>2</sup> Poincten tot vereeniging van Holland en Zeeland.

<sup>3</sup> *Res. Holl.* 20 Apr. 1575.

<sup>4</sup> *Res. Holl.* 17 Mei 1575.

<sup>5</sup> WAGENAAR, VII. pag. 16.

<sup>6</sup> Anno 1574.

m. Julii<sup>1</sup>. In acto (acte) haec occurrunt „dat Zijn Excellentie, so lange de landen inder oorloge ofte wapenen zijn, sal hebben volcomen autoriteit ende macht, als *Souverain* ende *Overhooft* te gebieden ende te verbieden, alles wes tot conservatie ende bescherminghe der landen dienlijck ende doenlijck sal moghen zijn.” Et de religione haec: „Ende aangaende de Religie, sal Zijne Excell. admitteren ende hanthouden d'oeffeninge van de gereformeerde Evangelische Religie, doende surcheeren ende ophouden d'exercitie van de Roomsche Religie, constituerende tot voorderinge der voorsz. gereformeerde Religie drie ofte vier gequalificeerde persoonen, als generale Commissarissen in 't stuck van der Religie, die welcke sullen letten op de qualite van de Predicanten ende ministers, mitsgaders op heuren behoorlycke onderhout voorsien, inde steden met advijs van de Magistraten, ende ten Platten Lande van de Hooft-officiers van der Plecke.”

Benevole et grato animo summum Imperium accepit Princeps, gravatus tamen quod persequi deberet Religionem Romano-Catholicam; ideo petit ut scriberent pro „*Roomsche Religie*” „*Religiën strijdende met het Evangelium*,” ut revera factum est per *Res. Holl.* 22 Julij 1575. Simul dicti sunt quatuor mandatarii, qui ubique cum urbium ephoris ordinarent res religionis<sup>2</sup>. Ab eo inde tempore mandatarii Ordinum (Gemagtigden der

---

<sup>1</sup> Cf. BOR, Lib. VII. fol. 118. G. BRANDT, *Kort Verhaal van de Reformatie*, pag. 69 et HOOFT, *Nederlandsche Historien*, I. p. 430 v.

<sup>2</sup> *Res. Holl.* 22 Jul. 1575.



Staten) missi sunt in coetus ecclesiasticos, narrante WAGENAAR, prouti jam mense Aprili praefectus SONOX, qui ipse praefuisset Synodo Alcmarensi, miserat PHILIPPUM CORNELII filium Alcmarae praefectum suo loco<sup>1</sup>. Non accurate tamen haec tradit WAGENAAR; convocare enim Synodos, vel permittere ut convocentur est actus summi Imperii (Souvereiniteit)<sup>2</sup>, et mittere mandatarios in Synodos cum hac re fere synonymum est. Ad quem summum Imperium referendum sit eo tempore in Hollandia et Zelandia difficilis est quaestio, quamque in his prolegomenis diiudicare studemus. Mandatarii illi non delegati sunt a solis Ordinibus, sed primis temporibus etiam a Principe, quod inde explicandum, quia summum Imperium etiam huic mandatum fuit. Pactum enim conjunctionis Hollandiae et Zelandiae prorsus absolutum est a<sup>o</sup> 1576, quum consenserunt etiam Collegia Senatorum urbicorum (Vroedschappen) urbium Zelandiae et partis Borealis Holl. ('t Noorder kwartier.) Die 25 m. Apr. Delphis subscripserunt Princeps, Nobiles, Mandatarii plurimarum urbium<sup>3</sup>, et ut jam diximus summum Imperium refertur ad GUILIELMUM sub titulis „Hooft ende hoogste Overigheidt,” cum pleno jure, dum bellum geritur, „als Souverein en Overhooft te mogen gebieden en verbieden.”

Sic Princeps Arausiacus, ante haec regis Hispaniae Vicarius, per mandatum Ordinum agnitus tanquam Prin-

<sup>1</sup> Cf. BOR, Lib. VIII. fol. 103.

<sup>2</sup> Cf. HUGO GROTIUS, *Apologia*, cap. V.

<sup>3</sup> Cf. WAGENAAR, VII. pag. 94.

ceps et summus Imperans (Souverein) in Hollandia et Zelandia<sup>1</sup>.

Hæc conjunctio (Unie) non finitur, potius confirmatur per pacificationem Gandavensem 8 Nov. 1576, quæ fuit socialis conjunctio (meer maatschappelijke vereeniging en verbintenis) Ordinum ceterarum ditiorum Brabantiae, Flandriae, Hannoniae, Artoviae (Artois) et Ultrajecti cum Principe Arausiaco et huius regionibus Hollandia et Zelandia<sup>2</sup>; conjunctim resisterent Hispaniae regi, ab illo peterent illustrem convocationem Ordinum Generalium, et interdum articulus de publica Religione, quæ in Holl. et Zel. mutata erat, intactus maneret, usque dum Generales Ordines hæc de re suffragium tulissent. Detrimentum, quod inde GUILLIELMUS capere posset, sublatum per articulum 6, prudenter redactum: „Dat mijn Heere de prins zal blijven Admiraal Gencraal, Stadhouder van Z. M. van Holland, Zeeland en Bommel<sup>3</sup> enz. om in alles te gebieden, zoo dieselve tegenwoordig doet, met dieselfde Officieren, Justicieren en Magistraten, zonder eenige verandering of innovatie tensij bij zijn consent en wil.”

Summum Imperium sic reservatur regi, sed princeps magis magisque confirmatur in potestate, quam jam gaudebat, quamquam rursus sub titulo Regis Vicarii (Stadhouder)<sup>4</sup>.

---

<sup>1</sup> Cf. KLUIT, *Historie der Hollandsche Staatsreg.* I. pag. 139, 140.

<sup>2</sup> Cf. KLUIT, *ibid.* 139.

<sup>3</sup> Hæc Urbs accesserat ad foedus ambarum provinciarum.

<sup>4</sup> KLUIT, I. 142.

Haec nostra conclusio: Ordines anno 1572 potiti sunt potestate, qua indignum censerunt Hispaniae regem eorum comitem, sed ipsum summum Imperium huic non ademerunt<sup>1</sup>: summum Imperium enim Ordinum jam ante tempora comitum et sub comitibus<sup>2</sup> cum KLUITIO vaniloquentiam habemus. „Wat kan er ongerijnder versonnen worden dan zich eene regeering te verbeelden zonder regeerer? wat van de gesonde reden meer afwijkende, dan zich voortstellen Staten en Stenden des Lands, eer desulken, die zulke Staten uitmaaken, in wesen waren? Of is het iemand onbekend of twijfelachtig, dat de oudste Steden onzes Lands niet voor de dertiende eeuw, en dus lange na de regeering onser Graven of aanvang genomen, of wesentlijken wasdom gekregen; dat even die Graven dezelve steden gebouwd, versterkt en met vrijheden beschonken hebben; dat de Edelen en die van de Ridderorde zoovelen er waren, Leenmannen van de Graven geweest zijn, die, uithoofde hunner Leengoederen, hunnen Vorsten getrouwheid zwerende, uit krachte der manschap verplicht waren, hun hulpe te bewijzen en bij te staan<sup>3</sup>.”

---

<sup>1</sup> Cf. Res. 16 Aug. 1572; ubi haec adjunguntur: „Sonder dimunitie ofte praesjuditie van de autoriteit ende hoogheydt van Synce Majesteit, als syluiden expresselyek by desen protesteren, maer tot eere en dienst der selver Majesteit ende conservatie van het gemeene welvaren.”

<sup>2</sup> Cf. *Redenerend Vertoog van de Aloudheid ende Souverainiteyt der Heeren Staaten van Holland, zoo voor, onder als naar de Regeering der Graaven van Holland, door een voornaam (?) Rechtsgeleerde, Leyden 1737.*

<sup>3</sup> KLUIT, *Over 't afsweren van Philips*, pag. 58, 59.

Per pacificationem Gandavensem PHILIPPUS adhuc agnoscitur tanquam summus Imperans, sed revera jura inde profluentia inter se dividunt Ordines et Princeps, quae conditio non mutata est per Foedus Ultrajectinum, quod, secundum KLUIF „geene de minste verandering of bepaling gemaakt heeft; dat wil zeggen, dat in dezelve niets gevonden wordt, 't welk het gezag der *Stadhouders* en der *Staten* ecnigermate nader bepaalde of verhelderde<sup>1</sup>.” Sunt qui contendunt per hanc Unionem summum Imperium generale factum fuisse i. e. competere Ordinibus generalibus, sed errant, nam quaevis provincia sibi hanc vindicavit<sup>2</sup>. Ita GROEN VAN PRINSTERER<sup>3</sup>: „verbond van wederkeerige bescherming waarbij de Regering, zooals die was, niet gewijzigd, niet beschreven, maar behouden en ondersteld werd. *Allerminst zamensmelting van inwendig beheer*; eigenlijk slechts onderlinge verbindtenis om ter gezamenlijke verdediging, sommige daden niet anders te verrigten dan met gemeen overleg.” In art. 13 religionis constitutio mandata est singulis provinciis, „sonder dat hem hierinne bij eenighe andere Provincien eenigh bynder ofte belet gedaen sal moghen worden,” cum hac tamen clausula, ne quem unquam religionis causa persequerentur.

Anno 1581 tandem Generales Ordines regionum conjunctarum destitutum declararunt PHILIPPUM comitem ab omnibus summi Imperii juribus, quod tamen mi-

---

<sup>1</sup> KLUIF, *Hist. der Nederl. Staatsreg.*, I. 170, 171.

<sup>2</sup> GROTIUS, in *Apologia passim*.

<sup>3</sup> *Handboek der Geschiedenis van het Vaderland*. pag. 154.

nime considerari potest tanquam modum summi Imperii acquirendi Gen. Ordinibus, ut nonnulli voluerunt; est actio communis, belli sequela, secundum foedus Ultrajectinum peracta ab Ordinibus G. mandantibus Ordinibus provincialibus post deliberationem in quavis provincia. Itaque saltem in Hollandia ante abjuracionem PHILIPPI facto exereuerunt jura summi Imperii Ordines provinciales et Princeps Arausiacus, post abjuracionem haec possederunt jure (jure belli) <sup>1</sup>.

De Hollandia fere sola agemus, non tantum quia praevaluit semper ceteris regionibus sed etiam fontes Hollandiae historiae magis prompti sunt; ceterarum dispersi ne dicam occulti jacent, qui ut consulantur majores requirunt vires, quam nobis sunt: porro pars Australis majores partes aget quam Hollandia Borealis, quod explicandum ex situ geographico, quum Haga comitum semper meditullium esset totius regionis. Tandem, quamquam nos non plane latent magna et multa discrimina etiam in rebus nobis tractandis, quae exstant in diversis provinciis <sup>2</sup>, non ineptum nobis videtur notare verba LUDOVICI VAN RENESSE, quibus probare studet quanti sint momenti acta Synodorum Meridionalis Hollandiae omnibus nostris regionibus:

---

<sup>1</sup> Secundum strictum jus summum Imperium rediit ad populum. Forsitan ideo DID. GRASWINCKEL librum suum inscripsit: *Speciale beschrijving van het Gebruijck, ofte Daadelijske Besitting van de Opperste Macht der Ed. Groot Mog. Heeren Staten van Hollandt ende West-Vrieslandt.*

<sup>2</sup> Cf. e. g. de Synodo Drenthana et legatis politicis W. A. BACHENE, *Kerkel. Geogr. der Vereen. Nederl.* IV. pag. 180 et J. S. MAGNIN, *Overz. der Kerk. Gesch. van Drenthe*, pag. 224.

„Voorders dewijle de Synode van Suijt-Hollant een van de aensienlijeste is in dese landen ende met alle andere Synoden onder desen staet door toestemminghe van Haere Ed. Gr. Mo. correspondeert, uijtgenomen met Zeclant, alwaer weijughe jaerlijkse synodale vergaderinghen t' sedert de Reformatie gehouden sijn, heeft men in dese acten gelijk als een gestadige Harmonie van de toestant ende welstant aller Nederland-sche kerken in leere en ordere<sup>1</sup>.”

Tripartita nostra erit disputatio; nam hanc rationem sequemur ut parte *prima* agamus de Commissariis Politicis in Synodis particularibus s. provincialibus, parte *secunda* de C. P. in synodis Nationalibus, et tandem parte *tertia* de C. P. in synodis post annum 1795.

---

<sup>1</sup> 22 Sept. 1664, in de opdracht aan den Prince van Orangien van eenighe nijtgeschrevene volumina van kerkelijke handelingen. Manuscriptum in Regni Archivo. Haag, Com.

---

## P A R S I.

### DE COMMISSARIIS POLITICIS IN SYNODIS PARTICULARIBUS S. PROVINCIALIBUS.

---

#### CAPUT I.

##### TRADUNTUR NONNULLA HISTORICA DE COMMISSARIIS POLITICIS ANTE ANNUM 1618.

---

Agimus de Commissariis Politicis ante annum 1618 secundum chronologiam, quia multa ante Synodum Dordracenam, etiam in rebus ecclesiasticis, vaga ac incerta fuerunt. Ante omnia tamen exponendum est, quinam fuerint Comm. Pol. GILBERTUS VOETIUS in *Politicis Ecclesiasticis*<sup>1</sup> agit de personis in Synodo praesentibus aut ad Synodum convenientibus, quas dividit in praesentes et absentes. Illae rursus dividuntur in *synodales proprie dictas* et *non synodales*, sive tales quae illie absque suffragio decisivo versantur. Inter has recenset et quidem ul-

---

<sup>1</sup> Pars III. pag. 190.

timo ordine *Magistratus eorumve delegatos*; unde patet GIBBERTUM VOETIUM parum iis tribuere velle, quod non miramur<sup>1</sup>, sed minus convenire videtur cum magna auctoritate, qua, etiam ejus tempore, ut post haec demonstrabimus, gavisus sunt magistratus in Synodos cet. Immo pergit VOETIUS pag. 201 negando nostros Commissarios esse *de essentia aut de necessitate synodi*, argumento usus quod sine Magistratu concilia haberi possunt ac habita sunt jam inde ab apostolicis temporibus usque ad Conc. Nicaenum. Quaestio non hoc loco nobis diiudicanda: veremur tamen ne tali argumento historico nimis probet; inde enim a primo aevo Christianismi usque ad Conc. Nic. ecclesia nullo vinculo cum civitate juncta fuit, nisi vinculum habeas, quod fuerit secta non admissa, quam saepius vehementer persecuti sunt. Tali tempore revera magistratus conciliis praesesse non potuit, sed post a. 325. Comm. Imperiales praesides fuerunt, saltem tutelam egerunt usque ad hierarchiam papalem solidatam, quum Papa summa auctoritate in Synodo gavisus est, ad quam conditionem revera VOETIUS redire nolit. Si historicam ingredimur viam, revera luce clarius est magistratus semper inspexisse conciones ecclesiasticas et regimen ecclesiae; antiquissimae Eccle-

---

<sup>1</sup> Huius loci est in memoriam revocare ea quae narrat SIMON VAN LEEUWEN, *Rooms-Hollands-Regt*, Ed. 7, pag. 555, anno 1660 acres lites exortas fuisse in Ecclesia Ultrajectina inter Ditionis Magistratus et Ministros, quum hi (praeunte VOETIO?) illos prorsus extra conciones ecclesiasticas excludere voluerunt. Attamen admitti debuerunt Magistratus v. delegati secundum art. 38 ordinis eccl. Syn. Dord. a<sup>o</sup> 1619.



siae Ref. Synodi Antverpiana, Viseliana, Embdana  
cet. revera tantum ab ecclesiasticis habitae sunt, sed  
est imago ecclesiae Christianae primi aevi; rursus est  
ecclesia sub cruce quae dicitur. Plane vero rebus sub-  
versis et constitutis a politicis, hi resumserunt suam  
auctoritatem in synodos, nemine contradicente, hic  
majorem, illic minorem; sed nusquam ecclesia omnem  
auctoritatem politicam arcuit. Si de utopia loquamur,  
forsitan assentiremur VOETIO, quum vero disputemus  
de rebus in facto positis, credimus magistratus eorumve  
delegatos fuisse de essentia synodi. Infra plura de  
haec quaestione.

De his personis, secundum VOETIUM non synodalibus,  
nobis agendum est; num semper tamen fuerint Magi-  
stratus eorumve delegati in dubium vocari potest. Vulgo  
vocantur Commissarii politici; sed bene tenendum est,  
hoc nomen non ab initio iis datum esse, et eo etiam  
nominatos esse urbium magistratus delegatos in consis-  
toriales conventus; igitur agemus de legatis politicis in  
synodis Hollandiae, mox Commissariis Politicis dictis.

Prima eorum mentio fit a<sup>o</sup> 1575 in Synodo Alema-  
riensi ut supra diximus. SONOY<sup>1</sup> ipse adesse voluit, sed  
impeditus praefecto urbi has partes tradidit, verosimiliter  
sine ullo mandato scripto, eo tantum generali consilio,  
ne quid fieret quod turbaret et dissecaret animos. Synodo  
Dordraecnae Provinciali anni praecedentis nullus politi-  
cus adfuisse videtur, sed inde ab anno 1575 saepissime  
adfuerunt delegati, non semper tamen. Synodum con-

---

<sup>1</sup> GUILIELMI Vicarius (Luitenant ende Gouverneur) in Wa-  
terlandia. Cf. BOR, VI. 272.

cedere et delegatos mittere est actus summi Imperii<sup>1</sup>; in Introductione quaestionem solvere conati sumus, quis fuerit summus I. et patebit nostram solutionem convenire cum documentis superstitionibus illius temporis. Nam reperimus a°. 1578 ab O O. Hollandiae impetratam fuisse permissionem ut haberetur Synodus, cuius permissionis invenimus exemplar authenticum, quod cum inscriptione hic inserimus.

„Copie van 't consent van de Heere Staten van Holland om de Synodus te houden tot Dordrecht den 1 Juny 1578.

„Alsoe sijne Princ. Excell. gehoort hebbende vuyt 't rapport van eenige Ministers ende Predicanten binnen Hollandt ende Zeelandt die staet ende gelegentheit van der Kercke aldaer, nodich is bevonden ende heeft vergunt, dat bij allen den Ministers derselver landen eene vergadering gehouden werde binnen der Stadt Dordrecht omme op der saecke van der Christelijke kercken alle goede ordre gestelt te mogen worden, soe ist dat de Staten van Hollandt goed ende raedtsaem bevonden hebben tot meerder opbouwinge ende versterkinge der kercke Godts, dat den eersten Juny toecomende binnen der voorsz. steede deselve vergaderinge tot den eynde sal begonst ende gehouden worden als naar behoren, ende dat bij Casparus Heydanus Minister Middelburgensis daervan acn allen Ministers ende Predicanten binnen de landen van Hollandt ende Zeelandt voorsz. daer 't zelfde sal nodich wesen

<sup>1</sup> Cf. GROTIJ *Apol.* cap. V. in initio et GRASWINCKEL l. 1. pag. 112 et 127.

d'insinuatie ende d'advertentie sal mogen worden gedaen. Gedaen bij den Staten voorn. binnen der stadt Delft desen xx<sup>en</sup> Martii an<sup>o</sup> xv<sup>o</sup> achtsenseventig. Ondergeschreven aldus

Ter ordonnantie van de Staten ende geteekent

DE RECHTERE.

Gecollationeert aen d'originale, is daer mede accorderende

Bij mij L. J. DE CORPUTZ<sup>1</sup>.

Ab hac inde Synodo, Nationali dicta, quam legitimam fuisse vix negare quis potest<sup>2</sup> magis formata et constituta ecclesia Neerlandica Reformata, praesertim in Hollandia, nam Zelandia, quae suos legerat ecclesiasticos deputatos, multa propria sibi retinuit. Latum est decretum de regimine ecclesiae, quod continuit hacc<sup>3</sup>: „Om goede en wettelijke ordening in de gereformeerde gemeente deser Nederlanden te stellen, is nu goedgevonden dat vierderlei kerkelijke verzamelingen gehouden worden; ten eerste de kerkeraad in elke gemeente; ten tweede de klassikale vergadering; ten derde de partikuliere of provinciale synode; ten vierde de generale of nationale synode. In deze vergaderingen zal niet gehandeld worden dan van kerkelijke

<sup>1</sup> Ex „Acten van de Nationale en Provinciale Synoden en Schriften daartoe specterende,” in Archivo synodali Hag. Com.

<sup>2</sup> Attamen BRANDTIUS hoc in dubium vocat. Cf. VAN BEECK CALKOEN, *Observationes desumptae ex historia introductae legis eccl.* anno 1619, Traj. 1830; qui non negat Synodum legitime convenisse, tantum dubitat an decreta unquam vim legis publicae sortita sint. Cf. pag. 51 et 52.

<sup>3</sup> Cf. YPEY en DERMOUÏT, *Gesch. der Nederl. Herv. Kerk.* I. pag. 365.

zaken, en dat naar de wijze der kerkregering. En zoo veel het zaken aangaat, die deels kerklijk deels politiek zijn, zal het verschil, dat daarover ontstaat bij de overheit en kerkenraad zamen geeindigd worden."

Jam in Synodis Ecclesiarum sub cruce q. d. his de rebus actum est e. g. in Synodo Teurenſi 1563, Antverpenſi 1566, imprimis Viſalienſi 3 Nov. 1568; quorum tamen decreta, in iſta rerum conditione, vim obtinere non potuerunt. In Synodo Embdانا constitutum, ut Synodus generalis haberetur binis annis et ibi jam magna pro parte Eccl. Nederl. Ref. in classes divisa est. Synodus provincialis Holl. et Zelandiae a<sup>o</sup> 1574 Dordraci habita Zelandiam et Hollandiam in 14 divisit classes. Hisce fundamentis nixa est nostra Synodus; concilia nationalia convocarentur trinis annis prouti legimus in art. 45 Act. „Die generale ofte Nationale synodus sal ordinaerlijk alle drie jaren gchouden worden, doch alsoo datse indien de noot eyschet, eer moet te samen geroepen worden: ende de particuliere Synoden sullen drie maenden te vooren elck bijzonder vergaederen om haer tot den generale te bereyden." Simul conciones ecclesiasticae ecclesiae Germanicae et Gallicanae separatae sunt in Art. 46: „Overmits in de Nederlande 2derlei spraeke gebruyckt wort de Duytse ende de Walsche is goetgevonden dat de gemeenten deser beyde spraken hare bijzondere kerkenraden, classicale vergaederingen ende particuliere synoden hebben ende houden sullen enz.<sup>1</sup>

<sup>1</sup> Quorsum haec forsā quis roget. Sed nobis sapius de Syn-

Ab hoc inde tempore (1578), si excipias Drentham et Zelandiam, plerumque in omnibus provinciis quotannis Synodi habitae sunt, quibus interfuerunt unus vel duo politici. Clericis impositum erat, ut peterent has Synodos ab OO. provinciae, sed primis temporibus hi saepe nullum politicum miserunt<sup>1</sup>, quin imo in Hollandia annis 1580, 1582 1584 et 1585 non habitae sunt Synodi<sup>2</sup>, quia saepe OO. recusabant confirmare decreta Synodalia, ita ut illae conciones frustra convenissent.

Prima Synodus particularis Hollandiae Australis post constitutum ordinem ecclesiasticum habita est a<sup>o</sup> 1579, quam Ordines convocarunt in diem 19 Maii 1579, cui interfuerunt, Ordinum et Principis nomine, delegati.

Anno 1581 quidem Synodis particularibus Hollandiae Austr. et Bor. adfuerunt delegati<sup>3</sup>, quamquam OO. videntur potius eos non legasse, ut possent postea rejicere vel rata habere decreta. Sic permittunt ut habeatur Synodus Hollandiae Bor. Harlemiae 1582 sub conditione „sine executione articulorum nisi probati sint.” Anno 1583 ecclesiastici rogarunt ab OO. ut mitterentur politici; responsum est die 9 m. Junii

---

odis acturis opus visum est annotare quid de his habendis constitutum sit in antiquis legibus ecclesiasticis, de quibus cf. VAN BEECK CALKOEN, l. l.

<sup>1</sup> YPEY en DERMOUT, l. l. I. pag. 374 et 375.

<sup>2</sup> De particuliere Synoden van Zuyd-Hollant hebben haeren aenvanck genomen in den jaere 1579 ende alsoo jaerlijckx ver- volgt tot het jaer 1608, uitgenomen de jaeren 1580, 1582, 1584, 1585. Art. 23. Act. Syn. Goud. 1640.

<sup>3</sup> Cf. Res. Holl. 24 Nov. 1581.

1583, ut ipsi tradant puncta (gravamina) propter quae convenerant, et caveant ne quid fiat contra Ordinum voluntatem. Die sequenti rursus petiit Synodus ut nonnulli mitterentur ex ipso Ordinum collegio vel, ex collegio judiciali vel ex magistratu, et tandem responderunt OO. Synodum, quia jam convenit, pergere posse; sed nullum decretum synodale vim habiturum „nisi id cognoverint et ratum habuerint OO.” Nostra opinio est, OO. putasse se sic melius ecclesiasticos coërcere posse ad suam voluntatem, quam si adessent sui commissarii in ipsis Synodi conventibus, forsitan memores **QUINTI FABII MAXIMI**, qui **HANNIBALEM** cunctando vicit; revera agendi modus hîc non valde probandus, qui tamen explicari potest ex rebus turbatis illius temporis.

Die 28 m. Aug. 1589 Synodus Hollandiac M. habita est Goudae<sup>1</sup>, ubi primum invenimus Mandatum (Commissie) tum Ordinum Holl. tum **MAURITII**, quo delegati sunt **GER. VAN WIJNGAERDEN** et **LEON. CASEMBROOT**. Comiter recepti sunt ab ecclesiasticis, nam quum incipiente Synodo, legerentur ecclesiasticorum litterae credentiales (brieven van credentie) et abire vellent politici, instarunt ecclesiastici ut, lectis illis literis scirent eos convenisse unice ad tractandas res eccle-

<sup>1</sup> De loco ubi Synodi haberentur politici nihil praescribere solebant, sed hoc mandatum erat curae ipsorum ecclesiasticorum. Hae de re constituit Synodus Delphensis a<sup>o</sup> 1587 in Art. 31 Act. „Soo veel aengaet voortaan van de plaetse der Synode acht dese vergaederinge dat men wel houden sal de Synode ter plaetse daer de meeste swaricheyt is, indien datter geen andere beletselen sijn, ende dat men sal regard nemen, waer dat de Syn. noch niet gehouden en is om gelijkheijt te houden.”

eiasticas. Si quis in his videat signum diffidentiae a parte ecclesiae, nos probamus politicos iis placuisse ac gratos fuisse ex his quae occurrunt in art. 71 Act. ejusdem Synodi: „De gedeputeerden dezer Synode zijn gelast sijn Excell. ende de Heeren Staten te bedancken, van dat hen belieft heeft desen Syn. bij te vougen de Heeren Commissarissen beyde professie van de religie doende ende in kerkelijke saecken geoeffent, ende dat t hen believen wille in toecomende tijden daerop reguart te nemen.”

Simul inde docemur, eos nunc jam sub titulo Commissariorum occurrere. In eadem Synodo Goudana repetitum est decretum, ut semper facultas Synodi convocandae peteretur ab OO.<sup>1</sup>. Attamen ecclesiastici potius sua auctoritate convenisse videntur. In Art. 2 enim Act. Syn. Dord. a<sup>i</sup> 1590 legimus „de Staten beveelen de Synodus voortaan niet meer te vergaderen zonder haer consent en zijn oock gemiscontenteerd dat het toe mede niet geschied was.” Rursus Synodo rescriptum datur ne res politicae tractentur, quod miratur Synodus, quum hucusque tantum res ecclesiasticas ecclesiastice (kerkelijke saecken kerckelijker wijze)<sup>2</sup> tractavit, immo se exhibet offensam et male contentam propter hanc suspicionem petens ut probetur culpa, vel mittantur Commissarii, quibuscum haec de re agi possit<sup>3</sup>. Ut hoc fastidium, quod aegre tulerunt ecclesiastici, pro parte saltem ulciscerentur, subsidium petiverunt pro

<sup>1</sup> Cf. Art. 60. Act.

<sup>2</sup> Art. 2. Act.

<sup>3</sup> Art. 3. Act.

sumtibus Synodi<sup>1</sup>. Quamquam nunc hoc anno clerici non serio petiissent Commissarios et definiverant jam Synodum, tamen miserunt OO. delegatos cum Mandato (Commissie), in quo illorum iracundia luce clarius apparet:

„De Staten van Hollandt ende Westvrieslandt ghesien ende geexamineert hebbende de poincten ende artikelen hen overgelvert van wege die van de classis van Rotterdam ende Schielandt, versouckende dat daerop het particuliere Synodus van Zuydhollandt vergaderen soude moghen, welke vergadering den 27 deser binnen der stadt Dordrecht was geleydt ende daertoe behoerlicke brieven en (sic) de magistraten derselve stede....., hebben de Staten niet tegenstaande de voorn. dach van vergaderinge wederomme gelegd is sonder consent van sijne Exc<sup>ie</sup> ende de Staten ende teghens huere voorgaende resolutie, ter ere Godes ende tot vordering van de kercke Christi geconsenteerd ende geaccordeert, dat de voorsz. synodale vergaderinge ter voorsz. daghe binnen Dordrecht sal mogen begonst ende gehouden worden, mits dat in deselve ende alle andere naevolgende gelijcke synodale vergaderinge gheene commissie en sal moghen genomen worden van eenige saken concernende de politijk van den lande ofte d'ordre van de kerken int generael, maer alleenlick van de kerke begrepen onder de voorsz. synodale vergaderinghe van Zuydhollandt, dat mede al sulcken synodale vergaderingen niet meer beschreven nochte gehouden sullen mogen werden dan met voorsz. consent van de Staten en sijne Exc<sup>ie</sup> ende

<sup>1</sup> Art. 13. Act.



ten ende op de voorsz. aenst. vergaederinge van den Synodo particulier daer naer alle saken moghen werden gedirigeert met goede kennisse ende ten meesten dienste ende eenicheyt der voorsz. kereke Christi, ende voorts op alle synodale vergaderingen na de goede ordre daerop mach gehouden worden hebben gecommitteert ende committeren bij desen Mr. NANNINK VAN FOREEST Raedt ordinaris van den hoogen raede ende GER. DOESTEN (sic) Raedt ordinaris van den hove provinciael in Hollandt henlieden ten voorsz. daghe mede te laten vinden binnen de stadt Dordrecht op de voorsz. synodale vergaderinge ende aldaer voorgehouden hebbende de voorsz. resolutie van de Staten, voorts daerop in dezelve vergaderinge te compareren ende assisteren op de Ecclesiastyeque saken die re daer als vooren sullen gehandelt worden volgende de Instructie denselven medegegeven, mits dat bij de voorsz. gecommitteerde Raden daerof gedaen sal worden behoorlicke rapport ende dat de magistraten der stadt Dordrecht voorsz. van de voorsz. resolutie sullen werden veradvertteert, ten eynde dieselve daertoe de voorsz. vergaderinge aldaer toelaten willen<sup>1</sup>. Gedaen in de Haghe onder 't zegel van de Staten voorsz. hierop gedruckt den 22<sup>em</sup> August. 1590.

Onderstont ter ordonn. van de Staten Bij mij DE RECHTERE; ende was opt spatium gedruet het zeghel van de Staten<sup>2</sup>."

<sup>1</sup> Forsitan ab eandem causam postea, ut infra videbimus, semper unus Commissariorum ex magistratibus urbis electus fuit.

<sup>2</sup> Ex Mscto „Zaaken die in de Zuydhollandse Synode gediend hebben" in Arch. Syn. Hag. Com.

Anno sequenti tandem decretum est d. 5 m. Sept. ab ipsis OO. Holl. ut quovis anno Synodus haberetur<sup>1</sup>. „Alsoo der Staten van Hollandt ende Westvrieslandt, bij de Gedeputeerde des particuliere Sinodi van Zuythollandt vertoont is, dat sij binnen desen jaere overgegeven hadden seekere poineten,” etc. inter quae „Dat het particulier Sinodus jegenwoordelicke alle Jaere sal mogen beschreven worden ende voorts bequame Commissarissen bij de Staten geordonneert, die op de Sinodale vergaderinge jegenwoordigh sullen wesen . . . . hebben de Staten voornompt tot dienste ende vorderinge van de kercken Christi geresolveert, verelaert ende geordonneert; verelaeren ende ordonneren bij desen . . . . dat jegenwoordigh alhier binnen den Hage een particulier Sinodus sal mogen gehouden werden, ten overstaen van den heere VAN BENTHUYSEN, President, ende LEON. CASEMBROOT, Raedt van den hove van Hollandt op gelijke last ende Commissie<sup>2</sup>, als den Commissarissen in den voorleden Jare is gegeven, ende dat voorts alle jaers een particulier Sinodus sal mogen beschreven ende ghouden worden ter overstaen van de Gecommitteerde van de Staten ende met gelijke last, omme regard te nemen, dat egheene politijke saecken aldaer gehandelt en worden

<sup>1</sup> Hoc ecclesiasticis concessum, quum adhuc incertum esset, num legis eccl. specimen mense Martio confectum ab octo politicis et octo ecclesiasticis vim legis obtineret. Cf. VAN BEECK CALKOEI l. 1. pag. 111, 114 et 115.

<sup>2</sup> Ab hoc igitur anno mandatum formam quandam definitam induit.

nochte eenige kerkelijke saecken die Synode generael  
sijn concernerende" etc.<sup>1</sup>.

Eodem hoc anno 1591 in Hollandia Boreali habita  
est Synodus Enchusiae, cui interfuerunt politici GUIL. à  
NIEVELDT et conciliarius BORRE delegati ab OO. Hol.,  
de quorum adventu haec in actis de dato 3 m. Julio.

„Sijn op huden in desen Synode verschenen twee  
Commissarissen van den Hove der E. E. Heere Staet-  
ten van Hollandt, met name de E. Heere WILLEM  
VAN NIEVELT ende de E. Raedtsheere BORRE, dewelke  
verklaerden met sekere commissie van de E. E. Hee-  
ren Staeten aen desen Synodum gesonden te wesen,  
ende dat om bij ons te sitten, ende alle onsen handel  
aen te horen ende daer in te verhoeden, dat niet  
anders als kerkelijke saeken in den Synodo gehandelt  
en werden, en van geen politijke saeken soude wer-  
den gesproken. Daer beneffens dat sij ons van wegen  
de E. E. Heeren Staeten souden aenseggen als ook  
van wegen sijn Excellentie, dat haer E. E. en sijn  
Ex<sup>tie</sup> de Syn. vergadering voor goedt en hun aenge-  
naem advoyeren: verklaerende voorts haer last en  
Commissie te sijn, om aen te seggen, dat men voort  
aen geen Synodum particularem sal houden sonder  
voorgaende weten en consent van de E. E. Heeren  
Staeten en sijn Exe., 't welck als wij henlieden E. E.

---

<sup>1</sup> Descriptum ex exemplo authentico a<sup>i</sup> 1608, cui subscripsit  
P. KRITTINGH Notarius Publicus, et quam inveni in opere Mscto  
„Acten van de Nationale en Provinciële Synoden en schriften daer  
toe specterende," in Arch. syn. Hag. Com. Cf. etiam WILPENS  
kerkelijk Plakaat-Boek I. pag. 114 et 115.

met behoorlijke eerbiedinge ende dankbaerheit in desen haere Commissie ontfangen hebben, soo is hun luiden voorgelesen de Acta des Synodi des voorgaenden daghs, daertegen sij niet hebben iet gesproken, maer hebben 't hem lacten gevallen" <sup>1</sup>.

Reprehensio in quam incurrerant ecclesiastici hunc effectum habuit, ut putarint, se Synodum Leydensem a<sup>o</sup> 1592 non posse incipere ante adventum Commissariorum, prouti legimus in praef. Act.: „Daer mijn Heeren Commissarissen noch niet van haere Ed. mijn Heeren de Staten van Hollandt tot desen Synodum gecommitteert, en waren gecomen, soo heeft de vergaderinge raetsaem geacht te senden D. D. JEREMIAM BASTINGIUM ende JOH. WTTENBOGAERT om in 's Gravenhage te verreysen ende bij haer Ed. off mijn Heere den Adt. van 't lant te vernemen; ende d'onschult der vergaederinge des Synodi tot Leyden bijeen gecomen, te vertonen ende te kennen te geven.”

Auctoritas Ordinum in Synodos non limitata fuit ad mittendos politicos, sed etiam aliquando jusserunt, quinam ecclesiastici ibi venirent. Vinculum enim arctum stringere voluerunt inter ambas Hollandiae diversas Synodos et hoc decreverunt: „Sijn gecommitteert tot de aenstaende vergaderinghe Synodale, die gehouden sal worden binnen Rotterdam tegen den eersten Augusti eerstcommende de Raetsheeren Mrs. CORN. VAN DEN NYENSTADT ende LEON.

---

<sup>1</sup> Cf. *Historie van Enkhuyzen* door G. BRANDT, 2<sup>de</sup> druk door S. CENTEN pag. 256.

CASEMBROOT. Ende is goetgevonden dat tot beter correspondentie ende eenicheyt inde kerekelyeke saccken twee vuyte Synode van Noordhollandt ter voorsz. vergaderinghe mede sullen compareren. Dat oyeck opte Noorthollantsche Synodale vergaderinge twee vuyt Zuythollant sullen worden gecommitteert, ende dat 't zelve sal worden gecontinucert tot anders bij de Staten sal wesen geordonneert <sup>1</sup>."

Sic sensim paullatimque res Synodorum ordinata fuit; in posterum synodi quotannis convocandae erant et Commissarii politici iis interessent. Grave fuit hoc munus inprimis his temporibus, quum lites ecclesiasticae magis magisque exarsere, immo ruinam civitati minatae sunt. Hi viderent ut res prudenter tractarentur, et a rebus politicis se abstinerent ecclesiastici, ut inferius demonstramus, ubi agimus de illorum Mandato et Instructione. Usque ad annum 1608 non multa facta sunt hinc commemoratione digna: tunc vero pro tempore cessavit Synodus particularis propter notas lites <sup>2</sup>, nam interdictum est per decretum 5 Jul. 1608 Ordinum Holl., qui voluerunt ut convocaretur Synodus provincialis, potius quam Synodus Nationalis <sup>3</sup>. Quod decre-

---

<sup>1</sup> Geextraheert vuyte Resolutie van de Heeren Staten van Hollandt ende West-Vrieslandt genomen in hare vergaderinge gehouden in den Haghe van den xxiii<sup>en</sup> Juny tot den ii<sup>en</sup> July 1594 ende hiermede bevonden te accordere bij mij DE RECHTERE.

<sup>2</sup> „Van t' jaer 1608 tot 1618 zyn geene synodale byeenkomsten in Suyt ofte Noorthollant myns wetens geweest ter occasie van de bekende Religions-verschillen, veroorsaekt door de Remonstranten." Cf. LOD. VAN RENESSE. I. I.

<sup>3</sup> Synodus provincialis et particularis saepe synonyma; de Hol-

tum communicarunt cum V. D. ministris Delphensibus  
per has litteras :

„Eersame, lieve, besondere

Alsoo wij soo opte Remonstrantie aen ons van we-  
gen die kerken van Zuydt ende Noordt-Hollandt in  
de maendt van September lestleden bij de Gedeputeer-  
den van de Synode derselver overgelevert, als op 't  
geene daerna van de saecken daerinne verhaelt ons  
gerapporteert ende verthoont is, van meeninge zijn  
inde maend van October eersteommende te doen hou-  
den een provinciale Synode ofte versameling van de  
Gedeputeerde der kerken sorterende onder die Synode  
van Zuyt ende Noorthollant, ende daerom tot der Lan-  
den dienste mitsgaders tot ruste ende eenicheyt inde  
kerkelijcke saecken goedtgevonden hebben, dat die  
particuliere vergaderingen van de Synoden van Zuyt  
als Noorthollandt opgehouden sullen worden tot dat  
de voorsz. provinciale vergaderinge sal wesen gehou-  
den ende wij bericht zijn, dat Uluyden opgelegd is  
die beschryvinge van de Synode van Suyt-Hollandt  
voor desen Jare, soo hebben wij Uluyden, van de  
voorsz. onse meeninge ende resolutie willen adverten-  
ren traer daer na te reguleren. Hier mede

Eersame, lieve, besondere, U voorts in Godes Hey-  
lige bewaringe bevelende, Geschreven in den Hage  
den xxviii<sup>en</sup> Juny 1808.

Ter ordonnantie van de Staten van Hollandt ende  
West-Vrieslandt

DUYCK.

---

landia tamen, si accurate loqueris, Synodus provincialis significat  
Synodum ubi conveniunt delegati ex tota Hollandia.

Superscriptie. Eersame, lieve besondere de gemeene kerkendienaren binnen der stad Delft. —  
Ontfangen den 5<sup>den</sup> July 1608<sup>1</sup>.

Die 31 m. Julii decretum ab Ord. Holl., ut Hagae-Com. Synodus provincialis haberetur, quae tamen nunquam habita est; eodem vero anno urgentibus ecclesiasticis bene intelligentibus Synodum provincialem non habitum iri, convocatae Synodi particulares Dordracum et Hornam, ut infra paulo fusius demonstramus. Quum tamen ante annum 1618 in Hollandia nullae postea habitae sunt, hic nobis subsistendum est.

---

## CAPUT II.

### EX QUIBUS COLLEGII ELECTI FUERINT COMMISSARIJ POLITICI.

Forsitan quis miretur, nos hanc quaestionem separatim tractare, quae saepius in transitu movetur; nobis tamen videtur responsum minime uno verbo dari posse, et res indagatione digna esse, quia ex qualitate personae pro parte gravitas muneris effici potest.

Commissarii politici non nominati sunt ut ad vitam hoc munere fungerentur, ne per annum vel biennium quidem, sed tantum quamdiu Synodus duraret; tum si nova Synodus haberetur vel iidem denuo (quod saepius factum), vel novi creati sunt. Nulla require-

---

<sup>1</sup> Ex „Zaaken die in de Zuydhollandse Synode gedient hebben.”

bantur ut quis aptus esset ad hoc munus; secundum liberum arbitrium Ordines vel ii quibus ab Ordinibus hoc commissum fuit, eos elegerunt. Ecclesiastici tantum petierunt ut ab Ordinibus mitterentur e. g. „eenige uit de haeren of anderen van aensien,” prouti etiam semper viri illustrissimi delegati sunt, non autem nominatim aliquem designarunt. Porro probabile est saepissime ad hoc munus electos fuisse viros religionis et studiosos et amantes<sup>1</sup>, quamquam absque omni dubio, interdum tales dicti fuere, qui ecclesiasticis minus accepti erant, ut efficiere possumus ex conflictu clericos inter et Comm. FAGELIUM<sup>2</sup>.

Commiss. Pol. in synodis particularibus fuerunt numero unus vel duo, rarissime plures<sup>3</sup>. Primus a<sup>o</sup> 1575 fuit praefectus urbi, postea vero fuerunt electi e summis collegiis judicialibus, nempe e consiliariis in Curia Suprema (Hooge Raad) et in Curia Provinciali (Hove Provinciael), quod maxima pro parte explicandum ex amplitudine, qua gavisae sunt haec collegia, forsitan etiam e munere et collegii origine<sup>4</sup>. Ita anno 1589 Synodo Goudanae interfuerunt GER. VAN WJINGAERDEN J. U. D. Consiliarius ordinarius in Cu-

<sup>1</sup> Cf. Art. 71 *Act. Syn. Goud.* a<sup>o</sup> 1589.

<sup>2</sup> Cf. *Act. Syn. Schied.* 1631 in praef.

<sup>3</sup> Non plane igitur assentiri possumus ROYAARDSIO *Hedend. Kerkregt bij de Herv. in Nederland*, I. pag. 82: „van wegen de Staten waakten twee Commissarissen-Politiék, nevens den Afgevaardigden van den Magistraat der Synodale stad, voor het belang van den staat, en voor de handhaving der orde.”

<sup>4</sup> Ex munere i. e. jus dicendi. Ex origine cf. BRANDT III pag. 25.



ria Suprema et LEON. CASEMBROOT Consiliarius ordinarius in Curia Provinciali; anno sequenti Dordracenae NANNINK VAN FOREEST J. U. D. Consil. Ord. in Curia sup. et GER. DOESTEN Cons. Ord. in Curia Prov.; vel ambo fuerunt ex eodem collegio, ut a<sup>o</sup> 1593 LEON. CASEMBROOT et JAC. PAULI, consilarii in Curia Prov. Ubi graves difficultates ortae et diiudicandae erant, his adjunctus fuit tertius, prouti in Synodo Hornana a<sup>o</sup> 1596 consiliariis CROMHOUT et HESSELS adjunctus fuit MARNIX ALDEGONDIUS eximius Juris Consultus, nec non Theologus, qui (quamquam interdum ab historicis supra modum ac merita sublatus) jam tot nominibus bene meritus erat de patria, et nunc iudicium ferret de doctrina C. WIGGERII, quae prorsus dissecasset ecclesiam Hornanam. Clarissima igitur nomina jam primis temporibus nobis obviam veniunt, praefecti urbibus tamen ante 1618 raro delegati fuisse videntur.

Ad Synodum Nationalem 1618 illustrissimi etiam politici ex variis provinciis delegati sunt, multi jurisprudentes celeberrimi, plures ex magistratu provinciarum et urbium magnarum<sup>1</sup>, quamquam non omnes doctrina insignes fuerint<sup>2</sup>.

Post annum 1619 Comm. Pol. semper ex iisdem collegiis delegati sunt, nempe ad Synodos Hollandiae Australis consiliarius Curiae Supremae<sup>3</sup> cum uno ex

<sup>1</sup> Cf. BRANDT *Historie der Reformatie* III pag. 18.

<sup>2</sup> BRANDT l. l. III. pag. 24. Ex iis quae narrat BRANDT luce clarius nobis apparet jam eo tempore non omnes linguae latinae peritos fuisse.

<sup>3</sup> Unica tantum nobis obviam venit exceptio cf. *Res. Gec. Rad.*

magistratibus urbis synodalis, in Hollandia Boreali semper consiliarius ex Curia Prov. cum uno ex magistratibus urbis synodalis. Qui ex magistratu hoc munere fungeretur a summo Imperante non nominatim designabatur, sed semper functus est is, quem ipsi magistratus ex suis elegerunt et miserunt, prouti additur in mandato vel instructione: „neffens den Burgemeester uyt elck der voorsz. steden die de Heeren Magistraten derselve steden daertoe sullen believen te committeren<sup>1</sup>.” Hoc non ita explicandum: permittere Synodos et mandatarios mittere est jus summi Imperii quod pro parte semper sibi vindicare studuerunt urbium magistratus<sup>2</sup>; Ordines enim nunquam tale quid agnoverunt, attamen utile duxerunt adesse unum ex magistratibus, quia sic melius rebus, ad oeconomiam pertinentibus, providebatur.

Subinde Magistratus designavit duos, qui per vices munere fungerentur, ut factum est a<sup>o</sup> 1739 Woerdæ, ubi designatus CORNELIS VAN AALST Consul fungens per primam hebdomadam, et Doctor GISBERTUS VAN VYANEN item Consul fungens (Regeerend Burgemeester) Woerdæ per secundam hebdomadam; a<sup>o</sup> 1761 Dr. JANUS GISBERTUS VAN VYANEN et DOMINICUS COSTERUS Consules, a<sup>o</sup> 1772 rursus duo per vices. Etiam designavit duos, qui simul sederent, ut IJsselsteinæ a<sup>o</sup>

---

<sup>8</sup> Mei 1632, ubi ANDRIES DE WIT Conc. Ord. in Cons. Jud Pr. mittitur ad Synodum Gorinchomensem.

<sup>1</sup> Cf. Inscriptio Instructionis qua missi sunt Comm. Pol. ad Synodos Leydensem et Amstelodamensem a<sup>o</sup> 1622.

<sup>2</sup> Memores sumus notissimi illius „’t volck van Amsterdam.”

1740 JACOB VAN MUIDEN J. U. D. consul fungens et JOHANNES VULTEJUS Drossartus Urbis et Baroniae. Ubi unus tantummodo creabatur, saepius fuit primus Consul vel praeses, quod tamen minime sine exceptione; sic Roterodami 1768 JANUS BICHON ab YSSELMONDE consul tertius electus fuit Comm. Pol.

Si Synodus congregaretur in urbem, quae sita erat in dominio privato Principis Aurasiaci<sup>1</sup>, tum huic competebat Commissarium pol unum duosve creare. Ita Bredae, Leerdami, Burae, postea Cuilemburgae<sup>2</sup>. Illo mortuo, hoc jus interdum exercuerunt Quaestores, (Heeren van den Raade en Rekening) saltem legimus in art. 12 act. Syn. Burae habitae: „heeft zitting genomen Mr. JOH. VAN ESSEN geauthoriseerd door de Heeren van den Raade en rekeninge zijner Kon. Majesteit van Groot-Brittannie glorieuser memorie;” hic admissus fuit consultis retroactis talium casuum. Idem 1719 Bredae factum est: „De Heer Mr. JOH. VAN ESSEN neemd wogens de Heeren van den Raede en Rekeninge van zijne koninklijke Majesteit van Groot-Brittannien glo-

---

<sup>1</sup> „Twee overige klassen behooren tot de Domeinen of erflijke Staaten van het Vorstelijk Huis Oranje en Nassaw: waarvan de eene uit de Graafschappen Buuren, Leerdam en Kuilenburg, als mede de Baronnie van IJsselstein, bestaande, met den naam van de Klassis van Buuren, bekend is; de andere in zich vervat de Baronnie van Breda, in Brabant gelegen en dus behoorende tot de Landen der Generaliteit; eigenlijk Staats-Brabant.” Cf. W. A. BACHENE, *Kerkelijke Geographie der Vereenigde Nederlanden*, II. pag. 5.

<sup>2</sup> Cf. *Res. Holl.* 13 Mei 1773. Principem pro parte saltem sumtus talisse nos docet *Res. Holl.* 1 Aug. 1646.

rieuser memorie sessie <sup>1</sup>”; a<sup>o</sup> 1730 ibidem Synodo JACOBUS PESTERS Consiliarius ordinarius et Quaestor (Rekenmeester) Regiae Majest. GUILIELMI III gloriosae memoriae interfuit.

Idem jus competiit tutori, vel tutrici infantium principis, nam venit a<sup>o</sup> 1752 ad Synodum Bredanam „de Ed. Mog. Heer en Mr. PIETER BENJAMIN DE BEAUFORT Rade en Rekenmeester gecommitteert door hare Koninklijke Hoogheid ANNE Kroonprinces van Groot-Brittanje, Prinses douariere van Oranje en Nassau, als moeder en voogdes der hoogvorstelijke kinderen.” Simul a magistratu missus erat BERNARDUS DE BRINGUES Consul fungens externus (Regeerend Buitengemeester); Bredae enim magistratus jus nominandi exercuit; sic a<sup>o</sup> 1741 cum BEAUFORTIO venit LUDOV. VAN OVERBEEKE Consul fungens internus (Regeerend Binnenburgemeester), delegatus ab ipsa urbe. Secus tamen fuit Leerdami, ubi Synodo interfuerunt REIGERSMAN J. U. D. Consiliarius et Quaestor Alt. suae Principis Aur. et Nassovenssis, et HENDRICUS KLEIN Praefectus Urbi Leerdamo, qui etiam dicitur „gecommitteert ende geauthoriseerd door den Prins;” secus etiam Burae ubi, a<sup>o</sup> 1762 adfuerunt P. B. DE BEAUFORT et Mr. W. CURTIUS Vicarius Drossarti etc. et Culemburgae, de qua Synodo legimus <sup>2</sup>: „is goedgevonden en verstaan, dat aan sijne Hoogheid als Graaf van Culemborg sal werden vrijgelaaten, soo als vrijgelaaten werd bij deesen, om tot de Christ. Syno-

<sup>1</sup> Cf. *Art. 16 Act. huius Synodi.*

<sup>2</sup> *Res. Holl. 13 Mei 1773.*

duſ van Zuid-Hollandt, welke in deesen jaare binnen de stad C. staat gehouden te werden, een Heer uit den Raad van Hoogst desselfs Domein als meede een lid uit de Magistraat der gemelde stad te committeeren, ten einde met en beneffens de Heer, daartoe bij hun Ed. Groot Mog. benoemd, de voorsz. Synodale Vergadering en Besognes te assisteeren" etc.

Ultimus Comm. Pol. ante a<sup>um</sup> 1795, cuius nomen invenimus, fuit BICHON VISCH J. U. D. Consiliarius Curiae Supremae, in Synodo Woerdensi a<sup>o</sup> 1794 <sup>1</sup>. Synodo Leerdamensi a<sup>o</sup> 1796 nullus Comm. politicus, neque ex Curia Suprema, neque e magistratu neque a principe dictus, adfuit.

Diximus nihil requiri in Commissariis Politicis. Igiturne neque necesse fuit, ut tanquam membra adscripti essent Ecclesiae Reformatae Batavae aliquis roget? Nobis respondendum videtur, hoc non fuisse postulatum proprie dictum, sed quia in Hollandia eligi solebant e summis collegiis judicialibus et e magistratibus urbanis, eo ipso sequitur, Comm. Pol. semper fuisse Ecclesiae adscriptos. Attamen novimus ex Art. 10 Act. Syn. Schied. a<sup>i</sup> 1735, hanc rem sollicitavisse deputatos synodales, iisque commendatum esse ut eam commutarent, occasione data <sup>2</sup>, quum veriti sunt, ne magistratus delegaret Comm., ecclesiae non adscriptum; anno sequenti rursus hac de re consultum est <sup>3</sup>, nihil tamen decre-

---

<sup>1</sup> Horum multa invenimus in *Repertorio Synodi Suid-Hollandiae*, MS. in Archivo Synodali Hag. Com.

<sup>2</sup> Cf. Art. 13 Act. Syn. Gorinch. 1736.

<sup>3</sup> Cf. Art. 17 Act. Syn. Briell. 1737. Petere voluerunt ab

tum; tandem a<sup>o</sup> 1739 in Synodo Wocrdensi<sup>1</sup> res Classium prudentiae mandata est: „Thans is zulks met meerderheid van stemmen geresolveerd, met deese bepaalinge, dat het gevreesde hieromtrent van de E. classis van Breda, zoo er in der tijd zoo een geval exteerde, dat alsdan de classen in tijds haar bezwaar daerop zouden moeten opgeeven aan Heeren Deputati, om door hun vlijt in tijds bij de Hooge Overigheid zulks te verhinderen.” Itaque Bredae fieri potuit, ut delegaretur Commissarius politicus, ecclesiae non adscriptus. Tale quid etiam invenimus de Cuilemburga, saltem unicum habemus exemplum in *Res. Holl.* 24 Maart a<sup>i</sup> 1729, totidem verbis dici „met adjunctie van een uit de Magistraat der stad Cuilemburg zijnde van de gereformeerde Religie bij Burgemeesteren en Regeerders van deselve stad daartoe te verkiesen.” Undenam haec explicanda? Ad quaestionem solvendam provocamus ad Consilium Magnum a<sup>i</sup> 1651, quum delegati Synodorum provincialium rogarunt „ut nunc serio ageretur de introducenda reformatione politica in regionibus Generalitati submissis, ut nempe jussu Generalitatis omnes qui ibi essent majores aut minores magistratus, aut religionem Reformatam acciperent aut magistratum deponerent; admonerentur quoque omnes illi Dynastae, qui jus in pagis magistratum nominandi haberent, ut intra aliquod temporis spatium edicto illis statuendum,

---

OO. „om (gelijk nooit bij de Heeren Staaten geschied is) zoo ook niet uit de steden eenen commissaris politijk na de Synodus te zenden, dan die een lidmaat van de gereformeerde kerke is.”

<sup>1</sup> Cf. *Art. 8 Act.*

in suis idem fieri curarent, sin minus, ipsius Generalitatis jussu fieret<sup>1</sup>." Ad regiones Generalitatis pertinuit Breda, ad pagos in ditione Dynastarum exterorum urbs Cuilemburgae, quam demum a<sup>o</sup> 1714 ERNESTUS SAXO-HILDBURGENSIS vendidit Novionagensibus (Staten van het kwartier Nijmegen), qui eam a<sup>o</sup> 1748 dono dederunt Principi (den Stadhouder)<sup>2</sup>. Nunc quidem decretum est in Concilio Magno, ut illa reformatio politica introduceretur in regionibus Generalitati subjectis<sup>3</sup>, sed dubitamus an ubique prorsus absoluta fuerit, cuius opinionis etiam patroni sunt YPEY et DERMOUT: „Dese (Romano-Catholici) bleven op vele plaatsen, bij gebrek van bekwame stof van hervormden, in het burgerlijk bestuur, en behielden alzoo hunnen invloed. Men nam, op vele plaatsen, wel den schijn aan van der politieke reformatie gehoorzaam te zijn, maar onder dien dekmantel werkte men de kerkelijke reformatie met geweld tegen<sup>4</sup>." E quo decreto neglecto explicandum, fuisse inter magistratus Cuilemburgae et Bredae nonnullos qui eccles. Ref. Batavae adscripti non essent.

---

<sup>1</sup> Cf. J. THOOF, *Dissert. Hist.-pol. de Magno Concilio a<sup>o</sup> 1651*: Lugd. Bat. 1840, pag. 41.

<sup>2</sup> Cf. Mr. G. MEES, *Hist. Atlas van N.-Nederl.*, Af. 7, p. 20.

<sup>3</sup> THOOF I. I. pag. 47.

<sup>4</sup> *Aanteekeningen op de Gesch. der Nederl. Herv. Kerk*, II. pag. 288 et *Gesch. der Nederl. Herv. Kerk*, IV. pag. 193. De auctoritate, quam semper strenuo sibi reservare studuerunt Romano-Catholici in regionibus Generalitatis etiam Cf. Mr. J. H. VAN HEURN, *Historie der Stad en Meijerije van 's Hertogenbosch*, Rheno-Traj. 1776—78, II. pag. 504 et passim.

Antequam hoc caput absolvimus, adhuc observandum, saepius eundem Commissarium politicum per multos annos Synodo interfuisse<sup>1</sup>; porro eos, sive dictos ab Ordinibus, sive a magistratu, sive a Principe Aurasiaco semper ejusdem dignitatis atque auctoritatis fuisse. Hoc primo patet ex querela politicorum ROCHI V. D. HONAEERT et KROMHOUT in Synodo Nationali, quod inter delegatos Hollandiae ultimo loco in mandato scripti essent, quam querelam Ordines tamen non audiverunt<sup>2</sup>, secundo ex iis quae invenimus in Decretis Consiliariorum commissorum Hollandiae<sup>3</sup>. Quum enim Consiliarius VAN FOREEST ad componendam litem inter Senatum (Gecommitteerde Raden) et Curiam supremam proposuit, ut in mandato de Commissario ex Curia uterentur verbo „versoecken,” de consule Woerdensi contra verbo „lasten,” Senatus inter alia respondit: „dat het voorgeslagen onderscheid tusschen de Commissarissen aanleiding tot misnoegen zou kunnen geven, zoodat zonder onderscheid gebruikt moeten worden de woorden „versoecken ende committeren<sup>4</sup>.”

---

<sup>1</sup> Cf. *Res. Holl.* passim.

<sup>2</sup> Cf. BRANDT, *Historie der Reformatie*, III. pag. 25 sqq.

<sup>3</sup> *Resolutien van Gecommitteerde Raden van Holland* MS. Hag. Com. in Regni Archivo.

<sup>4</sup> Cf. *Res. Gec. Rad.* 1 Julij 1645.



### CAPUT III.

#### DE MODO QUO CREABANTUR COMMISSARIJ POLITICI.

Cuinam competeret jus creandi Commissarios Pol. saepius jam in transitu observavimus, nempe illi qui summum tenebat Imperium, i. e. primo liberae reipublicae tempore, Ordinibus provincialibus et principi GUILLIELMO, quamdiu bellum gereretur. GUILLIELMO I interfecto, mandatum est LEICESTERO summi Imperii exercitium, nisi ipsum summum Imperium ei traditum fuerit; sed MAURITIUS ne post hunc profectum quidem successit in hoc jus patris; nam vix sui juris non cum tali prudentia ac vigore agere potuit, quibus excellit pater, et strenue sibi reservarunt auctoritatem OO. cuius tantum, urgentibus summis angustiis, participem fecerunt alterum. Crearunt Comm. Politicos per decretum (Resolutie), qua continebatur mandatum (commissie), quale nullum invenimus de manu GUILLIELMI et LEICESTERI, at quidem de manu MAURITII<sup>1</sup>, qui simul cum OO. Holl. a<sup>o</sup> 1589 dedit mandatum; quod explicandum est ex turbato illo tempore, quum non semper constaret de juris politici principiis. Ambo haec documenta, mandatum tum Ordinum, tum MAURITII hic typis mandanda curamus:

„De Ridderschap, Edelen ende steden van Hollandt representerende de Staten van denselven Lande hebben gecommitteert ende committeren bij desen Mr. GER.

<sup>1</sup> Cf. pag. 21.

VAN WIJNGAERDEN, Raedt Ordinaris in den hoogen Rade, ende LEON. CASEMBROOT, Raedt Ordinaris in den hove provinciael van Holland binnen der stede van der Goude hen te transporteren ende te laten vinden op de vergaderinghe van den Synodo particuliere van Zuidhollandt, die bij de Staten voorn. is geconsenteert aldaer gehouden te worden der xxviii<sup>en</sup> deser maendt, ende op de handelingen van de Ecclesiastique saecken aldaer ten besten te helpen assisteren ende voorts daerinne te voorsien, dat op deselve vergaderinghe volgende de Resolutie van de Staten eghene kennisse genomen werde van eenighe saecken converserende de politije van den Lande ofte d'ordre van de kereken in 't generael, maar alleenlick van de kercken die begrepen sijn onder de voorsz. sinodale vergaderinghe van Zuidhollandt; dat mede alle particuliere Heeren ende persoonen onder deselve Synode gheseten moghen blijven in haerluyder gerechticheit van nominatie ende presentatie van de predicanten. Mits dat bij denselven egheene predicanten sullen moghen werden aenghenomen dan die bij de Classis van der plaetse alvoore sullen wesen gheexamineert ende bekendt te wesen ghesont in Leere en Leven alles tot Godes eere, ende ten einde met goede kennisse ordre ende autoriteit de voorsz. saken moghen afghandelt werden tot vorderinghe ende eenicheidt van de kereke Christi.

Ghedaen in den Haghe onder 't zeghel van de Staten voorn. hierop ghedruckt den xxiii<sup>en</sup> Augusti A<sup>o</sup> xv. neghentachtig.

Was onderteeckent C. DE RECHTERE."

Permissio et mandatum Principis MAURITII ejusdem diei haec continebat :

„MAURITS geboren Prince van Orangien Grave van Nassau Catzenellenboghe marquis van der Veere ende van Vlissinge, Gouverneur Capiteyn generael over Hollandt, Zeelandt ende Westvrieslandt, Admirael generael der Nederlandsche zee, Allen dengenen die desen gechoont sullen worden saluyt,

Alsoo by ons mede is geconcenteert dat de particuliere Sinodale vergaderinge van Suyt-Hollandt den XXVIII<sup>em</sup> der maent van Augusto gehouden sal worden binnen der stede van der Goude ende ten eynde alle saecken die aldaer sullen gehandelt worden met goede kennisse mogen worden gedirigeert tot eere Godes ende meeste dienst, voorderinge ende cenicheyte van der kerke Christi hebben wij gecommitteert ende committeren bij desen Mr. GER. VAN WIJNGAERDEN Raedt ordinaris van den Hoogen Raedt ende LEON. CASEMBROOT, Raedt ordinaris in den Raede Provinciael van Hollandt ten voorsz. daege hunluyden mede binnen de voorsz. stede van der Goude op de voorn. Vergaderinge Sinodael te laten vinden. Ende opte handeling van de ecclesiasticque saecken ten beste te helpen assisteren ende daerinne versien, dat aldaer eigene kennisse genomen werde (volgens de Resolutie diesaengaende genomen) van enige saecken concernerende de politie van den lande ofte d'ordre van de kercke int generael maer alleenlick van de kerken begrepen onder de Sinodale vergaderinge van Suyt-hollandt. Dat mede alle particuliere Heeren ende persoonen mogen blijven in haerluyder gerechticheyt van

nominatie ende presentatie van de predicanten, midts dat bij denselven egene predicanten sullen worden aengenomen dan die bij de classis van der plaetse alvorens sullen wesen geexamineert ende bekent te sijn gesondt in leere ende leven, gedaen op de Voren den XXIV Augusti xv<sup>o</sup> negenentachtig.

Ende was onderteckent  
MAURICE DE NASSAU.

Ende noch lager stondt ter ordonnancie van sijne Excel<sup>ie</sup>

J. MICANDER <sup>1</sup>.”

In Mandato ab Ordinibus dato anno sequenti <sup>2</sup> de Instructione, quae C. P. dabatur, sermo est. Postea ut infra videbimus, semper duo fuerunt instrumenta, Mandatum et Instructio. Primis vero temporibus his verbis promiscue videntur usi fuisse, nam mandatum a Consiliariis commissis (Gecommitteerde Raden) datum a<sup>o</sup> 1595 non generalem formulam, sed quaedam specialia insuper continet. Ecce hoc mandatum:

„De Gecommitteerde Raeden van de Staeten van Hollandt ende Westvriesland hebben gecomitteert ende committeren bij desen Mr. LEON. CASEMBROOT raet in den Hove provinciael van Hollandt, ende D. ADRIANI JUNIUS den 19<sup>en</sup> deser maent Juny binnen der stadt Amsterdam mede te compareeren op de particuliere Synoedale vergaedinge die aldaer sal gehouden worden, ende goet regart te nemen dat op deselve

---

<sup>1</sup> Ambo haec documenta descripsimus ex MS. in Archivo Synodali cui inscriptum: „Zaaken die in de Zuydhollandse Synode gediend hebben.”

<sup>2</sup> Cf. pag. 23.

vergaederinge geene politijke saecken en worden gehandelt nochte van eenige kerkelijke saecken den staet van den kercke in 't gemeen aengaende. Ende dat daer beneffens ooc niet geaviseert nochte geresolveert werde op de zelfde vergaederinge inde saeke van CORNELIS WIGGERUS predicant tot Hoorn, alsoo de Heeren Staten voorn. om zekere gewichtige redenen zelfs kennisse van de voorsz. saecken hebben doen nemen, ende daerin van meeninge zijn te doen versien, ten meesten dienste van de kercke. Nochte dat ooc op dezelfde vergaederinge aengaende de saecken van TACO SYBRANDI iet sal moeghen worden gedisponeert, mede om redenen daertoe dienende, ofte ooc gehandelt van eenige andere saecken, daeruit onrust ofte oneenicheyt soude moeghen rijzen. Ende sullen de voorn. gecommiteerde mede toestaen, dat tot beter correspondentie ende eenicheyt ende kerkelike saecken twee tot den Synode van Zuyt-hollandt ter voorsz. vergaederinge mede sullen compareeren, achtervolgende de resolutie van de Staten, doende van alles rappoort. Gedaen in de Haege onder 't zegel van de Staten voorn. hierop gedrukt 16 Juny 1595.

Onder stondt.

Ter ordonnantie van de gecommiteerde Raeden voorn.

DE RECHTERE."

Item in *Res. Holl.* 19 Mei 1596 legimus de Instructione ordinaria (ordinaris Instructie) quacum CC. PP. Hornam profecti sunt, qua vix aliud quid intelligere possumus, nisi mandatum. Quod attinet ad litteras credentiales (Brieven van credentie), de quibus

posterioribus temporibus sacpius legimus, nos conjicimus tales primis temporibus Commissariis Pol. non datas fuisse; nihil enim de iis invenimus, contra in Actis Synodi Leydensis in praef. legimus: „Mijn Heeren Gecommitteerde van wegen mijn Heeren de Staten, hebben vertoont haere commissie van haer Ed. mijn Heeren de Staten aen haer gegeven etc.,” unde efficitur mandatum simul litteras credentiales fuisse<sup>1</sup>.

In *Res. Holl.* 2 Jun. 1603 obviam nobis veniunt mandatum et instructio, a se invicem distinctae, quae tunc jam videntur formulae usitatae fuisse. Sic se habent:

Mandatum: „De Ridderschap, Edelen en Steeden van Holland etc., hebben gelast en gecommitteert, lasten en committeeren bij deesen, Jonkheer WILLEM VAN ZUILEN VAN NYVELT, Heere van Heer-Aardsberge, Berkou etc., ende Mr. ROMBOUT HOOGERBEETS, Raad ordinarius in den Hoogen Raade van Holland, hen te transporteeren tot Enkhuisen, en op de Vergaderinge van de Synode particulier aldaer geduurende deselve Vergaderinge te compareeren, en goed reguard te nemen dat aldaer egeene Politicque saaken en worden gehandelt, nogte eenige kerkelijke saaken, den staat der kerke in het gemeen aangaande, of daar uit eenige onrust, scheuringe of oneenigheid soude mogen reisen, doende van alles rapport a's het behoord.”

Instructio: „Eerstelijk sullen de voorsz. Gedeputeerden hen vervoegen van alhier in den Hage tot Enk-

---

<sup>1</sup> In Parte II. quum agimus de his instrumentis in Synodo Nationali eadem est nostra conclusio.

huisen, en daar koomende, hen vinden bij de Gedeputeerden van de Kerke, ter selver Vergaderinge Sinodale geccommitteert.

En met deselve ter eerster gelegenheid in besoigne te treden op de poincten, die aldaar geordonneert zijn gehandelt te worden, en die gedurende de Vergaderinge voorvallen sullen, en van weegen de Heeren Staaten in de voorsz. Vergadringe presidceeren.

Sullen wel letten dat in de Vergaderinge niet gehandelt en worde van Politieque saaken, nogte van den geen den Staat van den Lande, of de Kerke in het gemeen roerende, maar alleenlijk van saake de particuliere Kerke aangaande, en hetgeene daar van te verhandelen is.

Sullen sonderlinge letten dat alles gedaen mag worden tot welstand, ruste, vrede en eenigheid van der Kerke en Gemeinte, ende de minste beroerte, sonder eenige nieuwigheid jeegens het gemeene gebrueck der Kerken te gehengen, beslooten te worden.

En verdagt zijn de Gedeputeerden ter Vergaderinge van de Sinodaale bijeenkomste voor te houden of niet seer dienstig voor de Kerke, en gerustigheid van de Gemeinte Christi, tot het geene (geeven)? van de minste schandaale en ergernisse noodig waar de Gedeputeerden der jegenwoordige Vergadering te committeeren, en lasten tot de ordinaris kennisse en de besligtinge van alle differenten en oneenigheeden, die in de Kerke soudou moogen koomen te ontstaan, om die soo tijdelijken te weeren en ter needer te leggen als moogelijk sal weesen, om daar meede te voorkoomen dat de saake tot geene ergerlijke einde en koome uit te vallen.

En voorts in alles soo te doen, en te helpen adviseeren en handelen als sij tot meeste gerustigheid van de Kerke, conservatie van den staat van den Lande, en schuuinge van alle nieuwigheeden, strijdende teegens de gewoonte en het gebruik der Kerke noodig sullen agten."

Mandatum, quod unusquisque facile videt, generaliter continet ut eant ad Synodum eamque inspiciant, rerum moderamen agant, dum Instructio magis describit varia officia iis obeunda.

Verosimiliter significantur haec duo instrumenta, cum 11 Apr. 1606 Ordines concedunt Conciliariis commissis, ut cum ordinaria Instructione nonnullos mittant in Synodum Harlemensem. Quod attinet ad hos Consiliarios commissos, vidimus, eos jam a<sup>o</sup> 1595 mandatum dedisse, et ex eorum decretis<sup>1</sup> nobis patet eos classem Lejdensensem rogantem, ut Synodus haberetur Goudae et Comm. crearentur, remisisse ad Ordines. Num hoc eorum provinciae non fuit? Nobis scrutantibus eorum decreta anni 1645 de hac quaestione obviam venerunt haec: ex renuntiatione MATHENESSES (rapport van den Heer MATHENESSE) d. 30 m. Jun. 1645 in concione Consiliariorum commissorum patet, Curiam Supremam gravatam fuisse, quae agnosceret jus Cons. comm. submittendi membro Curiae Supremae litteras credentiales, mandatum et instructionem, (credentie, commissie ende instructie), quibuscum proficisceretur ut Comm. Pol. in Synodum. Magis decore enim fecissent Cons. Comm. si scripto communicassent cum Curia Suprema

---

<sup>1</sup> Cf. *Res. Gec. Rad.* 11 Junij 1620.



„dat de Heeren Staeten gene Commissarissen hadden benoemt, en zij derhalven *verzochten*, dat iemant uit genoemd Collegie de Sinodus *bij provisie* soude bijwoonen, totter een Commissie van haer Ed. Gr. Mog. sou sijn toegesonden.”

Consiliarii comm. vero contendunt, se minime justos limites transgressos esse, provocantes ad ea quae facta erant die 19 m. Maii 1623 et die 22 m. Apr. 1624, unde apparet „dat haer Ed. Mo. gevoegt sijn niet alleen tot het nomineren van Commissarissen, maar ook tot het uijtschrijven ofte consenteren van de Synoden zelve konnende geen achterdenken werden genomen, dat de leden van de Sinodus den Commissaris op haer Ed. Mo. Commissie niet souden willen admitteren ten opsichte dat de deputati der Synodi nominatie van de Commissarissen selfs solliciteren.” Conferentes decreta Cons. comm. m. Mai 1623 et Apr. 1624 invenimus, deputatos classis synodalis venisse in concionem Consil. commissorum, dicentes certum diem Synodi habendae esse constitutum, petentes ut probarent hunc diem et simul C. P. ad Synodum mitteretur, quod revera fecerunt Consill. comm<sup>1</sup>.

His decretis et formula mandati praelectis, consiliarii<sup>2</sup> PAUW et FOREEST declararunt, Curiam tantum aegre ferre, mandatum redactum esse nomine Cons. comm. neque nomine Ordinum; simul dixerunt se rem relatuos esse ad Curiam.

Die sequenti, nil audito, Cons. comm. miserunt

<sup>1</sup> Cf. *Res. Gec. Rad.* l. l.

<sup>2</sup> i. e. Curiae Supremae adscripti.

ad FOREESTIUM scribam suum VAN BEAUMONT, iterum mandatum cet. traditurum FOREESTIO, qui nunc non negaret hisce duobus allatis:

1°. dat de zaak als de Policie deser provincie concernerende den Raet niet aengaet.

2°. dat haer Ed. Mog. bij Resol. van de heeren Staeten genomen tusschen den negende ende eenentwintigsten Maart des Jaers XV<sup>e</sup> twee en negentig waeren gequalificeert de Sinoden te authoriseren ende Commissarissen daertoe nomineren ende omme voorts alle soodaenige redenen ende motiven te gebruijcken, als voor het respect van haer Ed. Mog. ende naer gelegentheijt der saecken souden werden gerequireert <sup>1</sup>."

FOREESTIUS documenta accipit, hisce auditis, sub conditione tamen ut prius consuleret Curiam; ecce vero eodem die, coelo vespascente, CAUWIUS, Curiae scriba,

---

<sup>1</sup> Extra omne dubium Cons. Comm. hic significare voluit *Res. Stat. Holl.* 19 Maart 1592. Postquam concessum est, ut quotannis haberetur Synodus in Hollandia Septentrionali, adjungunt OO. conditionem „mits dat de Staaten voornoemt, of *haare Gecommitteerde Raaden* een maand of ten minsten drie weeken te vooren, alle jaers sullen werden geadverteert, jegens wat dag en in wat Plaetse de Vergaderinge voornoemt sal werden gehouden, ten einde bij deselve eenigen mogen werden gecommitteert met last omme goed regard te nemen, dat in deselve Vergaderinge geen politicke saaken en worde gehandeld, nog eenige kerkelijke saaken, den staat van de kerke in het gemeen aangaande, en alsulke verdere last als de Staaten voornoemt of haar Gecommitteerde Raaden tot der Lande dienst sullen bevinden te strekken. En dit alles bij provisie en tot dat anders bij de Staaten voornoemt sal weesen geordonneert."

petit BEAUMONTIUM eique vult reddere documenta, qui vero accipere ea recusat, quia res non pertinet ad Curiam et tantum egit cum FOREESTIO.

Hic igitur die sequente venit in concionem Cons. comm. et ipse retulit documenta, dicens rem adhuc displicere Curiae, quae tamen se non diutius opponeret „als haer Ed. Mog. hem in plaats van te lasten ende committeren daertoe *bij provisie versochten* ter tijdt toe dat de vergaeding van haer Ed. Gr. Mog. zou bijeenwesen.” Cui responderunt Cons. comm. se lubenter velle, si posset, se accommodare ad voluntatem Curiae, et omittere, si hoc verbo offenderetur, verbum „*lasten*.” His communicatis cum Curia FOREESTIUS nunciavit, Curiam contentam fore, si de Commissario Curiali uterentur pro verbis „*lasten ende committeren*” verbo „*versoecken*.” Responderunt tamen Cons. comm. verbum „*versoecken*” non habere vim mandati, igitur se sine discrimine<sup>1</sup> usuros esse verbis „*versoecken ende committeren*.”

Neque nunc ausus est FOREESTIUS agere sua auctoritate; tandem vero sententia Curiae cognita, accepit mandatum ita scriptum: „De Gecommitteerde Raeden van de Staeten van Hollandt ende Westvrieslant hebben vermogens generale authorisatie van haer Ed. Groot Mog. versocht ende gecommitteerd, versoecken ende committeren mits desen” etc., dum in instructione verba „sullen hebben te reguleren” mutata sunt in „sullen besoigneren.” Ex hisce omnibus deducere pos-

---

<sup>1</sup> Cf. pag. 39.

sumus, Cons. comm. jus habuisse mandatum dandi, nonnullis observatis.

Sermo etiam fuit de litteris credentialibus; nullum est dubium, quin continuo, si prima tempora excipias, tales litterae datae fuerint. Nobis tamen non contigit tam felicibus esse plura exemplaria invenire. Quae sequuntur sunt litterae anni 1622:

„Eerwaerdige, Godtsalige, Vrome, Christgeleerde insondere goede Vrunden,

Wij hebben gecommitteerd de Heeren enz. Omme in onsen name bij te wesen de Synodale Vergaedinge binnen de stadt van N den n aen te vangen in den name des heeren. Regerende daeromme V. L. willen d'selve oversulex admitteren ende respecteren als het behoort; wij sullen ons daertoe verlaeten; hiermede,” enz.

Invenimus et mandatum et instructionem ejusdem anni Commissariis, in Synodum profecturis. De instructione hoe observandum, eam scriptam esse conjunctim Hollandiae tum Meridionali tum Septentrionali. Descripsimus haec, ut documenta tria invicem comparare possit B. L.

Mandatum. „De Ridderchap, Edelen ende steden van Hollant ende West-Vrieslandt representerende de Staten van denselven lande hebben gelast ende gecommitteert, lasten ende committeren mits desen de Heeren, enz. omme op de Vergadering van de Synode particulier te houden binnen der stad N. op dese te compareren, ende goet regardt te nemen, dat aldaer egene politicque saecken werden verhandeld noch enige kerckelijke saecken den staet der kercken in t'gemene aengaende ofte daer uyt enige onruste, scheu-

ringe ofte onnenicheijt soude mogen rijzen, doende van alles rapport als het behoort."

Gedaen in den Hage.

Inscriptio instructionis. „Instructie voor de heeren

ROCHUS VAN DEN HONAERT eerste Raedt in den hogen Rade ende WILLEM VAN BAESDORP Raedt ordinarius in den hove van Hollandt, den eene gaende op de Suythollandsche Synode te houden binnen de Stadt van Leyden op ten III<sup>en</sup> Julij ende den anderen op de Noorthollandsche Synode te houden binnen de Stadt van Amsterdam op ten eersten Augusti XVI<sup>c</sup> XXII<sup>e</sup> neffens den Burgemr. uyt elck der voorsz. steden, die de Heeren Magistraten derselve steden, daertoe sullen believen te committeeren."

Instructio videtur quodammodo divisa in articulos.

„Eerst sullen de voorsz. heeren Gedeputeerden hen vervoegen binnen de Stadt Leyden ende Amsterdam respective ende daer comende hen vinden bij de Gedeputeerden van de kercken ter Vergaderinge Synodale aldaer gecommitteert.

Ende met d'selve ter eerster gelegenheyt in besoigne treden op de poincten die aldaer geordonneert sijn, verhandelt te worden ende van wegen de heeren Statuten inde voorn. vergaderinge presideren.

Sullen wel letten dat inde selfde vergaderinge nyet verhandelt en werde van politijke saecken nochte van gene den Staet van den Lande ofte de kercken in't gemeen roerende maer alleenlijck van saecken de particuliere kercken aengaende.

Sullen sonderling letten dat alles gedaen moet wer-

den tot welstant, ruste ende enigheyt van kereken ende gemeynten ende de minste beroerten, sonder te gehengen, dat enige nyeuwicheyt tegens t'gemene gebruyek der kereke aldaer beslooten worde.

Sullen mede verdacht sijn t'voorsz. Vergaderinge Sinodael voor te houden off nyet seer dyenstig voor de kereke wesen soude tot gerusticheijt van de gemeente CHRISTI tot weringe van meerder schandale ende ergernisse, die bij deselve Vergaderinge voor den aenstaenden Jare als Gedeputeerden des Sinodi sullen werden gelast te authorisceren omme des noot wesende bij inductie ende intercessie maer beyde tot beslichtinge van alle differenten ende onenicheijden die inde kereke soude mogen comen te ontstaen, die soo tijtelicke te wesen ende ter neder te leggen, als het mogelijk sal wesen ende alsoo voor te comen, dat de saecken tot geen argerlik verloop uyt en vallen.

Ende voorts in alles soo te doen ende te helpen advijseren ende handelen als sij tot meeste gerusticheijt van de kereke, conservatie van den Staet van den Lande ende schuwinge van alle nyeuwicheden, strijdende tegens de gewoonte ende t'gebruycke der kereken nodich sullen achten. — Aldus gedaen in den Hage enz. <sup>17</sup>

Prouti videmus mandatum et instructio ad litteram paene hic conveniunt cum mandato et instructione a<sup>1</sup> 1603. Sunt formulae a quibus recedi non solet <sup>2</sup>.

<sup>1</sup> Cf. *Res. Gec. Rad.* 13 Junij 1622 et *Res. Holl.* 22 Meij 1607, ubi nuperrime invenimus mandatum et instructionem maxime cum nostris convenientia; aperte etiam hic instructio divisa est in articulos.

<sup>2</sup> Inde sequitur saepius Commissariis Pol. data esse jussa specialia sive secreta s. publica. Ita invenimus in *Res. Gec. Rad.* 1621:

Illa divisio in articulos optime convenit cum iis quae inveniuntur *Res. Gec. Rad.* d. 28 m. Jul. 1650. Jam saepe questi erant Conss. Comm. de magnis Synodorum sumtibus. Nunc instructio Commissariorum in Synodis Hollandiae Meridionalis et Sept. amplificata est his articulis:

„Dat de Commissaris in Declaratie niet sal mogen brengen eenige vacatiën ofte andere onkosten bij predicanten op voorgaende commissie van t' Sinodus gedaen, maer sal deselve renvoijeren aen de Heeren Gecommitteerde Raeden, stellende sulcx alleen die dagen dewelcke de voornoemde Predicanten geduyrende de Sinodus hebben gevaceerd;

Sal mede sorge dragen dat niet lichtelijck eenige Commissien wegens het Sinodus tot laste van den Lande werden gedecreert.

---

„Ordre der Heeren Raetsheere DE WIR, gekommitteert op 't provinciale Sinode van Zuythollandt, begonnen binnen Rotterdam den 26 Julij 1621 gegeven:

Opt II<sup>e</sup> art. van de gravamina nopende d'eenparige wet in 't verkiesen der kerkenraet.

Opt III<sup>e</sup> art. nopende 't invoeren van kerkordeninge in Sinodicali gearresteert.

Opt XI<sup>e</sup> art. nopende het beroupen van de predicanten, daer eenige predicanten, in loco staende, tegen souden wesen.

Int XII<sup>e</sup> art. nopende het vermeerderen van 't getal der ouderlingen ende diaconen.

Dat de heere Raetsheere DE WIR dacrop wil letten, dat dienaangaende nyet en werde geresolveert, dat prejudicie soude maecken aan 't besoigne van kerkordeninge bij mijn heere de Staten van Hollandt beraempt.”

In t' tracteren van eenige persoonen sal de Commissaris soovele menageren als doenelijk sal wesen."

Quae instructio, amplificata per Decr. Ordinum Hollandiae, die 28 m. Martii 1653 approbata et confirmata est<sup>1</sup>.

Postea accessit articulus ortus ex decreto Cons. Comm. d. 31 m. Aug. 1661, nempe hic:

„De Commissaris zal over de onkosten van het toestellen der vergaderplaatse des Synodi, met al het geene daar aan vast is, als mede over de behoeften van papier, pennen, Inkt, Inktpotten, en alle diergelijke, tot de voorsz. Synode gerequireert werdende, niet meer laten brengen ofte gedogen geleden te werden tot laste van den Lande, als eens de somme van honderd en twintig guldens"<sup>2</sup>. Die 19 mens. Apr. 1662 decretum erat, ut his instructio amplificaretur<sup>3</sup>.

---

#### CAPUT IV.

##### NONNULLA ADJUNGUNTUR DE OFFICIIS COMMISSARIORUM POLITICORUM.

Quae mandata fuerint Commissariis politicis, maxima pro parte jam cognoscitur ex mandato et instructione, de quibus in capite praecedenti monuimus; nempe ea-

---

<sup>1</sup> Cf. *Groot Plakkaat-boek*, VIII. pag. 342.

<sup>2</sup> Cf. Instructio data HENDRICO VAN HEES, J. U. D. etc., die 7 m. Martii 1750, *Groot Plakkaat-boek*, VIII. p. 348 et 349.

<sup>3</sup> Cf. *Res. Gec. Rad.* huius diei.



verunt, ne res politicae tractarentur in Synodis neve res quae transgrediantur territorium Synodale; quietem vero conservare cum in civitate tum in ipsa ecclesia, lites componere cet. iis curae fuit Attamen nonnulla adjicienda sunt de iis, quae ex his documentis non cognoscuntur, et tamen a nobis accurate rem pertractantibus omitti non possunt.

Creabantur per decretum s. Ordinum s. Conss. Comm., quod cum iis communicabatur per epitomen authenticam (extract authenticq)<sup>1</sup>; nobis non apparuit, eos debuisse expressis verbis munus accipere, saltem nusquam tale quid invenimus; quod facile explicari potest ex eo, quod quum membra Curiarum justitiae semper Hagae Comitum habitabant, fere semper tales electi sunt, qui facile munus obire poterant. Si vero potius se excusare volebant, hoc annunciabant Ordinibus vel Conss. C. addita causa, qua cognita excusabantur; ita cons. DEDEL ob aegrum patrem<sup>2</sup>, cons. PAUW ob nulum mortuum et quia filia recens pepererat<sup>3</sup>, alius ob aetatem propectam excusatus est. Statim tum in alterum transferebantur litterae credentiales, mandatum et instructio: „ende wordt ingevolge daarvan de Credentic, Commissie ende Instructie op deszelfs naam gedepescheert.<sup>4</sup>” Interdum si quis aeger esset, tamen dictus fuit, sed simul alius dicebatur, si ille munus obire non posset<sup>5</sup>.

<sup>1</sup> Cf. E. g. *Res. Holl.* 24 Maart 1690.

<sup>2</sup> *Res. Holl.* 30 Jul. 1641.

<sup>3</sup> *Res. Gec. Rad.* 29 Jan. 1645.

<sup>4</sup> *Ibidem.*

<sup>5</sup> *Res. Holl.* 24 Maart 1690.

Tum se praeparare debebant ut mature adirent urbem synodalem, prouti saepius additur in decreto „endosal hun worden toegesonden of ter hand gesteld extract authentiq van de Res., om sig tot de uitvoeringe van haer Ed. Gr. Mog. goede intentie, daerinne vervat tijdelijk te prepareeren als na behooren.” Synodus enim sine Commissariis pergere non potuit; a<sup>o</sup> 1631 jam convenerat Schiedamum, quum delegati politici adhuc morabantur; statim duo deputati missi sunt, qui inquirerent causam morandi, quae posita erat in litteris credentialibus nondum acceptis<sup>1</sup>.

Deinde inquirebant gravamina, de quibus in Synodo ageretur. In *Res. Holl.* 17 Jul. 1628 enim decretum est, ne ordines in posterum permetterent Synodos, nisi prius traderentur gravamina, quod facile fieri poterat. Consuetudo enim erat, ecclesias omnium classium mittere gravamina, de quibus ageretur in Synodo ad Classem synodalem, quare facile haec tradi potuerint<sup>2</sup>.

Tamen hoc non semper factum fuisse videtur; d. 17 m. Sept. 1642 enim Commissarii PAUW et VAN HOEIJ hanc rem rursus moverunt, quum venirent in concionem Consil. comm. et inter alia haec indicarent, „dat de besoignes van de Sinodus mede mercelijke souden kunnen werden verkort, ingevalle voor den aenvang van dien de Commissarissen ter handen gestelt wyerden de Gravamina ende acta prioris Sinodi” enz. Qua de re decreverunt Cons. comm. die 19

<sup>1</sup> *Acta Syn. Schied.* in praef.

<sup>2</sup> Cf. *Voorreden tot de Acta Syn. Nat. Gheh. tot Dordrecht* a<sup>o</sup> 1618 ende 1619. Fol. 3.

Jun. 1643: „Ende wat het leveren van de Gravamina ende acta des jongste vergaderde Sinodi aengaet verstaen haer Ed. Mo. dat deselve aen de voorschreven Commissarissen sullen werden gegeven eenige dagen voor ofte immers met den aenvang der Sinodale Vergaderingen, opdat deselve in de besoignes haer daervan mogen dyenen naer behooren;” quod ecclesiastici tamen non semper fecisse videntur<sup>1</sup>. Porro C. P. subinde petivit pecunias ad sumtus restituendos, sed de his infra.

Quum advenerant in urbem Synodalem, ostendebant litteras credentiales Synodo et ab hac recepti sedes occupabant (sessie nemen)<sup>2</sup>. Officia obeunda durante Synodo expressa erant in mandato et instructione: nempe omnium tutelam agere, praesidere Synodo ex auctoritate Ordinum. VOETIUS in *Polit. Eccles.*<sup>3</sup> discernit inter praesidem internum et externum, quod cohaeret cum toto ejus systemate, quo negantur Commissarii politici esse de essentia Synodi. Nos ita rem proponimus; unus ecclesiasticorum praeses fuit, qui duceret res ecclesiasticas, ita tamen ut majori auctoritate valerent Commissarii, quorum erat ordinem infringere, silentium imponere, disputationes finire, jubere ut hanc illamve rem silentio praeterirent, quum hoc necessarium ducerent<sup>4</sup>. Magna eorum auctoritas

<sup>1</sup> *Kerkel. Plakaatboek* I. pag. 179 et *Groot Plakaatboek* III. f. 473.

<sup>2</sup> Cf. *Acta Synodi Schiedamensis* 1631.

<sup>3</sup> Cf. III. pag. 201.

<sup>4</sup> Minime semper et ubique Commissarii Pol. eandem habuerunt auctoritatem. Cf. ROYAARDS, *Hedend. Kerkregt* I. pag. 217:

nobis imprimis illustratur ex historia Synodi Nationalis a<sup>rum</sup> 1618 et 1619, quum animi exarsere, ita ut saepe ecclesiastici verecundiam et adversariorum, et sui ipsorum et totius venerabilis concionis transgressi sint; quod rarissime factum in Synodis particularibus, quum persuasum sibi haberent ecclesiastici, hoc tantum ipsis nociturum esse; igitur plerumque se continuere intra limites.

Porro viderent Commissarii Politici ne venirent in synodalem concionem, nisi quos oporteret, pro parte ne quis abuteretur, pro parte ne nimis auferentur sumtus. Jam decreverant die 23 Jan. 1631 Conss. Comm., ut mitteretur nuntius in cauponam, qui caveret, ne quis veniret ad coenam synodalem nisi deputati Ecclesiarum vel Ordinum; quam rem rursus in memoriam vocarunt Conss. Comm., qui die 8 m. Maii 1632 permiserunt, ut haberetur Synodus Hollan-

---

„In het algemeen merken wij op, dat *nimmer* hier te lande een gevestigd stelsel van Staatskerkregt plaats had. Alles werd onmerkbaar naar de omstandigheden geregeld. In de onderscheidene gewesten en steden was zulks op verschillende tijden gansch verscheiden,” et pag. 219: „Groot was soms de invloed van den Staat op de kerkelijke wetgeving door de Commissarissen-Politië en (die) de(r) stedelijke Magistraten, die de Synoden en kerkelijke Vergaderingen bijwoonden, vooral daar zij soms de beraadslagingen schorsten of het regt van *veto* uitoefenden.”

De magna eorum auctoritate in Synodo Frisiae cf. FORKE & SJOERDS, *Algemeene Beschrijvinge van oud en nieuw Friesland*, Leenw. 1768, II. pag. 780: „De Heeren Commissariën Politië het niet goedvindende, wort er geene omvragē, althans over eenige nieuwe zake, in 't Synodus gedaan.”

diac Australis Gorinchomi sub conditione, „mits dat het besogne van de voorn. Synode daernaer wert ge-dirigeert, dat die binnen den tijt van XIII dagen ende ten lancksten binnen de lopende maent van Julius voorn. moet eindigen, dat oock nyemant aldaer comt ofte hem tot coste van den lande en laet tracteren als diegeene die wettelijck van haere classen aldaer zijn gesonden, ende dat der voorn. Synodus haer sal reguleren naer het reglement daerop gemaect 't welck haer Ed. Mo. verstaen dat int beginsel van de voorn. Synodus der broederen gedcnunchieert sal worden ende is tot directie van de saecke van de voorn. Sinode geccommitteert Mr. ANDRIES DE WIT, Raet ordinarius in den Hove Provinciael van Hollant. Iterum die 30 m. April. 1648 Conss. Comm. concesserunt Synodum sub conditione „dat niemant aldaer sal comen ofte ten coste van den lande hem laeten tracteren als degene die wettelick van haer classen aldaer zijn gesonden, ende dat voors. Synode haer in alles sal reguleren naer de ordre dienthalve gestatueert,” quae res tribus annis post in instructionem inserta est.

In casibus difficilioribus Comm. Pol. litteras dederunt mandantibus, quibus rogarent, ut hi aliquid concederent, vel quibus aliud quid persuaderent ad conflictus evitandos, quamquam sequentia nos docent hoc non semper felici eventu factum fuisse. In *Res. Gec. Rad.* 24 Aug. 1640 enim legimus difficultates ortas fuisse in ecclesia Barsingerhornana, quae relatae sunt ad cognitionem et jurisdictionem (kennisse ende dispositie) Ordinum, qui rem distulerunt, ita tamen ut Synodo

interea non liceret de re judicare. Idem decretum est de quodam casu matrimoniali, gravamine classis Amstelodamensis, de quo judicarent Ordines audita sententia Hollandiae Meridionalis et Septentrionalis. Interea annunciatur JOH. DEDELIO Com. Pol. in Synodo Hollandiae Septentrionalis, ut Synodus pergat in tractandis ceteris quaestionibus. Qua re tamen minime contenti fuerunt ecclesiastici, sed petiverunt per PETRUM WITTEVRANGEL, Verbi Divini Ministrum Amstelodanensem, HEND. ZEYSTERANUM, V. D. M. Harlemlensem, et SAMUELEM PLUBERUM, V. D. M. Hornanum, „dat gemelde Sinodus soude werden vrijgelaten kennis te nemen ende te disponeren over de saecke van Barsingerhoorn voor sooveel deselve kerckelijck is,” quibus tamen respondetur, cum DEDELIO C. P. Ordinum communicatum esse decretum atque in eo persistendum esse.

Haec responsio ita tetigit ecclesiasticos, et ita impedit Synodum, ut quatuor diebus post Commissarii DEDEL et BICKER litteras scripserint Conss. Comm., quibus petiverunt, ut senatus ipsis mandaret rem componendam, vel ut res prorsus referretur ad jurisdictionem Ordinum. Attamen Conss. Comm. perstiterunt in decreto suo priori atque per Pensionarium politicis nunciarunt „dat deselve sorge wilden draegen dat daerin bij t' Sinodus niet werde gedaen t' gene eenige praejuditie soude geven aen de deliberatie ende resolutie bij veelgemelde haer Ed. Gr. Mog. over deselve differenten te nemen. Mitsgaders de saecken daerheen te stuyren, dat de vergaderinge van t' Sinodus finalijck mogt komen te scheijden.” — Die 2 m. Sept. in his perstiterunt,

quamquam rursus litteras misissent DEDEL et BICKER, in quibus rem de novo et accuratius explicaverant.

Ubi judicandum erat de rebus gravioribus, de quibus nil dictum in mandato vel instructione, C. P. interdum se contulit Hagam Comitibus, ut ipse consuleret Cons. Comm. Cf. *Res. Gec. Rad.* 13 Jul. 1643 ubi legimus: „De heere PAEUW Raet ord. in den hogen Raede heeft haer Ed. Mo. summarie rapport gedaen aengaande het gepasseerde in de Sinodus van Zuythollandt, vergadert binnen de Bryelle, soo aangaende het leveren van de gravamina aen hem als 't gene voorgevallen was raeckende de selve gravamina ende onder anderen mede hetgene door vyer Gedeputeerden van de Sinodus van Zeelandt aldaer soo mondeling geproponeert als schriftelijk overgelevert was, met exhibitie der voorschreven gravamina ende propositie, mitsgaders versoeck omme te weten hoe hij hem dyenaengaande zal hebben te gedraege, waer op sijnde gedeliberreert is goetgevonden de meergeroerde gravamina ende propositie door denselven Raedtpensionaris te doen lesen inde vergaderingen van haer Ed. Gr. Mo. om bij deselve daerop geresolveert te werden naer behooren ende is middelertijd gemelde heere PAEUW versocht hem wederom te vervoegen naer den Bryel ende te besorgen, dat sonder haer Ed. Gr. Mo. voorgaende Resolutie daerinne niet werde gedaen ofte besloten.”

Tempore Magni Pensionarii DE WIT acriter rursus inter se disceptarunt Theologi, quorum altera factio, praeeunte VOETIO, inprimis se opposuit Hollandiae ejusque Pensionario. Jam d. 18 m. Jan. 1652 petitum in concione

Ordinum, ut invigilarent litibus Theologicis inter G. VOETIUM est S. MARESIUM, sed imprimis cavendum fuit, ne in Synodis VOETII doctrina praevaleret decretis Ordinum. Quum igitur die 7 m. Aug. 1659 consiliarius VAN DER BORN renunciaverat, multas res graves in Synodo tractatas fuisse, inter quas etiam quaestio de sabbato observando, decreverunt OO.: „dat de Commissarissen van haer Ed. Gr. Mog. in de Synoden van Z. en N. Hollandt jeegenwoordig gedeputeert of namaals nog te deputeren wel expresselijk sal worden gelast en geïnjungeert; in geenerhande manieren te gedoogen, dat in deselve Synoden, noopende de voorgevoerde questie van de observantie des Sabbaths of van den Rustdag des Heeren, met hetgeene daaraan dependeert, eenige de allerminste deliberatie gehouden, veel min eenige Resolutie genomen of iets dienthalven gedetermineert of gedeceideert werde, maar dat alles dienthalven werden gelaaten bij de dispositie daeromtrent gedaan bij de Syn. Nat. in den jaere 1619 tot Dordrecht gehouden, ende Postacta, daartoe specteerende, daarna sig een ieder in de Leere, voor sooveel het voorsz. Poinct belangt, sal hebben te reguleeren.”

Item per deer. Holl. die 14 m. Mart. 1664 impositum Commissariis Politicis, ut viderent ne quid fieret contra preces publicas, quarum formulae, confectae d. 13 Mart. 1663<sup>1</sup>, plurimi se opposuerunt, imprimis in

---

<sup>1</sup> Res. Holl. 13 Maart 1663, de publicis precibus.

. . . . . „en alomme sullen hebben te bidden in de eerste plaatse voor haar Edele Groot Mogende of de Ridderschap, Ede-



ceteris regionibus, quia OO. Hollandiae sibi in iis vindicaverant primum ordinem. Jam ex deer. Ord. Holl. 17 Jul. anni praecedentis non admittebatur Correspondens (correspondent) Frisius, nisi expressis verbis promitteret, se nullam propositionem facturum esse contra hanc formulam. Quod decretum traditur Commissariis P. addito jusso, „dat sijluiden behoort en met alle discretie onderstaan of ook iemand of eenige van de Broederen Correspondenten op de voorsz. Synoden verschijnende van haare Committenten gelast of ook andersints voorhebbens souden moogen sijn, aldaar eenige propositie tegens het voorsz. haar Ed. Gr. Mog. geresolveerde, of ook tegens eenige andere Resolutien of Decreten van den Staat te doen, en alle degene daarop sijluiden sulks met reede souden moogen vermoeden, positieve en cathegorique verklaringe af te vorderen, van hetselve te sullen na-laaten, en bij weigeringe van dien haar tot de voorsz. Synode voor die reise niet te admitteeren; en dat sijluiden voorts ook generalijk sullen besorgen, dat bij niemand, wie hij ook soude mogen weesen, veelmin

---

len en Steeden van Holland en West-Vriesland, weesende den ontwijffelbaren Souverain, en, naast God, de eenige hooge Overyghheid deeser Provincie, en daarna voor de Staaten van de andere Vereenigde Provincien, haare Bondgenooten, mitsgaders voo derselver gesaamentlijke Gedeputeerden ter Vergaderinge van de Staten Generaal, en in den Raad van Staate; en dat mitsdien de gemelde Bedienaren des Goddelijken Woords van weegen haar Ed. Gr. Mog. sal werden geordonneert, haar dien aangaande van nu voortaan te reguleeren na het navolgende Concept” etc.

dat aldaar eenige deliberatie werde gehouden, die teegens het meergeroerde haar Ed. Gr. Mog. geresolveerde of eenige andere Resol. van Staat soude moogen komen te choqueeren.”

Etiam variis temporibus iis commissa nonnulla minus gravia inprimis pertinentia ad oeconomiam Synodi. Secundum *Res. Gec. Rad.* 5 Aug. 1644<sup>1</sup> curare debebant C. P. actorum Synodi exemplar conficiendum durante Synodo in commodum cujusvis classis; pro singulis C. P. solverent 8 vel 10 florenos<sup>2</sup>; quod decretum, ne quis diutius, finita Synodo, moraretur sumtibus civitatis.

Subinde deputatis Classium plus pecuniae pensum erat, quam fas erat; per *Res. Gec. Rad.* 25 Jun. 1661 jussi sunt C. P., ut precise negarent plus solvere quam impensas duorum dierum, pro omnibus tum itinere tum annonae sumtibus (reysen ende teeren.)

Quum inter expensa Synodi a<sup>o</sup> 1661 etiam relati essent sumtus lignarii fabri, chartae, atramenti cet. decretum, ut nunc adhuc hi penderentur, numquam tamen posthac; huius decreti epitome una cum instructione dabatur politicis, ad Synodos profecturis. Quam rem Cons. Comm. absolverunt 19 Apr. 1662 decernendo „dat van nu voorts aen de onkosten over het toestellen van de plaatsen alwaar de Sinooden in de respective steden successivelyck werden gehouden,

---

<sup>1</sup> Cf. de actis Synodi scribendis etiam *Res. Gec. Rad.* 19 Junij 1643.

<sup>2</sup> Cf. *Res. Gec. Rad.* 28 Jun. 1719. quum duplex honorarium concessum est.

met alle hetgeenne daeraen vast is, als mede over bekosten van papier, pennen, inktpotten ende alle dergelijke nootsaeckelijkheden tot de voorsz. Sinooden, gerequireerd bij de steden alwaer de voorsz. Sinooden vergaederen, sullen gedraegen ende geensints tot laste van den lande gebracht ofte bij den Commissaris van haer Ed. Gr. Mog. op deselve Sinode aengenomen nochte gepasseert sullen werden; Ende sal de Instructie voor de Hh. Commissarissen op de Sinoden daermede werden geamplieert tot haere narigtinge<sup>1</sup>."

Synodo finita renunciarunt Comm. P. ea quae facta erant, prouti jam primis temporibus in mandato exprimitur a<sup>o</sup> 1590 „mits dat daeraf gedaen sal worden behoorlicke rapport" a<sup>o</sup> 1595 „doende van alles rappoort," etc. Hoc saepius factum fuisse videtur tantum a Comm. dicto ab Ordinibus, quamquam ab ambobus fieri quoque potuit, ut et revera factum est<sup>2</sup>. Renunciabant Comm. Pol. Ordinibus, sed quum horum conventus non esset, Consiliariis Comm., qui se excusarunt, quando mox Ordines convenirent. Cf. *Res. Gee. Rad.* 17 Sept. 1642 ubi haec: „maer hetselve (rappoort) wessende geexcuseert als moetende geschyeden ter Vergaederinge van haer Ed. Gr. Mog., die aenstaende was."

Haec renuntiatio quotannis fieri debuit: attamen si plures annos idem Comm. fuit, neque res graves tractatae fuerunt, interdum dilata fuisse videtur, quod efficimus ex *Res. Holl.* 24 Jul. 1698: „De Heer Mr. HUYBERT ROSENBOOM Pres. van den Hoogen

---

<sup>1</sup> Paulisper tamen postea hoc mutatum est, cf. supra pag. 55.

<sup>2</sup> Cf. *Res. Holl.* 13 Aug. 1622.

Raad (Comm. Pol. in Synodo Hollandiae Merid. inde ab a<sup>o</sup> 1691 usque 1698) — heeft gerapporteerd wat in deselve Synoden was voorgevallen en specialijk wat in de laatste Synode tot Dordrecht gehouden van consideratie was gepasseert en daarvan schriftelijke acte gepasseert.”

Simul Comm. Pol. scripta acta Synodalia exhibebant; morte interveniente, missa sunt ad Pensionarium, ut factum est a<sup>o</sup> 1641 a vidua JOHANNIS FOREESTII<sup>1</sup>.

Cura tandem sumtuum Synodaliū etiam mandata fuit Comm. Pol. Initio pecunias quaerebant ab Ordinibus<sup>2</sup> ipsi ecclesiastici; nam quum anno 1619 hi quæserant de ecclesia non solventi, responsum est iis, pecunias esse quaerendas ab Ordinibus. Postea vel ante inceptam Synodum pecunias necessarias petebat Comm. P., Conss. Comm. jubentibus Receptorem (Ontfanger) certam pecuniae summam pendere e. g. quatuor millia florenorum<sup>3</sup>; vel Synodo finita, petebat C. P. pecunias ad solvendo sumtus Synodi ordinarios et extraordinarios, quarum rationes reddere debuerunt<sup>4</sup>. Decretum, quo jubebatur Receptator solvere fuit tale<sup>5</sup>:

„De Gecommitteerde Raeden van de Staten van

<sup>1</sup> Cf. *Res. Holl.* 22 Maart 1641.

<sup>2</sup> Ante annum 1618 ecclesia sibi ipsi providisse videtur; deum hoc anno et postea civitas pecunias concessit. Cf. *Res. Holl.* 8 Aug. 1619.

<sup>3</sup> Cf. *Res. Gec. Rad.* 9 Julij 1642, quae tamen summa, ratione data, non sufficit Cf. *Res. Gec. Rad.* 17 Sept. 1642.

<sup>4</sup> Cf. *Res. Gec. Rad.* 14 Julij 1640.

<sup>5</sup> Cf. *Res. Gec. Rad.* 4 Julij 1643.

Hollandt ende West-Vrieslandt lasten ende ordonneren bij desen JACOB VAN DER SLOOS ontfanger van de gemeene Middelen binnen de Stadt van den Bryelle ende het Ressort van dien te verschaffen ende te betaelen uit de inkomsten van t'voorschreven comptoir acn denselven Mr. R. PAEUW R. O. in den H. R. bij haer Ed. Gr. Mog. gecommiteerd tot de Sinode van Suythollandt op den sesden deser maendt te houden binnen gemelde stadt ende iemandt van Borgemeesteren derselve stadt daer bij te voegen alle soodanige penningen als tot vervullingen van de onkoste desselven Sinodi van noode sullen wesen ende van de voorschreven betaelingh gebleecken sijnde sal gemelde ontfanger gegeven werden behoorlijke ordonnantie tot sijne decharge."

Si Synodus jam absoluta esset, neque pecuniae adhuc concessae, C. P. tradebat sumtuum declarationem Conss. Comm.<sup>1</sup>, qua probata et decreto (resolutie) exhibito, Receptor Generalis (Ontfanger Generael) solvit „op quitantie van den Comm. Pol."<sup>2</sup>

Ex his omnibus nobis patet, eos non semper eandem rationem hac in re secutos fuisse.

Nobis restat commemorare interdum, rogantibus ecclesiasticis C. P. fuisse mediatorem inter Synodum et Magistratum. In *Res. Gec. Rad.* 23 Oct. 1631 enim haec legimus: „De Heer Mr. ANDRIES DE WIT Comm. ge-

<sup>1</sup> Cf. *Res. Gec. Rad.* 31 Aug. 1661.

<sup>2</sup> Cf. *Res. Gec. Rad.* 10 Julij 1663; et *Res. Gec. Rad.* 1 Julij 1665, ubi tamen tantum concedi videntur pecuniae, quarum eget Com. Pol. sibi soli.

weest zijnde op de Schiedamsche Synode berigt dat die Synode den vorigen avond was gescheiden na vooraf hem Commissaris verzocht te hebben de Magistraat van Rotterdam te bewegen om seker voorslag van de Synode aen te nemen tot beslichting van oneenigheid in de kerk aldaer voorgevallen over het beroepen van predicanten;" negotium quod revera prorsus convenit cum toto ejus munere.

Tandem quaestio esse posset de jure suffragii Comm. Pol. Nobis non multum hac de re obviam venit, at tamen res non difficilis videtur. Bene tenendum, Commiss. Politicos, quamquam defendimus contra VOETIUM, eos in nostra patria fuisse de essentia Synodi<sup>1</sup>, non fuisse ecclesiasticos, neque igitur suffragium habuisse in rebus mere ecclesiasticis. Tantum in lege ecclesiastica anni 1591 politicis totidem verbis suffragium datum erat in excommunicandis laicis et destituendis pastoribus<sup>2</sup>, quam ob rem imprimis se vehementer huic legi opposuerunt ecclesiastici; unde concludendum politicos in rebus mere ecclesiasticis suffragium non edidisse. In rebus tamen politicis vel potius mixtis non tantum habuerunt jus suffragii, sed disposuerunt etiam sua auctoritate.

---

<sup>1</sup> Veel eer is de waarheit dat de tegenwoordigheijt der politieke Commissariën maeckt dat de *Synode compleet is*, cet. Cf. ULRIK HUBER, *Hedensdage Rechtsgeleertheyt*, Ed. 4<sup>a</sup>. pag. 575.

<sup>2</sup> Cf. Artt. 34, 35 et 36.

---

## P A R S II.

### DE COMMISSARIIS POLITICIS IN SYNODIS NATIONALIBUS.

---

In hoc capite agemus de C. P. in Synodis Nationalibus, maxime in Synodo Nationali Dordracena annorum 1618 et 1619. Synodus Dordracena anni 1578, de qua jam supra<sup>1</sup> verbo monuimus, dicta est Nationalis, sed revera vix inter Nationales recenseri potest, nam quamquam amplexa sit et Hollandiam et Zelandiam, tantum illic vim habuit. Consult. VAN BEECK CALKOEN<sup>2</sup>, secutus TRIGLANDIUM, narrat eam convocatam esse consentientibus Ordinibus et *Hollandiae et Zelandiae*: in exemplari (copic) tamen concessionis, quod supra communicavimus<sup>3</sup>, tantum mentio fit *Ordinum Hollandiae*. Sed non est quod diutius de hac Synodo disputemus, quia illic non interfuerunt delegati politici, ut

---

<sup>1</sup> Cf. pag. 17 et 18.

<sup>2</sup> l. l. pag. 51.

<sup>3</sup> Cf. pag. 17.

patet ex iis quae hoc loco tradimus de Synodo Nationali Medioburgensi tribus annis post habita secundum ordinem ecclesiasticum<sup>1</sup>. Tunc enim ministri ab OO. GG. petiverunt politicos, ut patet ex decreto 25 Maii 1581:

„Op de requeste van den ministers en de andere voorstanders der gereformeerde kerken, Al eest soe dat mijn heeren de Generaale Staeten van de Noderlanden, egene saecken meer en beherten dan die voorderinge der Glorie Godes, ende die stichtinge der kerken Christi, ende dat sij dies aengande het voornemen van de remonstranten nyet anders dan Christelick ende goddelick en konnen bevinden om de redenen in dese vermeldt. Nochtans naerder geleth hebbende op d'inhoudt van hun remonstrancie, ende bevindende dat de voorgande Synodi Ecclesiarum gehouden ende besloten sijn geweest zonder dat eenige gedeputeerde van de generaliteyts weghe daer over hebben geweest, Daeromme hebben mijne voorn. heeren de generaele Staeten de remonstranten versocht gelijk sij bij dese noch versoucken den aanstanden Synodum te willen voorderen houden ende sluyten sonder daertoe te verwachten eenige gedeputeerde van des generaliteyts weghe, overmits de voorn. heeren Staeten egeen andere vermogen ofte opinie van de remonstranten en konnen hebben, dan dat sij al hun handelinghe soewel in dese aenstaende Synode als andersseins tot Godes eere ende stichtinghe der kerken Christi sullen schiken ende bedraghen denselven seer hooghelick bedanckende voor

---

<sup>1</sup> Nempe anni 1578 cf. art. 45.



de waerschouwinghe ende advertentie dies aengande bij hun gedan." 25 May 1581.

Nova ratio agendi haec fuit, nam antea nunquam se converterant ecclesiastici ad OO. GG. Hic jam quaestio esse posset, num jus competiverit OO. Generalibus convocandae concedendaeve Synodi et legatorum politicorum, nisi haec iis mandata essent ex unanimi voluntate diversarum regionum et, quod attinet ad Hollandiam et Zelandiam, Principis Arausiaci, penes quem summi Imperii exercitium erat; sed infra nobis agentibus de Synodo 1618 et 1619, opportunitas erit huius quaestionis diiudicandae<sup>1</sup>. Nunc dicendum est de Synodo Nationali Hagana anno 1586 habita.

Ut majori cum vigore agi posset in hostes, OO. in animo habebant, comitatum et summum Imperium plane conferre in GUILIELMUM, sed eheu! huius nex impediverat, quominus consilium exsequerentur. Post eius mortem ita tristis patriae conditio, ut frustra harum regionum summum Imperium ab OO. Gen. offerretur Francia regi, et ELISABETHAE Angliae reginae. Tandem cum hac initum est foedus<sup>2</sup>, die 10 m. Aug. 1585, secundum quod mitteret auxilia quibus praeesset

---

<sup>1</sup> De Synodis Dordracena et Medioburgensi legimus apud ROYAARDS *Hedend. Kerkr. bij de Herv. in Nederl.* pag. 32. „Ingerigt naar den toenmaligen staat onzer zich ontwikkelende Republiek werd de Nationale Synode gehouden te Dord, . . . eene schaduw derzelve zag men te Middelburg in 1581.”

<sup>2</sup> BOR. I. XX fol. 68 Confirmarunt OO. GG. hoc foedus die 2 m. Oct. 1585.

Dux Generalis (Generaal Gouverneur) Anglicus. Ita LEICESTER in nostram patriam venit, de cuius auctoritate nobis non est agendum: nam, sive ipse summus Imperans fuerit, sive summi Imperii exercitium tantum habuerit<sup>1</sup>, huius fuit convocare Synodum. Mox ecclesiastici eum adveniunt, rogantes, ut convocaret Synodum Nationalem, qua concessa, Leicester litteras dedit Gubernatoribus regionum, Curiae Hollandiae Provinciali et SONOY Holl. Bor. Gubernatori, eo eventu, ut deputatos suos variae classes Hagam delegarint. Huic Synodo politici non interfuerunt, quod facile explicari potest ex consensu LEICESTERI cum ecclesiasticis. Neque OO. GG. legatos miserunt, quamquam et hos deputati certiores fecisse videantur de hac Synodo, immo forsitan ab iis concessionem impetrarint; saltem in Decret. OO. GG. d. 19 m. Nov. 1586 mentio fit litterarum scriptarum a deputatis „om te houden het National Synodus der geunieerde Nederlanden den xv Julij (Junij?) lestleden.” De responso tamen nil invenimus<sup>2</sup>.

Igitur tribus prioribus Synodis Nationalibus politici Commissarii non interfuerunt; jam accessimus ad Synodum Nationalem celeberrimam, Dordraci habitam a<sup>is</sup> 1618 et 1619, cuius historiam accurate tractare neque est nostrae provinciae, neque, ut facile quis intelligat,

---

<sup>1</sup> Cf. de hac quaestione juris publici KLUIT *Hist. der Holl. Staatsreg.* II pag. 89 seqq. VAN DER KEMP *De eer der Nederl. Herv. Kerk gehandhaafd.* II pag. 14 seqq.

<sup>2</sup> An haec Synodus proprie dici possit Nationalis, in dubium vocat ROYAARDS I. I. I. pag. 53.

nostris viribus convenit. Attamen nonnulla nobis monenda sunt tum de opportunitate, qua habita est, tum de historia ejus, quatenus cohaereat cum nostro argumento.

Quamquam in ordinis ecclesiastici a<sup>o</sup> 1586 art. 44 decretum repetitum est, ut quoque tertio anno Synodus Nat. haberetur, hoc factum non est. Saepius quidem ecclesiastici rogarant, sed eam semper Ordines Holl. distulerant<sup>1</sup>. Attamen in dies imprimis postortas lites in Academia Leydensi GOMARUM inter et ARMINIUM ecclesiastici urserunt talem Synodum. Tandem eam polliciti sunt OO. GG., concedentibus omnibus regionibus, sed Hollandia cum clausula, ut recognosceretur Confessio fidei Belgica, qua contentae fuerunt ecclesiae, si secus fieri non posset<sup>2</sup>. Itaque OO. conscripserunt in diem 22 m. Maii 1607 conventum praepparatorium, constantem ex 17 ecclesiasticis, quorum tamen tot tantaeque dissensiones simul cum actis de induciis ineundis cum Hispania causae fuerunt, ut Synodus non convocata fuerit<sup>3</sup>. Postea imprimis Remonstrantes eam differre studuerunt neque frustra, bene intelligentes eam ipsis non propitiam fore, et hac in re sibi proceres habuerunt OO. Hollandiae, qui semper eo tenderunt, ut lites magis politicae discernentur, et, si hoc non posset, saltem per Synodum provincialem. Testes nobis sunt conventus, mense Maio 1608 ARMINI et GOMARI cum 4 ministris coram Suprema Curia, mense Augusto

<sup>1</sup> Conf. Res. Holl. 8 et 9 Mei 1592.

<sup>2</sup> UITTENBOGAERT *Kerck. Hist.* pag. 329 et TRIGLAND *Kerck. Gesch.* pag. 351.

<sup>3</sup> VAN DER KEMP l. l. II pag. 320.

1609 coram ipsis Ordinibus, et tandem Hagana Conferentia q. d. anno 1610 habita. Ob eandem causam OO. prohibuerunt anno 1608 Synodos particulares, et responderunt, quum questi sunt hac de re ecclesiastici, Synodum provincialem conscriptum iri in mensem Octobrem. Quum vero ecclesiastici mense Sept. ostendunt, nil adhuc praeparatum esse, concessae quidem sunt Synodi particulares Dordraci et Hornae habendae, sed ex decreto Ordinum Comm. pol. viderent, ne litigaretur de sententiis (adviesen) ARMINII et UITENBOGAERTII in conventu praeparatorio editis<sup>1</sup>. Postea facile hunc illumve praetextum invenerunt differendae Syn. provincialis, prouti anno 1610 ob difficultates in classe Alcmarensi; ita de novo frustra in Hagana Conferentia petiverunt Contraremonstrantes Synodum.

Tandem anno 1612, se convertunt ad OO. GG., qui testibus UITENBOGAERTIO<sup>2</sup> et BRANDTIO<sup>3</sup> responderunt, se valde propensos esse ad Synodum Nationalem habendam, sed mandatarios nonnullarum regionum hac de re non satis definitum mandatum habere.

Simul promiserunt, hanc rem illis cordi fore, ecclesiam monentes ut interea pacem conservaret. Interea semper perrexerunt OO. Hollandiac sua auctoritate multa constituere de rebus ecclesiasticis; eodem hoc anno nempe confirmarunt ordinem ecclesiasticum a<sup>i</sup> 1591 et duobus annis post mense Febr. 1614 decretum tulerunt, conscriptum a GROTIO, ad componendas

<sup>1</sup> V. D. KEMP II p. 337.

<sup>2</sup> Kerck. Hist. pag. 598.

<sup>3</sup> Hist. etc. II pag. 178.

lites, quo graviter irati sunt Contraremonstrantes, ita ut in multis locis se segregaverint ab adversariis, et inter se consuluerint de salute ecclesiae. Contraremonstrantibus fauerunt magistratus Amstelodamenses, neque moti sunt per legationem, quam duce GROTIUS<sup>1</sup> miserunt OO.; contra in concione OO. acriter poposcerunt legitimam Synodum. Ita ex duabus factionibus ecclesiasticis exstiterunt magis magisque duae factiones politicae, quibus mox praefuerunt MAURITIUS et BARNEVELDIUS. Ille enim oblivisci non potuit, se nisi interfectio patris intervenisset, heredem coronae comitalis et summi Imperii futurum fuisse: nunc vero invidia ductus est erga Ordines Hollandiae, qui cum summo Imperio in sua provincia simul magis magisque auctoritatem in ceteras regiones nacti sunt. Quatenus studium religionis illum duxerit ad Contraremonstrantium factionem amplectendam difficile a nobis mortalibus diiudicari potest; hoc tantum constat eum avidè occasionem arripuisse se opponendi fastidio Ordinum, inprimis BARNEVELDII. Jam saepius patronus Contraremonstrantium causae fuerat MAURITIUS, prouti cum disputarent in Ordinum concione de aede sacra iis concedenda, usque dum tandem die 23 m. Jul. 1617 se contulit in eorum aedem sacram<sup>2</sup> et ita publice se professus est contraremonstrantem.

Interea se immiscuerant ceterae regiones rebus imprimis in Hollandia vehementer agitatis: mense Maio 1617 Ordines Zelandiae, Gelriae, Groningae et Fri-

---

<sup>1</sup> Cf. BRANDT I. I. II pag. 345, ubi invenitur GROTII Oratio.

<sup>2</sup> Nempe „de Kloosterkerk.”

siae miserunt legatos ad OO. Holl. ut his suaderent Synodum Nationalem habendam, quam quaestionem mox proponunt in OO. GG. concione, sed eam prohibent Hollandia, Ultrajectum et Transisulania, quae regiones semper se opposuerant, contententes dispositionem in rebus ecclesiasticis esse provincialem<sup>1</sup>.

Die vero 4 m. Aug. latum est ab Ord. Holl. decretum<sup>2</sup>, quod opportunitatem dedit MAURITIO consiliorum suorum urgendorum et simul Synodi Nat. habendae. In hoc enim decreto<sup>3</sup> omnia priora decreta de litibus religiosis in Hollandia latis confirmantur et urbibus conceditur, ut propria auctoritate delectum militum<sup>4</sup> instituant, porro jubetur militia, ut nulli obtemperet nisi Ordinibus et magistratui urbis, ubi degat. Milites illi novum jusjurandum praestarent, quo non diutius obstricti essent Principi et OO. GG., neque Curiis justitiae; revera non mirandum, fuisse valde offensum MAURITIUM et tandem animum concessisse cogendi provincias reluctantes, ut concederent Synodum Nationalem, quae de litibus judicium ferret. Transisulaniae hoc facile persuasit. Ultrajecto tantum demissa illa militia (waardgelders), sed in Hollandia demum consilium peregit conditis in carcerem ducibus Remonstrantium, BARNEVELDIO, GROETIO et HOGERBETIO ex secreto decreto OO. GG. d. 29 m. Aug.; tandem, postquam MAURITIUS in multis

<sup>1</sup> *Res. Gen. Stat.* 29 Sept., 4 Oct. et 24 Nov. 1617.

<sup>2</sup> *Scherpe Resolutie* dictum.

<sup>3</sup> Cf. GROEN v. PRINSTERER *Handb.* pag. 244.

<sup>4</sup> Vulgo *Waardgelders* dictorum.

urbibus mutaverit Senatus urbanicos, die 29 Oct. 1618<sup>1</sup> omnes regiones unanime concedunt Synodum, cuius auctoritatem, ut facile quis intelligit, non sine causa in dubium vocat HUGO GROTIUS<sup>2</sup>.

De jure Hollandiae, tam diu se opponendi, multum in varias partes disputatum est. Nostra opinio est, eam hoc summo jure fecisse, et res religionis pertinere ex art. 13 Foederis Ultrajecti ad singulas provincias; ad OO. GG. vero has res referri posse ex omnium consensu. Nos non lubet omnia argumenta pro et contra hic repetere, sufficiat nostram opinionem scripsisse<sup>3</sup>; hoc unum tantum non afferre non possumus, nempe hanc rem eodem modo intellexisse OO. GG.; quum hi enim anno 1606 concederent Nation. Syn. totidem verbis adjecto est clausula Hollandiae exigentis, ut recognosceretur Confessio fidei Belgica; et expresse OO. ecclesiasticis responderunt tantum sub hac conditione rem posse fieri; postea in concione OO. GG. nunquam cum vigore caeterae contradixerunt provinciis reluctantibus, quamquam hae minores numero essent: immo ipse MAURITIUS nunquam suasit, ut tamen Synodus haberetur, maluit cogere provincias, ut omnes ederent suffragium pro Synodo habenda.

Quo facto Synodus Nat. nunc nullis impedimentis

---

<sup>1</sup> Cf. *Res. Gen. Stat.* eius diei.

<sup>2</sup> Cf. *Apologiae* cap. V., quod inscripsit „*Dat de Convocatie van de Synode Nationaal tot decisie, niet alleen was onwettelijk, maar oock niet en konde dienen tot rust van de landen.*”

<sup>3</sup> Cf. Praeter scriptores jam memoratos CORN. VAN BYNKERSHOEK *Quaestiones Juris Publici* L. II c. 18.

depressa brevi tempore post incepit nempe, 13 Nov. Multa enim jam praeparata erant, quae nunc rata habuerunt OO. GG.; sic de nostris politicis aliquid invenitur in articulis „op 't beleid en 't houden van een Synode nationaal” 12 Oct. 1617, nempe in art. XVI haec: „Tot de meeste ruchticheijt soude men goetvinden dat bij de respective Provincien een ofte twee gequalificeerde persoonen doende professie van die Religie genomineert werden ende bij de Heeren Staten Generaal geauthoriseert ende gecommitteert omme in den Synode te erscheinen, 't zelve bij te woenen, ende de actien ende 't beleid te modereeren ten eijnde alle onordeningen mogen voorgecommen werden,” quae in „Poincten ende Articulen op 't beleyden ende houden van een Nationael Synodum gearresteert ter Vergadering van de Hooge ende Mogende Heeren Staeten Generael der Vereenigde Nederlanden opte XI<sup>e</sup> Nov. 1617,”<sup>1</sup> ita rediguntur ut post verba „doende professie van de Religie” inserantur haec „ende wesende litmaten van de kercke” et constituatur numerus politicorum duorum ex quaque regione<sup>2</sup>. Eodem die tamen, quo Hollandia concessit Syn. Nat., ne plane exaequaretur cum ceteris regionibus, sibi sollicitavit 6 politicos propter ecclesiarum multitudinem, qui haberent 3 vel saltem 2 suffragia<sup>3</sup>. Statim numerus 6 politicorum concessus est, dum liceret cuivis regioni augere numerum politicorum, sed de suffragiis, quae res erat majoris momenti, multum

<sup>1</sup> Art. XVI.

<sup>2</sup> Haec descripsimus ex MS. in Arch. Regni Hag. Com.

<sup>3</sup> Cf. Res. Stat. Gen. 29 et 31 Oct., 2 et 5 Nov. 1618.



disputatum fuit et tandem recusatunt OO. GG. concessionem, prouti legimus in decr. 5 Nov.: „maar daerop omvrage gedaen zijnde hebben d'andere provincien dat gedifficulceert en geexeuseert opte consequentie van deese sake te reguarde van de besoigne van dese kamer, dewijle elke Provincie maer eene stemme heeft”<sup>1</sup>. Eodem die jubentur politici, qui possent, ut proficiscantur Dordracum et ibi omnia praeparent, quamquam nondum confecta sint eorum mandatum et instructio; nolunt iis adjungere OO. GG. scribam, quia fere omnes sunt homines eruditi (mannen van de penne); attamen paullo post HEINSIUS professor Leydensis electus est<sup>2</sup>, qui hoc munere fungeretur.

Munus horum politicorum in genere non differt a munere politicorum in Synodis particularibus, ita ut nonnulla ex historia desumpta nobis sufficiant, ex quibus eorum provincia cognoscatur.

Nomina eorum leguntur apud BRANDT III pag. 18 et 19 et in Act. pag. 8 et 9. Fuerunt ex Gelria: MARTINUS GREGORIUS J. U. D. et HENRICUS VAN ESSEN, Consilarii Ducatus Gelriae et Comitatus Zutphaniae; ex Hollandia WALRAVUS DE BREDERODE, HUGO MUYS VAN HOLY Dordraci Scultetus, JACOBUS BOELISIUS et GERARDUS DE NIEUBURCH consules Amstelodamensis et Alcmariensis, ROCHUS VAN DEN HONAERT Cons. primarius in Curia Suprema et NICOLAUS CROMHOUT Cons. prim. in Curia Prov.; ex Zelandia SY-

---

<sup>1</sup> Cf. *Extract der Res. van de Stat. Gen.* MS. in nostra Bibliotheca Acad.

<sup>2</sup> Cf. Art. II eorum Instructionis apud BRANDT.

MON SCOTTE J. U. D. Consiliarius et Secretarius civitatis Middelburgensis et JACOBUS CAMPE J. U. D. Ordinum Zelandiae Consiliarius; ex Ultrajecto FREDERICUS VAN ZUYLEN à NYEVELT et WILHELMUS VAN HARDEVELT Amisfurti consul; ex Frisia ERNESTUS AB AYLVA OO. Frisiae Consiliarius, Orientalis Dongriae Grietmannus et ERNESTUS AB HARINXMA Consiliarius primarius in Curia Prov. Frisiae; ex Transisulania HENRICUS HAGEN et JOHANNES VAN HEMERT Daventriae Consul; ex Groninga HIERONYMUS IJSBRANDTS J. U. D. et EDZARDUS JACOBUS CLANT à STEDUM, quorum VAN HEMERT OO. GG. adscriptus fuit.

Singulae regiones duos legaverant, Hollandia vero sex; mandatum et instructionem tamen receperunt ab OO. GG., qui in concione diei 6 m. Nov. egerunt de hoc mandato et de instructione, quorum mandatum mox probatum, rogante Zelandia, paulisper mutatum, die 8 m. Nov. statutum est. Quid continerit mandatum, in Deer. OO. GG. non invenimus, sed effici potest ex documento typis mandato in Actis Syn. Nat.<sup>1</sup> et ibi vocato „*credentie ende Instructie-brieven.*” Prouti jam supra observavimus, saepe his verbis promiscue usi fuisse videntur; sic v. c. BRANDT<sup>2</sup> loquitur de litteris credentialibus, die 6 m. Nov. ab OO. GG. datis; attamen extra omne dubium est eum significare mandatum, nam iis continetur jussum „dat se sich uit de naeme der

<sup>1</sup> Cf. *Acta Synodi Nationalis ghehouden tot Dordrecht*. Dord. 1621.

<sup>2</sup> l. 1. III pag. 18.

Staeten Generael in alle en yder sessie, en Synodale actie souden laten vinden, deselve bijwoonen en met hunne voorsichtigheid, raedt en beleiding alles wat tot hunne opsicht en sorge was behoorende, alsoo schicken, gelijk sij, Staeten hun dat ten vollen bevaelen, en daer van in het bijzonder hadden geïnstrueert." Nos rem ita explicamus, in unum confluisse litteras credentiales et mandatum, dum instructio significatur illo „in het bijzonder Instrueren." Haec instructio non tam celeriter confecta fuit ac mandatum, nam demum statuta est die 19 m. Nov., exigentibus adhuc Groninganis (Stad en lande), ne examini submitteretur, num eorum jura patronatus conveniant cum Dei Verbo. Secundum hanc instructionem, quae, quamquam celata, tamen typis mandata invenitur apud BRANDTRIUM<sup>1</sup>, politici se conferrent Dordracum (art. 1), aperirent Synodum (art. 2), lectisque litteris credentialibus et mandato theologorum externorum<sup>2</sup> viderent, ne politica tractarentur (artt. 3 et 4), neque ea quae melius referri possent ad Synodum provincialem (art. 5). Porro votum resolutivum q. d. ab iis concedendum esset Theologis externis (art. 7), et Synodus sua acta, mandata, citationes cet. non ederet nisi addita formula „de Synode Nationael onder d' authoriteit van de Ho. Mo. Heeren Staeten Generael tot Dordrecht" (art. 8). Item caverent, ne acta cet. evulgarentur ante Synodum finitam (art. 9), ne res differrentur diutius, quam ne-

<sup>1</sup> III. pag. 19 seqq.

<sup>2</sup> Hoc pugnare videtur cum iis quae leguntur in *Act. Syn. Nat.* pag. 12.

cessarium esset (art. 10), ne ordo ecclesiasticus, forsitan conficiendus, pugnaret cum decretis vel iuribus tum publicis tum privatis, et viderent, ut intacta manerent jura patronatus (art. 12), de quibus ambobus consuli posset demissis Theologis externis (art. 13); in genere studerent promovere salutem patriae et Ecclesiae Christianae Reformatae (art. 14), variis rebus saepius communicatis cum OO. GG. (art. 15.)

Hi politici non simul delegari potuerunt a Synodis provincialibus tamquam deputati ecclesiastici; quum igitur Synodus Holl. Sept. Enchusiac habita etiam legasset senioremem ecclesiae Alcmariensis VAN DER NIEUBURG et idem postea inter politicos nominatus esset, in ejus locum successit Dr. DOM. VAN HEEMSKERK<sup>1</sup>.

Ex decreto OO. GG.<sup>2</sup> politici statuerent de honorario solvendo Theologis externis, dum die 1 m. Dec. OO. GG. de iis ipsis decreverunt „dat (de predican-ten en) de politiequen die uyt de Vereenigde Provinciën en Landschappen bij haer Hoog Mogende beschreven op te Synode comparerende respectie bij de Provinciën besorgt en betaelt moeten worden,” quod honorarium non omnibus idem fuit<sup>3</sup>. Quamquam viri variae conditionis electi sunt ex diversis collegiis, Commissarii politici tamen inter se pares fuerunt, ut effici potest ex querelis HONAERTII et KROMHOUTII supra<sup>4</sup> me-

---

<sup>1</sup> Cf. *Vervolg op de Historie van Enkhuizen* door S. CENTEN, pag. 30.

<sup>2</sup> *Res. Stat. Gen.* 23 Nov. 1618.

<sup>3</sup> Cf. BRANDT, III. pag. 660 et 661.

<sup>4</sup> pag. 39.

moratis; in sedibus occupandis ex art. 6 instructionis eundem ordinem secuti sunt, qui viguit apud OO. GG., nempe talem, ut unaquaeque regio sua vice praesidis munere fungeretur; quod jam observarunt ante instructionem statutam, quum die 13 m. Nov. MART. GREGORIUS Gelriae Politicus, petente LYDIO, aperuit Synodum oratione habita<sup>1</sup>, qua finita Commissarii P. mandatum et litteras credentiales tradiderunt; LYDIUS publice haec praelegit<sup>2</sup>.

In primis sessionibus non multum fuit eorum provinciae; sessione 3<sup>a</sup> testati sunt, Theologos externos litteras credentiales tradidisse OO. GG., ut oportebat. Duo eorum MART. GREGORIUS et SYM. SCOTTE cum quatuor<sup>3</sup> senioribus suffragia recipiunt (stemopnemers) in eligendis praeside, duobus assessoribus et duobus scribis. Quibus electis leguntur jussu Politicorum articuli statuti 11 Nov. 1617<sup>4</sup>, quorum art. 9 praescribit, ut primo loco agendum esset de 5 notis Remonstrantium articulis; igitur Synodo visum est, suadentibus Politicis, statim arcessere gravissimos Remonstrantes. Quinam et quot arcesserentur tamen mandatum est prudentiae Politicorum<sup>5</sup>, qui praeter litteras ipsius Synodi etiam scripserunt litteras citantes (citatie-brie-

---

<sup>1</sup> Act. pag. 6.

<sup>2</sup> Act. pag. 6, 7 et 8.

<sup>3</sup> Act. pag. 11. Rursus hi duumviri nobis obviam veniunt in eligendis translatoribus pag. 28.

<sup>4</sup> Act. pag. 17 seqq.

<sup>5</sup> Act. pag. 19. et BRANDT, III. pag. 36.

<sup>6</sup> Act. pag. 21 ubi leguntur hae litterae.

ven) <sup>6</sup>. Rogante Synodo Politici miserunt litteras ad OO. Frisiae, ut SYBRANDUM LUBBERTUM prof. Franekeranum ad Synodum legarent.

Quum advenissent Remonstrantes, primo loco salutarunt Politicos, deinde BOGERMANNUM, a quo simul petunt dilationem bidui, ut ordinarent res suas. BOGERMANNUS hoc retulit ad Synodum, sed Politicis visum est, ut ipsi Remonstrantes Synodum hoc rogarent, quo facto iidem putarunt iis esse concedendam dilationem usque ad diem sequentem <sup>1</sup>, item dilato responso ad quaestionem, num admitterentur inter citatos GREVINKHOVIUS et GAULARTIUS. Die sequenti per publicum decretum (publikeke resolutie) Politici responderunt, eos non posse admitti, quia iis ministerium abrogatum erat; se tamen, Remonstrantes favore amplexos, permittere, ut intersint Synodi conventibus atque privatim fratribus consilio adsint; quo decreto contenta fuit Synodus <sup>2</sup>. In genere (nam non nimis nobis hic tardandum est) reperimur maximum consensum Politicos inter et ecclesiasticos, rarissime tantum illi horum nimiam vehementiam erga Remonstrantes cohibere debuerunt. Minus revera favorunt Remonstrantibus, saepius aliquid exigentes, quod iis detrimento esset; ita eodem die, quum inter BOGERMANNUM et EPISCOPIUM litigaretur de tradenda huius oratione, Politici jubent, ut omnes Remonstrantes subscribant orationi, qualis adest eamque exhibeant <sup>3</sup>. Item, quum BOGERMANNUS

---

<sup>1</sup> Act. pag. 65.

<sup>2</sup> Act. pag. 66 et 67.

<sup>3</sup> Cf. Act. pag. 80 et BRANDT, III. pag. 124.

velit, ut Remonstrantes sententiam edant de Catechismo et Confessione, hi vero non statim obediant, quia hanc ob rem citati non erant, tandem vehementissime exclamavit HEINSIUS „*Delegati petunt, mandant, jubent, imperant, ut pareatis.*”

Magis propitii Politici Remonstrantibus fuere, quam BOGERMANNUS voluerit, ut Ultrajectini statim electionem facerent, utrum sedes haberent inter iudices praestito iurejurando, an vero adnumerarentur citatis; aequius visum est Politicis, ut hoc secum considerarent usque ad diem sequentem<sup>1</sup>. Contra praesidi praescripserunt, quum Remonstrantes nollent statim sententiam suam dicere de quinque articulis, sed antea vellent de iis consulere inter se, ut eos hac de re interrogaret unum post alterum<sup>2</sup>, quia non tanquam collegium citati erant, sed solidi (hoofd voor hoofd) tenebantur. Revera eorum auctoritas satis ex his cognoscitur, neque est, quod fusius de ea moncamus. Prouti videmus non prorsus injuria eos hostilis animi in Remonstrantes accusavit ADRIANUS VAN MATTHENES, OO. GG. adscriptus ex Hollandia<sup>3</sup>, quod hic facere potuit durante Synodo; nam delegati non tantum renunciarunt finita Synodo,

---

<sup>1</sup> BRANDT, III. 101 et 102.

<sup>2</sup> BRANDT, III. pag. 160.

<sup>3</sup> Cf. MR. JACOBUS SCHELTEMA, *Staatk. Nederland* in voce MATTHENES et BRANDT, III. pag. 400 et 401. Ubi unus altere mitioris est animi, hunc collegae mox interrumpunt: quando e. g. ROCHUS VAN DEN HONAERT suadere voluit Remonstrantibus, ut respondeant secundum ordinem praescriptum atque finem imposuit orationi verbis „*ideo vos precamur,*” „*Quid,*” inquit MUYERS, „*precamur, dic: imperamus.*” BRANDT, III. 278.

saepius vero vel per litteras vel coram, nonnullis Haggam profectis<sup>1</sup>. Varias adhibuerunt delegati artes, ut obtemperarent Remonstrantes ordini praescripto e. g. scripserunt decreta, quae praelegerunt Remonstrantibus, monentes, ne in contumaciae accusationem incidere, additis poenarum minationibus; interdum privatim colloquebantur cum iis, dum postea rem retulerunt ad Synodum<sup>2</sup>. Tamen obluctati sunt Remonstrantes, et tandem jussi ab ipsis OO. GG., ne abirent Dordracum, nisi per litteras permisissent Politici, et ut in posterum sine tergiversationibus responderent<sup>3</sup>.

Sed totam historiam perlustrare non possumus: jam diximus de magna consensione inter ecclesiasticos et Politicos: quum illi edere voluerunt libellum quasi Synodi apologiam, hi id non probarunt, et statim ecclesiastici consilium missum fecerunt<sup>4</sup>; porro delegati arbitri fuerunt GOMARUM inter et MARTINIUM BREMENSEM, quum in hunc ille offenderat<sup>5</sup>. Tandem condemnati sunt Remonstrantes eorumque doctrina, quam tamen sententiam suo Marte non probaverunt Politici; sed eam prius referre voluerunt ad OO. GG.<sup>6</sup> Decretis Synodi de 5 articulis tanquam testes<sup>7</sup> subscripserunt

<sup>1</sup> Cf. *Res. Stat. Gen.* passim.

<sup>2</sup> BRANDT, pag. 289—293.

<sup>3</sup> *Res. Stat. Gen.* 1 et 16 Jan. 1819.

<sup>4</sup> BRANDT, III. pag. 428.

<sup>5</sup> BRANDT, III. pag. 459 sq.

<sup>6</sup> BRANDT, III. pag. 562.

<sup>7</sup> „Dat dit alles over de vijf gecontroverteerde Hoofdstukken der Leere also besloten is getuyghen wij van wegen de Hoogh



delegati cum HEINSIO secretario. Ipsi sententiae subscripsit HEINSIUS addita formula „tot ghetuygenisse dat dit alsoo gepasseert sij,” quae sententia approbata fuit per specialem OO. GG. approbationem<sup>1</sup>. Non multa restant: condemnatis enim Remonstrantibus reducibusque theologis externis, unanimes fuere Politici et ecclesiastici in posterioribus sessionibus, vulgo postactis dictis. Non est quod dicamus de impensis huius Synodi, de viatico theologorum externorum, de aureis nummis, quibus honorati sunt, quamquam etiam haec res maxima pro parte commissae erant Politicis<sup>2</sup>; de rebus oeconomicis revera satis supra monuimus; die 30 m. Maii 1619 sua rogatione dimissi sunt: „Ende alsoo de heeren Politicquen Gecommitteerde versoecken haer afscheyt, dewijle het Synode is geeyndicht, Is hun dat met complimente van civile bedanckinge vergunt, in den verstande nochtans dat sij noch eenige dagen sullen blijven, tot dat alle begeerde stukken sullen overgesonden wesen, die behoeven ende vereijst werden te ratificeren.”

Antequam transimus ad tertiam partem, huius etiam loci est observare, aliquanto ad Synodos Nationales referendam esse Synodum ecclesiae Wallonicae, quia, si excipias Groningam usque ad annum 1780<sup>3</sup>, omnibus

---

Moogh: Heeren Staten Generael tot dese Synode gecomitteert met onderteykeninge van onse handen.” *Act.* pag. 320.

<sup>1</sup> *Act.* pag. 323.

<sup>2</sup> Cf. *Res. Stat. Gen.* 24 Maart, 27 Apr. 1619.

<sup>3</sup> Cf. YPEY et DERMOUT, *Aanteek. op de Gesch. der Nederl. Herv. Kerk*, III. pag. 40 seqq.

ecclesiis praeest una Synodus, quae si opus habeat politica auctoritate se vertit ad OO. GG. Hi tamen Com. Pol. nunquam ad eam delegasse videntur; saltem nobis nihil hac de re obviam venit, quam opinionem plane confirmat S. VAN SLINGELANDT his verbis: „dat haar Ho: Mo: sig soo weinig moeijen met de Walsche Kerken, en met het Walsche Synode, dat sij daar op geen politicq Commissaris senden, schoon wessende een nationaal, en geen Provinciaal, Synode, gelijk de Provinciën doen op de Provinciaale Synoden.”

---

<sup>1</sup> *Staatkundige Geschriften*, II pag. 200.

---

## P A R S III.

### DE COMMISSARIIS POLITICIS IN SYNODIS POST ANNUM 1795.

---

Res quae paullo anto ut et ipso a<sup>o</sup> 1795 evenerunt, quae tot tantasque rerum mutationes provocarunt, itidem multa mutarunt in ipsa ecclesia, imprimis in iis, quae spectant nexum ecclesiam inter et civitatem. Hucusque ecclesia, quamquam semper sub jugo civitatis cohibita, tamen secundum liberum arbitrium de rebus ecclesiasticis disposuerat; tantum jura circa sacra exercuerat civitas, rarissime aliquid auctoritatis in rebus ecclesiasticis<sup>1</sup>. Nunc vero mutatis rebus politicis, ecclesia uno ictu plena frui coepit libertate, quae tamen

---

<sup>1</sup> Cf. BROES, *Kerk en Staat*, IV pag. 65. „Mogt op de Synode de Commissaris Politiek somwijlen een hooger gezag voeren, dan aan de kerkelijke vrijheid welgevallig wezen kon, de zuiver kerkelijke zaken werden echter doorgaans aan de Kerk overgelaten, en het beheer van het kerkelijke behield, voor het minst, een onderscheiden kerkelijken vorm.”

uti plerumque et singulis fieri solet, ipsi magis exitio quam utilitati id temporis fuit. Cum libertate enim non amittere non potuit privilegia, quibus tam diu usa erat prae ceteris cultibus, tanquam ecclesia dominans. Nonnulla dicenda videntur de hac rerum conversione, quia haec arte cohaeret cum nostro argumento.

Animus commotus atque turbatus in rebus politicis neque intactam reliquit ecclesiam et res ecclesiasticas. Statim in Hollandia, ubi post profectum GUILIELMUM V loco OO. jam d. 26 m. Jan. convenerat „de Vergadering van de provisioneele Representanten van het volk van Holland” statutum est, ut omnes, quibusnam societatibus religiosis adscripti essent, iidem gauderent juribus, et ex decreto die 13 m. Martii „zijn de voormalige synodale Vergaderingen, op autoriteit en ten kosten van den Lande, onder het opzicht van twee Commissarissen politicq gehouden, volgens de grondbeginselen, dat alle menschen niet alleen gelijke vrijheid met betrekking tot den godsdienst hebben, maar ook gelijke rechten genieten, *afgeschafft*”, cct<sup>1</sup>.

Ubivis fere clare locuti sunt de necessitate transcendendi de dominatione et servitudine ad libertatem, etiam ex cancellis<sup>2</sup>, quod avidè arripiunt tot Dissidententes (Dissenters), quibus tandem elucet hora libertatis. Omnes sibi persuasum habuerunt de necessitate tollendae dominationis religionis in libera republica<sup>3</sup>, et

---

<sup>1</sup> Cf. *Codex Novus Batavus*, .II. in voce *Synode*.

<sup>2</sup> Cf. *Leerreden over den overgang van de overheersching tot de vrijheid in Nederland, naar 2 Cor. 5 : 17<sup>b</sup>*, Leijden 1795.

<sup>3</sup> *De Godsdienst afgezonderd van den Staat*, Leijden 1795.

parvi fecerunt difficultates oriundas ex exaequatis omnibus cultibus et emancipatione ecclesiae de civitatis potestate, contra probare studuerunt esse rem levem et optabilem, ipsos ecclesiae adscriptos omnes religionis sumtus ferre<sup>1</sup>. Quorum principiorum sequela fuit, quod tolleretur, ut jam factum erat in Hollandia, auctoritas politica in synodis, sed simul quod in posterum non resarcirentur a civitate pecuniae deputatorum synodaliū cet. Groninga talia anno 1796 decrevit decreto publico<sup>2</sup>. Conventus (Vergadering der Repraesentanten) regionis Ultrajecti crearat collegium (Commissie) „ter ontwerping van een plan van gelijkheid voor alle Godsdienstige Gezindheden binnen deze provincie,” quod die 14 m. Apr. 1796 renunciavit, et suasit plenam separationem ecclesiae a civitate, prouti etiam revera decretum est die 13 m. Maii, quod decretum magno cum applausu receptum est<sup>3</sup>.

<sup>1</sup> Cf. *Proeve van Betoog, dat het den Gereformeerden mogelijk en raadzaam zij, om hunne leeraars zelfs te salariceren*, enz. Leijden 1796.

<sup>2</sup> Cf. *Extract uit het Register der Resolutien van de Repraesentanten van 't Volk van Stad en Lande inhoudende Resolutie ter intrekking van het politiek gezag bij de Kerkelijke Synoden etc.* 8 Maart 1796 in *Jaarboeken der Bataafsche Republiek*, VIII. pag. 29.

<sup>3</sup> Cf. *Dankoffer aan de Repraesentanten 's Lands van Utrecht*, enz. door THEOPHILUS. Inter alia ibi occurrunt: „Gelukkig volk van Utrecht, dat moeds genoeg hebt, om den eersten stap te doen, op dien roemrijken weg, welke regstreeksch uitloopt op dat heerlijke gebouw, de ééne algemeene Kristelijke Kerk, waarvan CHRISTUS de hoeksteen is . . . . . een kloeke stap en het monster — eene bevoorregte kerk in eene maatschappij van Vrijheid en Gelijkheid — ligt geveld. Een kloeke stap en Vrijheid,

Circa hoc tempus<sup>1</sup> convenit ex decreto OO. GG. d. 30 m. Dec. 1795 primus Conventus Nationalis (eerste Nationale Vergadering). De ecclesia prorsus separanda a civitate civis PLOOS VAN AMSTEL legem fert (doet een voorstel) die 23 m. Maii<sup>2</sup>, ut decernatur ne religione separata a civitate in posterum sit religio dominans, quae lex traditur collegio (commissie) constanti e civibus LUBLINK, REIJNS, SIJPKENS, FLOH, COLMSCHATE, DE BEVEREN, PASTEUR et BRANGER. De ea die 1 m. Julii renunciavit LUBLINK JUNIOR<sup>3</sup>, primo loco negans, religionem jam separatam esse a civitate: „Is dan”, inquit, „de Godsdienst werkelijk reeds afgescheiden van den Staat? Dit moesten wij natuurlijk vragen. Bij wat gelegenheid, op wat tijd, waar toch en door wien is dit gedecreteerd?” Porro conventui suadet hanc separationem: „En nu is het niet meer de vraag of de Kerk reeds van den Staat is afgescheiden, maar of zij er van moet worden afgescheiden, of de voorrechten van eene predominante Kerk moeten worden afgeschafft: en wie, die dit onbevooroordeeld durft onderzoeken, kan hieromtrent een oogenblik in twijfel staan?” Simul tamen suadet summam hac in re prudentiam: „Wie ziet niet

---

Gelijkheid en Godsdienst zullen u, als haare echte beschermers eene onvergankelijke eerzuil stichten in de harten van eene gelukkige en dankbare nakomelingschap.”

<sup>1</sup> Die 1 m. Martii 1796.

<sup>2</sup> Cf. Mr. G. W. VREEDÉ, *Bijdragen tot de Geschiedenis der omwenteling van 1795 tot 1798*, II. pag. 75.

<sup>3</sup> Cf. *Dagverhaal der Handd. der Nat. Verg.*, II. pag. 265 et *Jaarboeken der Bat. Republ.*, IX. pag. 37 sq.

de verbazende veranderingen, die hierdoor in ons geheel Staatsbestier moeten ontstaan; den invloed, dien het op de zonderling samengestelde inrichting van dit gemeenebest moet hebben? Alle die veranderingen door den Burger PLOOS VAN AMSTEL voorgelagen, hoe billijk de grond zijn moge, daarvoor bijgebragt, gaan ondertusschen verzeld van zwarigheden, die ook den koensten hervormer bedagtsaamheid inboezemen"<sup>1</sup> eet.

Ex his ortum est decretum celeberrimum diei 5 m. Aug.<sup>2</sup>, quo abrogata est Ecclesia privilegiata ac dominans, et cum hac vetus illud systema Ecclesiae obstrictae civitati cum omnibus annexis; eodem die creantur collegium personale (personele Commissie) ex membris Conventus Nat., quod colligeret et penderet omnes difficultates, sequelas istius systematis, et sententiam diceret de remediis adhibendis; interea litterae (circulaire Missive) darentur supremis Auctoritatibus (Hoogst Geconstitueerde Machten), in diversis regionibus, quibus incitarentur. ut agerent secundum illa principia<sup>3</sup>. Hae litterae datae die 10 m. Aug. cum illa adhortatione simul haec continebant: „En wij dringen tevens ten sterkste bij Ulieden daarop aan, dat gij die algemeene inrigtingen, welke wij geoordeeld hebben, dat niet op één oogenblik konden worden veranderd, en welken, in het vierde lid van ons nevensgaand besluit breeder omschreven zijn, in staate

---

<sup>1</sup> Legitur tota haec renuntiatio (rapport) *Dagv.* II. pag. 265 sqq.

<sup>2</sup> Cf. Acta dierum 4 et 5 Aug. in *Dagv.*

<sup>3</sup> Cf. *Dagv.* II. pag. 544 ubi totum Decretum invenitur.

laat, of voor zooverre daarvan reeds mogt afgeweken zijn (in Ultrajecto?) in den vorigen staat terugbrengt, tot zoo lang dat zal ingevoerd zijn een volledig ontwerp, waarnaar deze gewigtige zaak geschikt zal kunnen worden: en dat gij dus ook in het bijzonder de betaling der bezoldigingen van Hoogleeraars, Kerkleeraars en andere beambten van de gewezen Heerschende kerk, tot zoo lange op den ouden voet doet voortgaan" <sup>1</sup>.

Res non sunt mutatae a<sup>o</sup> 1797, nam rejecta est Constitutio politica <sup>2</sup> die 8 m. Aug. per populi suffragium. Die 1 m. Sept. convenit Conventus Nationalis alter, cuius Constitutio politica accepta est d. 1 m. Maii 1798. Omne vinculum civitatem inter et ecclesiam divellitur: „Elk kerkgenootschap zorgt voor het onderhoud van zijnen Eerdienst, deszelfs Bedienaren en gestigten" <sup>3</sup>; nonnihil tantum remanet secundum artt. transitorios <sup>4</sup>.

Ecce in angustiis Ecclesia et ejus ministri; post tres annos sibi ipsi prospiciendum erit, nam per revolutionem 12 m. Junii, quamquam Imperium mutetur, intacta manet Constitutio. Conveniunt Rheno-Trajectum et ibi conamina instituunt, ut colligantur pecuniae, unde in posterum necessaria solvi possint. Quot quantaque

---

<sup>1</sup> Cf. *Dagverk.* II. pag. 586.

<sup>2</sup> Cf. de ecclesia et huius nexu cum civitate in hac Const. Pol. YPEY et DERMOUT, *Gesch. der Nederl. Herv. Kerk*, IV. pag. 155.

<sup>3</sup> Cf. *Staatsregeling van 1798. Algemeene Beginselen*, Artt. 19—23.

<sup>4</sup> Cf. *Additioneele Artt. tot de Acte van Staatsreg.* Artt. 1—3.



iis obstant, non difficile intellectu; nos de his omnibus tantum verbo monere possumus, verentes, ne nimis fuse de huius temporis historia egerimus.

Ut ad argumentum redeamus breviter nobis depingenda est ecclesiae conditio, quod attinet ad ejus coetus. Non amplius est privilegiata ecclesia nec dominans, ab altera vero parte libera a civili inspectione, ut et reliquae societates, in habendis concionibus; nihil vero pro impensis repetere potuit. Hic autem status non erat ingenuus, quippe qui minime ortae ecclesiae historiae conveniret; ministri enim semper hucusque quasi munere fungebantur et adstricti erant ad ministerium praestandum secundum certum ordinem ecclesiasticum, nondum justo modo abrogatum. Hic ordo ecclesiasticus ab iis exigebat, ut colligerentur convocationibus, consistorialibus, classicalibus et provincialibus concionibus, quarum antea resarciebantur impensae. Inde ab anno 1795 tamen, quum Commissarii non delegati sunt, neque praestitae sunt pecuniae pro sumptibus. Haec conditio neque ex Constitutione 1798 diu permanere debuit, neque potuit. Attamen prorsus alio modo res mutatae sunt, ac putaverant.

Ex mente articuli 12 Constitutionis politicae a<sup>o</sup> 1801, quamquam haec mitior erat ecclesiae, non restitueretur nexus civitatem inter et ecclesiam. Ideo mitior fuit, quia illi cordi erat, ut colligerentur pecuniae, sed ab altera parte propugnavit plenam ecclesiae emancipationem, unde tot damna et difficultates exstiterunt. Art. 12 haec continebat: „Elk hoofd cens huisgezins en op zich zelf staande Persoon van beiderlei kunne, mits den Ouderdom van 14 jaren bereikt hebbende, doet zich inschrij-

ven bij een of ander kerkgenootschap, hetwelk vrijwillig verlaten kan worden, om tot een ander over te gaan. Voor ieder Kerkgenootschap wordt van de alzo ingeschreven Leden tot onderhoud van deszelfs Dienaren en eigendommen eene jaarlijksche gift gevorderd, niet te boven gaande eene zekere bepaalde som achtervolgens hetgeen aangaande dit een en ander bij de wet nader zal worden vastgesteld.”

Noque nunc disruptum omne vinculum: nam ex art. 14 ejusdem Const. Pol. „blijven de Hoogleeraren, Leeraren en Kerkelijke Bedienden der voormaals bevoorrechte Kerk, zoo verre die bij de aanneming dier Staatsregeling in dienst zijn gesteld et uit enige Politieke kassen worden gesalarieerd of gepensionceerd, hunne Tractementen of Pensioenen genieten, tot dat het bepaalde bij Art. 12 in werking zal zijn gebragt.” Nunquam tamen hic art. 12 vim habere; vinculum ecclesiam inter et civitatem adeo vellicatum, nunquam plane disrumpitur, contra sensim paullatimque arctius constringitur, immo ecce Commissarii politici nostri prodeunt.

Deputati enim ex ecclesiae Synodis, quae conveniebant in singulis provinciis, (non enim cessarunt ecclesiastici conventus post annum 1795) mox adierunt eos, qui summis rebus praecerant, ut impensae Synodorum more solito iis solverentur, e. g. a<sup>o</sup> 1801 Rheno-Trajectini petentes restitutionem pecuniarum inde ab a<sup>o</sup> 1795. Huc etiam pertinent litterae scriptae a regimine departementali Transisulano de dato 17 Oct. 1802<sup>1</sup>,

<sup>1</sup> Cf. *Notulen van het Staatsbewind*..

in quibus proponitur modus „waarop zooveel doenlijk in het jaarlijksch synodaal en classicaal subsidiegeld der respectieve classc van Deventer, Zwolle, Campen, Vollenhoven en Steenwijk zoude behooren te worden voorsien enz.” Hanc quidem occasionem avidè arripuerunt ii, qui summis rebus pracerant (Staatsbewind), ut ita pristina rediret conditio, toto coelo discrepans ab ea, quam optaverat constitutio politica. Ex quibus facile patet, non omnia antiqua revera obsoleta fuisse, sed primis post rerum conversionem temporibus animos turbatos multa probanda temere abjecisse. Legimus in Notulis 11 Aug. 1803:

„Waarop gedelibereerd en in aanmerking genomen zijnde, dat hoezeer ook de Maatschappij aan elk harer Leden eene onbepaalde vrijheid moet laten, om zoodanigen Godsdienst te belijden en aantehangen, als dezelve voor hun nuttig en noodzakelijk oordeelen, mits in dezelve niets worde geleerd, hetgeen de gevestigde Regeering, of openbare Rust kome te storen, het echter niet min zeker is, dat de invloed van den Godsdienst op het bestaan en de voortdoring van de Burgerlijke Maatschappij van het uiterste gewigt zij, dat dezelve niet geheel aan het oppertoesicht van de Politicque Regeering behoort te worden onttrokken: dat dit te gevaarlijker zoude zijn in een Staat, alwaar de Leeraars der voormaals Heerschende Kerk, al nog, aan de geconstabliiseerde en nimmer door eene wettig geconstitueerde Magt afgeschafte, Kerkordening zijn verbonden, op deselve zijn aangesteld en in hunne dienst bevestigd, als mede daar op den Eed afgelegd hebben en dus, als Leden van het geheele ligchaam der Kerk,

verplicht zijn niet alleen Consistoriale, maar ook Classicale en Synodale vergaderingen, en andere daaraan verbondene werkzaamheden waar te nemen, dat vooral de Synodale Vergaderingen, al waar niet alleen de belangen van de Hervormde Kerken van één Departement, maar ook door de subsisteerende Correspondentiën met de Synoden der andere Departementen, die van alle de Hervormde Kerken in het Bataafsch Gemeenebest worden behandeld en behartigd, en die Vergadering eigenlijk gezegd moet worden te zijn eene zekere Kerkelijke Rechtbank in het hoogste Ressort, en welkers uitspraken soms van het hoogste gewigt op de Burgerlijke Maatschappij kunnen zijn, een *zeker Politicq Toesicht* behoeven, tot voorkoming van alle verwarring en nadeelige botsingen; en eindelijk geconsidereerd zijnde, dat partieele maatregelen in dezen het gewenschte effect niet kunnen hebben:" decretum est.

1° Ut pecuniae Synodales et classicales more antiquitus (ante 1795) solvendae sint.

2° Etiam solvendae sint de anno 1802 in omnibus provinciis, exceptis Frisia et Drenthia, ubi non habitae sunt Synodi.

3° Ut dependantur coetui Zelandiae 100 floreni.

4° Ut observentur hae leges:

„Dat van nu voortaan in navolging van hetgeen voorheen bij het Hoogste Gezag gebruikelijk was, aan het Staatsbewind der Bataafsche Republiek zal worden verzocht de permissie tot het houden der jaarlijksche Synodale Vergaderingen van de Hervormde Kerken binnen dit Gemeenebest, welke permissie geaccordeerd

zijnde door en van wegens welgemeld Staats-Bewind, een of twee Commissarissen Politicq zullen worden benoemd om bij deselve te assisteren en inzonderheid toe te zien, dat op dezelve geene Politicque zaken worden verhandeld, ofte ietwes, hetgeen de openbare zekerheid van den Staat zoude kunnen stooren, ondernemen, met last aan de respectieve Synoden van dezen Staat, om na het afloopen van hunne Vergaderingen, een exemplaar van derzelver Acta behoorlijk geauthentiseerd te zenden aan het Staatsbewind, en een gelijk Exemplaar aan het Departementaal Bestuur waaronder zij respectieve ressorteeren.”

Postquam tantae introductae erant mutationes, deputati ex Synodo ecclesiae Reformatae Groninganae primi miserunt litteras d. 11 Febr. a<sup>o</sup> 1804 ad Conventum summi Imperii, quibus petebatur concessio Synodi convocandae in diem Martis secundum post Pentecosten, adjecto exemplari Aetorum postremae Synodi. Hae litterae traditae Collegio rerum internarum (commissie van Binnenlandsche zaken) his conceptae erant verbis:

„Deputaten van de Christelijke Synodus  
der Herformde Kerk in het Departement  
van Stad en Lande van Groningen  
aan het

Staatsbewind der Bataafsche Republiek.

Burgers!

Door de Christelijke Synodus der Herformde Kerke in dit Departement in het voorgaande jaar 1803 gehouden binnen Groningen den 7 Juni en volgende dagen is bepaald, dat de eerstvolgende Christelijke Sy-

nodus in dit jaar 1804 wederom binnen Groningen op den tweeden dingsdag na Pinkster zijnde de 29 Mai en volgende dagen zal gehouden werden, en de Deputaten der Synode volgens hunne lastbrief aanbevoelen, om alles hetwelk daartoe behoort, tijdig te bezorgen en in het werk te stellen.

Dan na het aflopen van bovengemelde laatstgehoudene Synodaale Vergadering is den Deputaten der Synode ter hand gesteld Ulieder Hoogst Geëerbiedigd Besluit op donderdag den 11 Aug. 1803 N<sup>o</sup> 27 bepaa-lende onder anderen, dat voortaan in navolging van hetgeen voorheen bij het Hoogst Gezach gebruikelijk was aan het Staatsbewind der Bataafsche Republiek zal worden verzogt de Permissie tot het houden der jaarlijksche Synodaale vergaderingen der Herformde Kerken binnen dit Gemeenebest, gelijk ook dat na het aflopen der Synodaale Vergaderingen één Exem-plaar van derselver Acta, behoorlijk geauthentizeerd gezonden zal worden aan het Staatsbewind en één ge-lijk Exemplaar aan het Departementaal Bestuur, waar onder zij respectivelijk behoort.

Ingevolge hiervan is het dat wij in onse hoeda-nigheid als Deputaaten der Synode ons met allen eer-bied tot Ulieden vervoegen, en van U verzoeken de noodige Permissie tot het houden eener Syno-daale Vergadering der Herformde Kerke in dit De-partement in dit jaar 1804 binnen Groningen op den tweeden dingsdag na Pinkster 29 Mai en volgende dagen.

Terwijl wij tevens de eer hebben om aan Ulieden een behoorlijk geauthentizeerd exemplaar van de Han-

delingen der laatstgchoudene Synodaale Vergadering te bezorgen.

Dit doende bevelen wij Ulieden in de bescherming des Allerhoogsten.

En zijn met de diepste Hoogachting

U Lieder

Ootmoedige Dienaren

Deputaaten van de Christl. Synodus der Herf. Kerke in het Depart. Stad en Lande van Groningen:

MARTINUS SWIJGHUIZEN Pred. te Groningen en uit naam mijner mede Deputaaten JOH. AUG. BIBENCHER, JOH. ERN. WINTER et WILL. LEON. HAENENBERGER Pred. te Delfzijl, Zuidhorn en in de Beerta.

Groningen d. 11 Februari 1804.”<sup>1</sup>

Subsequenti die 2 m. Martii renunciavit Collegium rerum Internarum, et decretum est, ut permitteretur Deputatis Synodi Groninganae Synodalis conventus habendus ipso die, quem proposuerant. Rogatus est et missus (gecommitteerd) eodem decreto, qui tanquam Comm. Pol. interesset Synodo, civis D. C. RENGERS membrum regiminis Departementalis Groningani, in cuius locum, si opus esset, succederet civis B. D. VAN IDSINGA item membrum ejusdem regiminis; dum penderetur illi, qui interfuisset Synodo, honorarium centum et quinquaginta florenorum. De mandato vel instructione iis datis, nihil invenitur, nisi mandatum habeas quod in eodem decreto de legationis consilio dicitur, „ten einde bij ge-

<sup>1</sup> MS. in Regni Archivo.

melde Synode te adsisteeren, en insonderheid toe te zien en te beletten, dat aldaar geene politieke zaken verhandeld, ictwes, hetgeene de openbare zekerheid van den Staat en de rust der Gemeenten zoude kunnen stooren, ondernomen en aldaar geene andere stukken, dan Kerkelijke en de Kerke aangaande, behandeld worden."

Epitome decreti missa est iis civibus, rogatione addita, ut intra 14 dies nunciarent, num obirent munus neene. Igitur die 16 m. Martii litteras dederunt cives D. C. RENGERS VAN FARNSUM et B. D. VAN IDSINGA, quibus nunciarunt se suscepturos esse munus iis delatum<sup>1</sup>.

Eodem modo in aliis regionibus (departementen) Commissarii politici creati sunt. Si quidem inspicias Notulas Conventuum eorum, qui summis rebus praerant, invenies tum deputatorum Synodaliū petitiones annuas, ut iis liceret Synodum convocare et ut crearentur Commissarii politici, horumque substituti, cum litteras creatorum de munere suscepto. Sic v. c. die 2 m. April. 1805 creatus fuit J. MEERMAN J. U. D. membrum regiminis departementalis Hollandiae cique, si forte fortuna in morbum incidisset, substitutus est, L. VAN TOULON J. U. D., membrum consilii municipalis Hagani, ut adessent Synodo, quae Hagae Comitatus haberetur; alterutri, qui interfuisset Synodo, honorarium 150 florenorum concessum est.

Itidem dicti sunt anno 1805 Commissarii politici in Groninga L. B. LOHMAN et J. D. QUINTUS, in Zelandia, in Transisulania, in Drenthia, in Gelria, in Ultrajecto (W. CRAAYVANGER J. U. D. et C. W. CAM-

---

<sup>1</sup> Cf. *Notulen van het Staatsbewind* 16 Maart 1804 N<sup>o</sup>. 9 en 10.



BIER) et in Frisia<sup>1</sup>; plerumque Commissarius politicus membrum erat regiminis departementalis, qui vero ei substituebatur, membrum consilii municipalis; honorarium in quoque departemento 150 florenorum.

Hic rerum status, qui aperte pugnat cum art. 12 constitutionis politicae anni 1801, confirmatus est post mutatam regiminis formam, R. J. SCHIMMELPENNINKIO Pensionario Magno. Nexus, qui sensim paullatimque rursus constrinxit civitatem et ecclesiam, confirmatus est art. 4 constitutionis politicae a 1805, qui sic se habet.

„Er bestaat geene heerschende Kerk. Het Gouvernement verleent gelijke bescherming aan alle Kerkgenootschappen, binnen dit Gemeenebest bestaande. Het handhaaft dezelve bij de ongestoorde uitoefening van hunne kerkelijke Instellingen, geschikt ter verbreiding van godsdienstige beginselen en goede zeden, mitsgaders tot handhaving der goede orde. Het neemt de nodige maatregelen, welke de bijzondere omstandigheden van deze Kerkgenootschappen, met betrekking tot de openbare rust en algemeene welvaart, vereischen.”

Ad haec consilia (maatregelen) pertinuit, ut demum concessione data ad exemplum decreti diei 11 m. Aug. 1803 Synodorum conciones haberentur et ut Commissarii politici custodiam in iis haberent; Synodi concione finita, renunciare solebant Commissarii politici, Synodum convenienter institutis congregatam et nulla nisi ecclesiastica tractata fuisse<sup>2</sup>; nonnunquam tamen minister Syn-

---

<sup>1</sup> Cf. *Notulen van het Staatsbewind* 5 April N<sup>o</sup>. 42 en 43, 19 April N<sup>o</sup>. 32, 25 April N<sup>o</sup>. 44 en 45, 11 Junij N<sup>o</sup>. 3.

<sup>2</sup> *Notulen van het Stbw.* 1 Julij 1805, N<sup>o</sup>. 27.

odo adscriptus haec renunciavit<sup>1</sup>, adjecta scripta relatione (verbaal), qualis quoque narratio sola missa est<sup>2</sup>. Quando Commissarius politicus mandantibus renunciaverat munus, minime, ut quis putaret, is qui substitutus erat, huius partes suscepit, sed alius creari debuit. Nempe in Notulis 29 Jul. N<sup>o</sup> 37 1805 inveniuntur litterae missae a D. W. A. BRANTSEN, quibus petit dimissionem; in cuius locum J. F. W. VAN SPAEN VAN BILJOEN futuro regimini Departementali Gelriae adscriptus Commissarius P. creatus est, cuius rei certior factus est P. H. REINST Arnhemensis substitutus. Quum vero et SPAEN VAN BILJOEN se excusaverit, denuo rogatus est, ut munus susciperet, saltem Synodum aperiret, si iter sibi propositum differre nequeat, neque per omne tempus illi interesse possit; quo quidem posteriori casu A. P. R. VAN DER BORCH VAN VERWOLDE rogatus est, ut in reliquum Synodo Gelriae interesse atque Commissarii munere fungi vellet. Profecto gravibus curis premebatur adjunctus!

In genere nunc Ecclesia fortuna prospera usa est. In locum Collegium rerum internarum (Raad van Binnenlandsche Zaken) successit Secretarius civitatis (Secretaris van Staat) HENRICUS VAN STRALEN, cui etiam mandata Ecclesiae provincia; vir doctus et religionis amans, quantum potuit, Ecclesiae Reformatae propitius fuit. Sed anno sequenti, republica in regnum conversa, LUDOVICUS NAPOLEON die 9 m. Junii 1806

<sup>1</sup> Not. 12 Julij 1805, N<sup>o</sup>. 22.

<sup>2</sup> Not. 22 Julij, N<sup>o</sup>. 27.

Hollandiae rex creatus est; in locum STRALENIi successit MOLLERUS Administer Rerum Internarum. Initio res non mutatae sunt, quamquam ex art. 6 regni Constitutionis civitas adhuc plus valeret in rebus ecclesiasticis; nempe continebat:

„De Koning en de Wet verleen en gelijke bescherming aan alle Godsdiensten, welke in den Staat worden uitgeoefend; door hun gezag wordt bepaald al hetgeen noodzakelijk geoordeeld wordt betreffende de organisatie, de bescherming en de uitoefening van alle eerediensten. Alle uitoefening van Godsdienst wordt binnen de muren van de Kerken der verschillende Gezindheden bepaald.”

Neque Synodi mutatae sunt. Si forte fortuna nunc alterve Commissarius Pol. e vita decesserat, regimen departementale regem rogavit, ut novus crearetur<sup>1</sup>. Rheno Trajecti W. CRAAIJVANGER J. U. D. mortuus est; regimen departementale rogat, ut adimpleatur munus vacans; res traditur Administro, civitatis Secretario (Secretaris van Staat), ut sententiam dicat de obeundo munere. Sequitur responsum offerens candidatum J. A. VAN LIJNDEN VAN LUNENBURG, quique creatus est Com. Pol.<sup>2</sup>.

Exemplar actorum synodaliū missum est Administro Rerum Internarum, quod in archivo deponeret<sup>3</sup>.

Anno sequenti 1807 deputati diversarum Synodorum

---

<sup>1</sup> Cf. *Decreten en Besluiten van Z. M. den Koning van Holland*, 10 Aug. 1806.

<sup>2</sup> *Decr. en Besl.* 13 Aug. 1806, No. 3.

<sup>3</sup> *Decr. en Besl.* 12 Oct. 1806, No. 11.

perrexerunt petere concessionem Synodi habendae et legationem politicorum<sup>1</sup>. In nostra regione creatus fuit J. HINLOPEN, cui adjunctus est W. J. B. VAN DIELEN tanquam substitutus. Honorarium solitum 150 florenorum iis concessum est<sup>2</sup>.

Ni fallimur in Indice Decretorum a; 1808 nulla fit mentio Comm. Pol.; ita ut putaremus, eos hoc anno non creatos fuisse. Attamen apud YPEY et DERMOUT<sup>3</sup> et apud PAPE<sup>4</sup> sermo est de regis decreto d. 15 m. Apr. 1808, quo concessisset Synodos ordinarias habendas praesentibus Comm. Politicis, quae fuerunt ultimae, more solito habitae. Nam multae mutationes intro-

---

<sup>1</sup> *Decr. en Besl.* 19 Febr. 1807, No. 31, 25 Maart 1807, No. 21, 10 Aug. 1807, No. 11.

<sup>2</sup> De remuneratione Commissariorum P. sub republica ante 1795 nil invenimus, nisi chartula in Archivo Regni, cui inscriptum iis solvi f 4—: 16:0, sed sine ulla temporis mentione.

<sup>3</sup> l. i. IV. pag. 383.

<sup>4</sup> C. W. PAPE, *Het Leven en Werken van J. D. Janssen*, pag. 67. „Aangenamer was gewis zijn besluit van den 15 dierzelfde maand (April 1808), bij hetwelk het houden der gewone Synoden werd toegestaan en waarheen even als bevorens commissarissen-politiek werden afgevaardigd. Deze Synoden waren echter de laatsten, die op den ouden voet gehouden werden.” His scriptoribus tertius adjungendus est Mr. JAC. SCHELTEMA *Gesch. en Letterk. Mengelwerk*, Tom III. p. I. pag. 258, qui de civitatis consiliario (staatsraad) HINLÓPEN haec tradit: „In Herfstmaand 1808 is HINLÓPEN Comm. Pol. geweest van het provinciaal Synode der Hervormden te Utrecht. Door de deftigheid en minzaamheid der aanspraken, en door de schrandtheid en voorzigtigheid der advisen, verwierf hij veel goedkeuring en lof bij de leden dier vergadering.”

ductae sunt in regunda ecclesia; per decretum d. 11 m. Maii N<sup>o</sup>. 44 propria Administratio cultus publici instituta est, Administro MOLLERO, in quo decreto aliquanto definiuntur huius officia, ex quibus elucet, magnam illi tributam esse auctoritatem, immo ecclesiam ferependisse ex arbitrio civitatis. Tale fuit decretum:

„De Eeredienst is van het Ministerie van Binnenlandsche Zaken afgescheiden en aan een bijzonderen Minister opgedragen.

Deze Minister is belast met het inwinnen van naauwkeurige berigten omtrent den tegenwoordigen toestand der onderscheidene eerediensten, die in het Rijk beleden worden.

Hij moet zorg dragen, dat zij, die dezelve belijden, zich naauwkeuriglijk gedragen naar hetgeen door de Constitutie en de Wetten is voorgeschreven; hij heeft een oppertoezicht over alle eerdiensten, en over de handhaving der Kerkelijke tucht; hij neemt kennis van de geschillen, die zouden kunnen ontstaan, zoo tusschen de eerdiensten onderling, als tusschen hen die denzelfden Eeredienst belijden; draagt den Koning alle de schikkingen voor, die vereischt worden, om aan allen eene gelijke bescherming te verzekeren; hij waakt dat de Leeren, die gepredikt worden, dienen tot bevordering der braafheid, en tot vermeerdering van het welzijn der Maatschappij, en hij is in het algemeen belast met al wat betrekking heeft tot de zaken van den Godsdienst, en de betalingen deswegens te doen”<sup>1</sup>.

---

<sup>1</sup> Cf. *Alphabetisch Register op de Decreten van Zijne Majesteit den Koning van Holland*, VI. pag. 57.

Revera ex nimia libertate servitus videtur oriri!

Eodem anno variis decretis omnes res ad Administrationem pertinentes ordinatae sunt<sup>1</sup>, sed prae ceteris attentione nostra dignum est decretum organicum q. d. diei 2 m. Aug., quo multa Administro praescripta sunt de Ecclesia. Secundum art. 2 stipendia ministrorum solvenda curat civitas, neque ullos alios sumtus, ita ut pecuniae synodales in posterum non pendantur<sup>2</sup>.

Art. 13 decreti Administro praescripsit, ut collegium consultans (raadplegende Commissie) diceret unicuique cultui: „Hij zal eene Commissie benoemen, bestaande op zijn minst uit drie en op zijn meest uit negen personen, van iedere erkende Godsdienstige Gezindheid in het Rijk, om iedere dier Commissien te raadplegen wegens de te nemen schikkingen tot het definitiefelijk regelen van al hetgeen den Eeredienst der onderscheidene Gezindheden betreft.”

Collegium Ecclesiae Reformatae d. 11 m. Jan. inauguratur Amstelodami a MOLLERO<sup>3</sup>, et mense Aug. Administro obtulit „*Conceptreglement op de organisatie van het hervormd kerkgenootschap in het koninkrijk Holland*,” ubi in capite IV, sublatis diversis synodis provincialibus, ecclesiae regimen uni Synodo generali

<sup>1</sup> Cf. *Deer.* 15 Maii, 25 Junii, 18 Julii, 3 Sept., 8 Nov. et et PAPE, l. I. pag. 68 sq.

<sup>2</sup> Ex decreto d. 1 m. Apr. 1809 tamen rursus concessae sunt pecuniae quamquam minores, iis conventibus quae succederent in Synodorum locum. Cf. YPEY et DERMOUT, *Gesch. der Nederl. Herv. Kerk*, IV. pag. 382 et 383 et *Aanteek.* IV. pag. 61 et 62.

<sup>3</sup> YPEY et DERMOUT, *Gesch. enz.* IV. pag. 389, ubi leguntur nomina.

committitur. Hoc specimen, nonnullis mutatis, sine dubio a rege probatum fuisset, nisi LUDOVICUS fratri tyranno cedere debuisset a<sup>o</sup> 1810. Nunc revera tristibus fatis usa est ét Patria ét Ecclesia Reformata, quae constituenda esset secundum legem d. 18 Germinal An X, parum convenientem cum rerum conditione in nostra patria. Ecclesia Reformata haberet consistoria et synodos<sup>1</sup>, quorum Synodi tantum convenirent concessione impetrata ab Imperio (Gouvernement) Consiliario Civitatis Administro cultus publici (conseiller d'Etat chargé de toutes les affaires concernant les cultes) certiore facto de rebus, quae tractarentur, praesente praefecto vel sub-praefecto<sup>2</sup>.

Anno 1811 res politicae quidem reformatae ad normam legum Francicarum, sed ecclesia maxima pro parte mansit in statu quo. Stipendia ministrorum non soluta sunt, neque conventus ecclesiastici secundum novam legem habiti sunt. Bene de ecclesia his temporibus meritus est J. D. JANSSEN<sup>3</sup>, qui jam a<sup>o</sup> 1809 Collegio consultanti operibus et consiliis adfuerat, et nunc libellum (memorie) Parisias misit, ne promulgaretur lex d. 18 germ. an X, sed omnia incerta manserunt, dum miserrima ecclesiae conditio erat.

Secundum decretum d. 24 m. Jan. 1812 ordinaren-

---

<sup>1</sup> Cf. *Art.* 15.

<sup>2</sup> Cf. *Art.* 24, 29—32. Lex d. 18 germinal an. X legitur apud J. B. DUVERGIER, *Collection complète des Lois*, cet. tom XIII. pag. 101 ed. 2<sup>a</sup>. Simul tamen cf. Decret. Imp. d. 18 m. Oct. 1810.

<sup>3</sup> Eius vitam et opera memoriae tradidit C. W. PAPER in libro antea laudato.

tur variae ecclesiae Christianae, ad quam rem ex variis cultibus dicti sunt Commissarii, qui convenerunt Amstelodamum, praeside D'ALPHONSE. Renuntiatio (rapport), quod attinet ad ecclesiam Reformatam, maxima parte confecta a JANSSEN, missa est ad Administrum Cultus Publici Parisias. Non est quod de hac dicamus, quia, etiam si recepta fuisset, tamen propter res adversas NAPOLEONIS inanis fuisset. Tandem enim patria liberata fuit crudeli dominatu, quo per tres fere annos tenebatur, et 1813 Princeps Arausiacus d. 30 m. Nov. redux in patriam, duobus diebus post creatus est Nederlandiae Princeps Souveranus q. d. Per absentiae spatium undeviginti annorum facies externarum regionum valde mutata erat, quippe quae communibus fati diu usae quasi in unum coaluerant<sup>1</sup>; idem valet de ecclesia, ubi antea semper unanimitas desiderabatur, quia Synodus Nationalis post a. 1619 nunquam convocata fuerat. Nunc vero per 8 vel 9 annos uni eidemque administrationi submissa, magis unum corpus efficere coepit; eamque non rursus in partes dissecandam esse, fere omnes consenserunt, quamquam HOGENDORPIUS antiquas synodos provinciales significare videtur in art. 62 sui *Speciminis legis fundamentalis*:

„Alle kerkelijke Vergaderingen zijn wettig, mits deselve verzoeken om Commissarissen politiek, door den Souvereinen Vorst aan te stellen, ten einde toe

---

<sup>1</sup> In memoriam revocamus art. 1 Const. pol. 1798: „De Batavische Republiek is één en ondeelbaar.”



te zien, dat er niets strijdigs met de wetten en de algemeene rust voorgenomen worde<sup>1</sup>."

Nunquam tamen in posterum hi conventus ecclesiastici haberentur more antiquo. Turbata enim ecclesia prorsus de novo erat constituenda, qua in re GUILIELMUS I revera se gessit summum Episcopum, sed, quamquam non diiudicamus, utrum hoc nomine laudandus an vituperandus sit, de abusu tamen vix sermo esse potest<sup>2</sup>.

Omnium cultuum cura statim mandata est HENR. VAN STRALEN, cui adjunctus JANSSEN<sup>3</sup>.

Attamen VAN STRALEN et JANSSEN mox dissenserunt, quo modo ordinanda esset ecclesia Reformata; tandem suadente JANSSEN per *Best. Souv. Vorst* 12 Oct. 1814 decretum est, ut collegium consultans crearetur, quorum membra<sup>4</sup> dicta anno 1815 Hagae convenerunt 25 Oct. — 4 Nov., unde natum est notissimum illud *Algemeen Reglement op het Bestuur der Hervormde kerk in het koninkrijk der Nederlanden*, cuius primarius auctor fuit JANSSEN et quod sancitum est per regis decretum die 6 m. Junii 1816.

Universae Ecclesiae Reformatae Nederlandicae prae-

---

<sup>1</sup> Cf. hoc specimen apud. THORBECKE, *Aanteekening op de Grondwet*.

<sup>2</sup> Cf. ROYAARDS, l. l. I. pag. 61: „In dien drang der omstandigheden regelde de Staat de belangen der kerk, doch alleen gedrongen door den nood en bezield met begeerte tot derzelver welzijn."

<sup>3</sup> Secundum legem Fundamentalem d. 29 m. Mart. 1814 nondum omnes cultus plane exaequati sunt; cf. artt. 133, 136, 138.

<sup>4</sup> Leguntur nomina apud PAPE, l. l. pag. 122 et 123.

posita est Synodus Generalis, quae semel quotannis conveniret Hagam, et de cuius inspectione seculari haec in art. 18 leguntur:

„Het hoofd van het ministerieel Departement voor de zaken van de Hervormde en andere eerediensten behalve dien der roomsch Katholieken, zal, indien hij den hervormden Godsdienst belijdt, en geadsisteerd, zoo hij dit verkiest, door zijnen secretaris, de synodale vergaderingen bijwonen, behoudens nochtans de faculteit des Konings, om, bij ontstentenis van dien, dezelve vergaderingen door een of meer commissarissen politiek, van den hervormden Godsdienst, daartoe door Hoogstdenselven te benoemen, te doen bijwonen.”

De cuius articuli sensu plura edocemur per litteras Commissarii-generalis REPELAER VAN DRIEL<sup>1</sup> d. 28 m. Martii 1816: nempe tantum *adest* (non enim praesidium tenet) hoc generali mandato, *ne Respublica damnum capiat*, i. e. eo tendat, ut discussiones fiant decore secundum jus et aequitatem; igitur quantum possit, arceat et componat lites, quae perturbarent Ecclesiae et civitatis pacem, et caveat, ne quid fiat in praesudicium summi Imperii et Regni legum. De dogmatibus tamen illi non est iudicandum, neque in his novi quid inducendum 2.

---

<sup>1</sup> Hic, quum per decr. reg. d. 16 m. Nov. 1814 separabantur ambo cultus primarii, Administer cultus Reformati, cet. creatus erat.

<sup>2</sup> Cf. *Missive van den Commissaris-Generaal, provisioneel belast met de zaken der Hervormde Kerk, ter beantwoording van een*

Prima Synodus Generalis ex hoc decreto convenit d. 3 — 30 Jul. 1816, praesentibus REPELAEK VAN DRIEL, Administro, et JANSSEN, Secretario (Secretaris en Adviseur bij het Departement). Juxta hanc Synodum per decretum regis d. 26 m. Nov. 1827 creatum est Collegium Generale Synodale (Algemeene Synodale Commissie), cuius conventibus eodem prorsus modo adesse debebat Administer<sup>1</sup>.

Haec omnia quodammodo mutata sunt per novum ordinem ecclesiasticum Synodi die 9 m. Sept. 1851, sancitum per regis decretum d. 23 m. Martii 1852. Nempe secundum art. 58 Administer et Secretarius-Generalis, si profitenter Religionem Reformatam, possunt, non tamen debent, Conventibus Synodi interesse. Neque nunc plane nostrorum Commissariorum politicorum liberae reipublicae exstincta est memoria, nam additur „of staat bij ontstentenis van dezen (cuius?) (voor)<sup>2</sup> een *Commissaris des Konings*, de Hervormde Godsdienst belijdende, de toegang open tot bijwoning der Synodale Vergaderingen”<sup>3</sup>. Igitur partes antiqui Com-

---

*adres van de Klasse van Amsterdam. wegens de organisatie van het Bestuur der Hervormde Kerk* apud v. D. TUUK, *Compendium van Kerkelijke wetten*, pag. 21 seq. vid. pag. 26 et *Handboek voor Herv. Predikanten*, II. pag. 149.

<sup>1</sup> Cf. Art. 2 Decreti: „Deselve staat in onmiddelijk verband met het Departement voor de zaken der Hervormde kerk, op gelijke wijze als de Synode, ook ten aanzien der bijwoning van de vergaderingen” cet apud v. D. TUUK l. l. pag. 32.

<sup>2</sup> *Revera miramur accuratam redactionem!*

<sup>3</sup> De Collegio Synodali in art. 69 haec: „De vergaderingen dezer commissie kunnen gelijk die der Synode, door het hoofd

missarii Politici nunc mutatis mutandis mandatae sunt  
Administro, et si hic forte fortuna nostrae Ecclesiae non  
adscriptus sit, Commissarius Pol. liberae reipublicae  
quodammodo reviviscit in Commissario Regis.

---

van het Ministerieel Departement en den secretaris-gencraal, beide  
van Protestantsche belijdenis, worden bijgewoond." Num huius  
conventibus nunquam Regis Commissarius adesse potest?

TANTUM.

...the ... of ...  
...the ... of ...  
...the ... of ...

...the ... of ...  
...the ... of ...  
...the ... of ...

...the ... of ...  
...the ... of ...  
...the ... of ...

...the ... of ...  
...the ... of ...  
...the ... of ...

...the ... of ...  
...the ... of ...  
...the ... of ...

...the ... of ...  
...the ... of ...  
...the ... of ...

...the ... of ...  
...the ... of ...  
...the ... of ...

---

THESES.

---

I.

Hoc etiam nomine laudandum est Novum Testamen-  
tum prae Veteri, quod nihil praescribat de nexu Ci-  
vitatem inter et Ecclesiam.

II.

Ecclesia, cum fit Civitatis Ecclesia (Staatskerk), non  
tantum nocet ceteris cultibus, verum etiam sibi ipsi  
exitio est.

III.

Vinculum, quo adhuc in nostra patria juncta est  
Ecclesia Reformata cum Civitate, non pugnat cum  
Lege Fundamentali.

IV.

Hoc vinculum nondum plane tollendum est.

V.

Ex Ordini Generali (*Alg. Regl. voor de Herv. Kerk*) fieri potest, ut Regis Commissarius conventibus collegii synodalis (synodale commissie) intersit.

VI.

Art. 58 Ordinis Generalis ita intelligendus est, ut, Administro (Hoofd van het Departement) Ecclesiae Reformatae non adscripto, Commissarius Regis creari possit, etsi Secretarius-generalis q. d. huic Ecclesiae adscriptus sit.

VII.

Criticus id agat ut archetypum Novi Testamenti restituat.

VIII.

In Rom. XII : 11 pro „Κυρίως” „καταρῶς” legendum est.

IX.

In 1 Cor. XV : 51<sup>b</sup> lectio recepta tenenda est.

X.

Vaticinium, quod reperitur Jes. II:12—4, haustum est e loco apud Micham cap. IV:1—3.

XI.

Subscribendum verbis LECHLERI (*Das Apostolische und das Nachapostolische Zeitalter*. Ed. alt. pag. 259):

„JACOBUS hat, auch neben PAULUS, eine unentbehrliche Stellung, eine bleibende Bedeutung und ein ewiges Recht, gegenüber aller Hinneigung und Verirrung zu unfruchtbarem Formelwesen, werklosem Wissensstolz, steifer Rechtgläubigkeit oder hochfahrender Gesetzlosigkeit und praktischer Freigeisterei.“

XII.

Item verbis MARTENSENI (*Christliche Dogmatik*, Berlin 1856, pag. 52): „Die gesunde Betrachtung wird immer zu der Erkenntnis führen, dass nicht die kirchlichen Formeln, sondern die kirchlichen Grundanschauungen die Hauptsache sind.“

XIII.

Reformatio referenda est ad revolutiones.



XIV.

Nostrum Christianorum officium esse potest rem se-  
cus referre, ac revera facta est.

XV.

Prae ceteris sacer orator hanc teneat QUINCTILIANI  
regulam: „Oratio debet negligenter quoque audienti-  
bus esse aperta.”